

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 1 (29)

Луцьк
Вежа-Друк
2022

Редакційна колегія

Стащук О. В., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Слісєва Л. В., доктор економічних наук, доцент, заступник головного редактора (Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Ахмет Маслакчи, Dr., Asst.Prof. (Кіпрський науковий університет, Туреччина)

Бояр А.О. доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Васілевські Мірослав Dr hab.(Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).

Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Крикавський С.В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська Політехніка»

Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, (Луцький національний технічний університет)

Лободіна З. М., доктор економічних наук, професор (Західноукраїнський національний університет)

Маріуш Подзьор Dr hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща)

Павлова О. М., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Павлов К. В., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Петрушенко М. М., доктор економічних наук, доцент (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України).

Садовська І. Б., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Уцклак-Єж Пауліна, Dr hab. (Гуманістично-природничий університет імені Яна Длугоша, м. Ченстохова, Польща)

Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Чорна Н. П., доктор економічних наук, доцент (Західноукраїнський національний університет).

Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Олена Володимирівна Стащук, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – №1(29). – 101 с.

У виданні «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки» уміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням, включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія Б (наказ Міністерства освіти і науки України 11.07.2019 № 975).

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІКА

Ліпич Любов РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ СТРАТЕГІЧНИЙ ВИБІР	6
Шворак Анатолій ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	13
Шворак Анатолій, Кулинич Мирослава, Філюк Дмитро ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	18

РОЗДІЛ II. ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Kulynych Myroslava, Skoruk Olena, Safarova Anna PROFESSIONAL ETHICS OF ACCOUNTANT, AUDITOR AND TAXPAYER AS A FACTOR OF FORMING PUBLIC OPINION	25
(ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА БУХГАЛТЕРА, АУДИТОРА ТА ПОДАТКІВЦЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ)	
Мельник Катерина РОЗВИТОК АУДИТОРСЬКОЇ ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	34
Yuliia Serpeninova INTEGRATED REPORTING: CHRONOLOGICAL LITERATURE REVIEW	42
(ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)	

РОЗДІЛ III. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Сас Світлана КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ	50

РОЗДІЛ IV. УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Черчик Лариса Сергійчук Руслан СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	58

РОЗДІЛ V. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Горященко Юлія МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БІЗНЕСУ, СПОЖИВАЧІВ ТА ДЕРЖАВИ	67
Ривак Наталія СВІТОВІ ТРЕНДИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ	76
Sak Tetiana, Ivashko Olena, Hrytsiuk Natalia РОЛЬ АКСЕЛЕРАТОРІВ СТАРТАПІВ У РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	87
Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки»	97

CONTENT **SECTION I. ECONOMY**

Lubov Lipych DEVELOPMENT OF INFORMATION SYSTEMS THAT PROVIDE STRATEGIC CHOICE	6
Shvorak Anatoliy USE OF THE POTENTIAL OF LAND RESOURCES IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY	13
Shvorak Anatoliy, Myroslava Kulynych, Filiuk Dmytro LAND RESOURCES AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	18

SECTION II. ACCOUNTING, ANALYSIS, AUDITING AND TAXATION

Kulynych Myroslava, Skoruk Olena, Safarova Anna PROFESSIONAL ETHICS OF ACCOUNTANT, AUDITOR AND TAXPAYER AS A FACTOR OF FORMING PUBLIC OPINION	25
Melnyk Kateryna DEVELOPMENT OF AUDIT PRACTICES IN PUBLIC PROCUREMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND DECENTRALIZATION	34
Yuliia Serpeninova INTEGRATED REPORTING: CHRONOLOGICAL LITERATURE REVIEW	42

SECTION III. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Svitlana Sas KEY PERFORMANCE INDICATORS OF THE UNIVERSITY ACTIVITY IN THE IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY FOR FINANCIAL POTENTIAL FORMATION	50

SECTION IV. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Cherchyk Larysa, Sergeychuk Ruslan

ESSENCE AND COMPONENTS OF HEALTH INSTITUTION MANAGEMENT DEVELOPMENT MANAGEMENT 58

SECTION V. ENTREPRENEURSHIP TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Yuliia Horiashchenko

MARKETING SUPPORT OF BUSINESS, CONSUMER AND STATE INTERACTION 67

Ryvak Nataliya

WORLD TRENDS IN TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF THE MACHINE-BUILDING INDUSTRY 76

Sak Tetiana Ivashko Olena, Hrytsiuk Natalia

THE ROLE OF STARTUP ACCELERATORS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP 87

IN UKRAINE

Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn European National University» 97

РОЗДІЛ І. Економіка

УДК 334.012.64:004

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет,
кафедра підприємництва, торгівлі та логістики
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9059-7271,
e-mail: lipych_liubov@lutsk-ntu.com.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-6-12>

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ СТРАТЕГІЧНИЙ ВИБІР

В статті обґрунтовано, що впровадження інформаційних системи пов'язане зі складністю робіт з конфігурації, налаштування та оновлення, складністю їх реалізації, часто вимушеною зміною способу функціонування через технічні, ІТ, культурні, реструктуризаційні та організаційні аспекти та особливості ведення підприємницької діяльності. Запропоновано класифікацію інформаційних систем, що підтримують стратегічний вибір на підприємстві. Поділ враховує характер процесу стратегічного вибору та можливий обсяг інформаційного забезпечення інформаційними системами управління і може використовуватися підприємствами для визначення можливостей майбутнього розвитку. Встановлено, зміни, що відбуваються у сприйнятті стратегічної орієнтації підприємств та ІТ-систем для потреб управління. Доведено, що оцінювання перспектив впровадження інформаційних технологій дозволяє формувати правильну реальну оцінку нових можливостей організації з метою підвищення її конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегічний вибір, класифікація інформаційних систем, транзакційні системи, системи управлінської інформації, системи управління знаннями, системи підтримки управління.

Липыч Любовь,
доктор экономических наук, профессор,
Луцкий национальный технический университет,
кафедра предпринимательства, торговли и логистики,
г. Луцк

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ВЫБОР

В статье обосновано, что внедрение информационных систем связано со сложностью работ по конфигурации, настройке и обновлению, сложностью их реализации, часто вынужденным изменением способа функционирования через технические, ИТ, культурные, реструктуризационные и организационные аспекты и особенности ведения предпринимательской деятельности. Предложена классификация информационных систем, поддерживающих стратегический выбор на предприятии. Разделение учитывает характер процесса стратегического выбора и возможный объем информационного обеспечения информационных системами управления и могут использоваться предприятиями для определения возможностей будущего развития. Установлено, что изменения, происходящие в восприятии стратегической ориентации предприятий и ИТ-систем для нужд управления. Доказано, что оценка перспектив внедрения информационных технологий позволяет формировать правильную реальную оценку новых возможностей организации с целью повышения ее конкурентоспособности.

Ключевые слова: стратегический выбор, классификация информационных систем, транзакционные

системы, системы управленческой информации, системы управления знаниями, системы поддержки управления.

Lubov Lypch,
D.Sc. (Economics), Professor,
Lutsk National Technical University,
Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics,
Lutsk

DEVELOPMENT OF INFORMATION SYSTEMS THAT PROVIDE STRATEGIC CHOICE

The dynamic market environment causes constant updating and increasing the amount of information, which is especially important for the process of strategic choice of the enterprise. This requires the use of information systems that support strategic choice.

The purpose of the article is to consider the dynamics of approaches to strategic management and their provision of information systems, and to explore the features of modern aspects of the use of information systems and technologies of enterprises to improve the effectiveness of strategic choice.

It is substantiated that the implementation of information systems is associated with the complexity of configuration, configuration and updating, the complexity of their implementation, often forced to change the way of functioning through technical, IT, cultural, restructuring and organizational aspects, as well as business features. Knowledge is important. as on the part of the enterprise where the systems are installed, software vendors, implementation teams and related services of implementation methods related to specific systems.

Based on the analysis of scientific achievements of world and Ukrainian scientists of information management systems, the classification of information systems that support strategic choice in the enterprise is proposed. The proposed division takes into account the nature of the strategic selection process and the possible amount of information support for management information systems and can be used by enterprises to determine opportunities for future development.

It is established that the changes taking place in the perception of strategic orientation of enterprises and IT systems for management needs.

It is proved that the assessment of information technology prospects allows to form a correct real assessment of new capabilities of the organization in order to increase its competitiveness through the introduction of information technology, consider ways to change relations with consumers, suppliers, develop strategies for implementing specific information technologies. in general, justify the necessary measures to maintain a given level of reliability in specific areas of activity in the use of information technology, develop their own plan for the implementation of the required information technology, taking into account the reaction of the environment and, in particular, competitors.

Key words: strategic choice, classification of information systems, Transaction Processing Systems, Management Information Systems, Knowledge Management Systems, Executive Support Systems.

Постановка проблеми. Динамічне ринкове середовище обумовлює постійне оновлення та збільшення обсягу інформації, що набуває особливого значення для процесу стратегічного вибору підприємства. Адже саме від рівня інформаційного забезпечення залежить раціональне ухвалення управлінських рішень у сфері стратегічної стійкості. Проблемою сучасних підприємств, зокрема в Україні, є недостатність управлінського досвіду, інформаційної освіти і фінансових ресурсів для формування інформаційних систем управління, які б характеризувались економічною ефективністю на основі інтеграції передових інноваційних розробок у сфері управління та інформатизації. Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо формування і використання інформаційних систем, більшість з них присвячена дослідженню технічних проблем. Щодо проблем економіки і управління, то більшість авторів їх не досліджували або висвітлювали фрагментарно. Постійним об'єктом дискусій у наукових і професійних колах є проблеми розробки і впровадження інформаційних систем управління підприємствами; побудови об'єктивних підходів до оцінювання рівня інформаційного забезпечення управлінської діяльності та ефективності інформаційних систем управління підприємствами. Саме тому важливим завданням управлінців є дослідження розвитку

систем інформаційного забезпечення, які дають змогу збирати і опрацьовувати внутрішню та зовнішню інформацію, необхідну для здійснення обґрунтованого управлінського вибору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні аспекти використання інформаційних систем і технологій в управлінні діяльністю підприємства висвітлені у наукових працях таких вітчизняних учених, як Вовчак С.І., Глушков В.М., Георгіаді Н.Г., Гужва В.М., Касяненко В.А., Ляшенко С.М., Мельник Л.Г., Панченко Є. Г., Пономаренко В.С., Поспелов Д.С., Ромашко С.М., Томашевський О.М., Юрчук Н.П. та інші. Науковці досліджували різні підходи щодо автоматизації управлінського процесу та його складових на підприємстві, сутність основних понять, вплив комп'ютеризації на прийняття управлінських рішень. На основі проведеного аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що в умовах розвитку сучасного інформаційного простору, питання використання автоматизованих інформаційних систем в управлінській діяльності залишаються актуальними.

Мета статті - розглянути динаміку розвитку підходів до стратегічного управління та їх забезпечення інформаційними системами, та дослідити особливості сучасних аспектів використання інформаційних систем і технологій діяльності підприємств з метою підвищення ефективності здійснення стратегічного вибору.

Виклад основного матеріалу. Посилаючись на досягнення в галузі теорії управління та інформаційних систем, теоретики за різними критеріями (наприклад, генерація системи, область застосування системи, інформаційні потреби осіб, які приймають рішення, рівень підтримки, типи стандартних ІТ-систем, користувач системи, складність, рівень інтегрованості, універсальність рішень, зв'язок з електронною економікою) виокремлюють різні підрозділи ІТ-систем, що підтримують управління. Як зарубіжна, так і вітчизняна література з цієї тематики дуже багата різними напрацюваннями. З одного боку, індивідуальні управлінські інформаційні системи аналізуються теоретиками в різних напрямках менеджменту, включаючи стратегічний, не тільки як системи, а як концепції, методи та моделі управління підприємством, що вимагають використання певних різновидів ІТ-програм (наприклад, CRM, BI, ERP) [1,2]. З іншого боку, вони представлені в дослідженнях економічної інформації та стосуються пояснення методів впровадження системи, а також побудови та функціональних і технологічних можливостей інформаційного забезпечення процесів управління [3, 4, 5]. Безумовно, можливості інформаційного забезпечення стратегічного вибору інформаційними системами управління відрізняються від їх застосування в практичній діяльності. Зокрема, це стосується використання нових систем, впровадження яких потребує володіння багатьма спеціальними навичками та знаннями. Впровадження таких системи пов'язане зі складністю робіт з конфігурації, налаштування та оновлення, складністю їх реалізації, часто вимушеною зміною способу функціонування через широкі технічні, ІТ, культурні, реструктуризаційні та організаційні аспекти, а також особливості ведення підприємницької діяльності. Важливим є знання (як з боку підприємства, на якому впроваджуються системи, постачальників програмного забезпечення, а також команди впровадження та супутніх служб) методик впровадження, пов'язаних з конкретними системами, включаючи ітераційну каскадну модель (класична модель життєвого циклу програмного забезпечення: аналіз, проектування, впровадження, введення в експлуатацію), гнучку методику (вимоги, визначені тривалістю проекту), а також змішані методики [6, 7].

Динамічно зростаюча функціональна та технологічна сфера ІТ-систем за посередництвом розвитку багатьох інших напрямків та зростаючі вимоги сучасних підприємств ускладнюють чітку категоризацію систем підтримки управління, які використовуються в процесах стратегічного вибору. У літературі прямо не згадуються ІТ-системи, які підтримують стратегічний вибір. Визначення того, які з них мають вимірні результати у сфері інформаційного забезпечення стратегічного вибору, викликає певні проблеми і є дуже складним завданням для формулювання та формалізації, що пов'язано в основному з тим, що не існує аналітичного алгоритму, який міг би замінити інтуїцію, творчість та людей, які беруть участь у процесі стратегічного вибору. Проте вони необхідні для сприйняття симптомів і реєстрації стратегічних проблем, а також для полегшення їх з'ясування, тобто розпізнавання внутрішніх і зовнішніх умов функціонування. Вони також підтримують формулювання варіантів рішення та надають інформацію, необхідну для остаточного вибору.

На основі аналізу наукових доробків світових та українських науковців інформаційних систем управління, запропоновано класифікацію інформаційних систем, що підтримують стратегічний вибір

на підприємстві (табл.1). Це дещо змінена версія поділу, представленого раніше Н.П. Юрчук [8] (включаючи ІТ-системи, що підтримують функціонування інших ІТ-систем, які використовуються в управлінні, транзакційних системах, системі управлінської інформації, дорадчих системах, комплексних системах) та К. С Laudonom і J.P Laudonom [4] (включаючи Transaction Processing Systems - системи обробки транзакцій, Knowledge Management Systems - системи управління знаннями, включаючи Office Systems - офісні системи, Management Information Systems - системи управлінської інформації, Decision Support Systems - системи підтримки прийняття рішень та Executive Support Systems – системи підтримки управління). Запропонований поділ враховує характер процесу стратегічного вибору та можливий обсяг інформаційного забезпечення інформаційними системами управління, що впроваджується та може використовуватися підприємствами для визначення можливостей майбутнього розвитку.

Задовільнити вимоги, які ринок та власники ставлять до менеджерів без допомоги програмного забезпечення з механізмами, що дозволяють автоматизувати рутинну діяльність, обробляти величезні обсяги даних і проводити надійне аналізування, включаючи прогнози, знаходити приховані залежності або виявляти помилки важко.

Таблиця 1

Інформаційне забезпечення стратегічного вибору ІТ-системами підприємства

Критерії поділу	Процес стратегічного вибору			
Генерація систем	Базові системи	Транзакційні системи. Системи управлінської інформації	Допоміжні системи	Комплексні системи
Генеруючі системи	Офісні системи, системи шифрування, системи підтримки освіти	Системи підтримки функцій управління, системи обробки транзакцій, системи пошуку інформації, спеціалізовані системи пошуку документів, системи моніторингу бізнес-процесів	Системи підтримки прийняття рішень, експертні системи, системи Business Intelligence	Системи MRP II, ERP системи
Стандартні системи підтримки управління		ERP, DMS, інтерактивна та оперативна CRM	BI, аналітична CRM	ERP з модулями, що відповідають системам BI, CRM, DMS
Вплив на процес	Без впливу	Можливість реалізації процесу	Упорядкування та підвищення якості процесу	Реалізація, впорядкування та підвищення якості процесу
Характер підтримки	Непрямий (лише допоміжний)	Прямий (різні рівні)		
Форма підтримки процесу	Презентація отриманої інформації	Надання обмеженої інформації для створення майбутнього підприємства, в основному, що стосується аналізу історичної та поточної діяльності	Надання ключової інформації та пропонування рішень для поточної та майбутньої діяльності	Комплексне надання інформації та пропозиції рішень для поточної та майбутньої діяльності

Джерело: власні напрацювання автора.

Аналіз тенденцій, шкіль і підходів до стратегічного управління (наприклад, підхід до планування - SWOT; позиційний підхід - матриця BCG тощо) дозволяє зробити висновок, що теоретики та практики не роблять прямого посилання на інформаційне забезпечення процесів стратегічного

управління IT-системами. Окремі класи систем (наприклад, DMS, CRM, BI, ERP) взагалі не згадуються або не так часто згадуються як корисні, які з підвищенням вимог доповнюють портфель інструментів, корисних для виконання ролі стратегів на сучасному підприємстві. Як впливає з наукової літератури з цього питання та проведених досліджень, це, серед іншого, наслідок досить традиційного розуміння стратегічного управління, що відповідає класичним підходам [9, с.67]. Очевидно також, що індивідуальні підходи більшою чи меншою мірою свідчать про необхідність проведення аналітичної роботи та прагнення стратегів отримати якомога більше інформації, завдяки якій їхні рішення можуть досягти успіху в досягненні поставлених цілей з більшою ймовірністю. Сьогодні вони підтримуються впровадженими IT-системами, особливо системами Business Intelligence, використання яких сприяє раціональному прийняттю стратегічних рішень, а також є основою процесу навчання та швидкого реагування на динамічне мінливе середовище. На думку теоретиків, це можливо, коли менеджери мають і використовують достовірну, актуальну та правдиву інформацію про компанію та умови, в яких вона працює [10, с.23]. Звичайно, не можна не враховувати використання управлінських інформаційних систем на підприємствах, які керуються новими, сучасними орієнтаціями в стратегічному управлінні, включаючи прості правила (побудова конкурентної переваги через вміння використовувати швидкоплинні можливості), або під час аналізування реальних варіантів (пошук кількох недорогих альтернатив шляхом інвестування в варіанти, які не потребують подальших зобов'язань). Кожен із так званих «нових» підходів до стратегічного вибору не виключає використання IT-систем підтримки менеджменту для створення та використання можливостей розвитку підприємства в майбутньому.

Зміни, що відбуваються у сприйнятті стратегічної орієнтації підприємств та IT-систем для потреб управління, показано на табл. 2. Підводячи підсумок, необхідно відзначити зміни у поглядах на джерела та методи формування конкурентної переваги, а також зростання можливостей і переваг використання IT систем для користувача, рівень їх інтеграції.

Таблиця 2

Зміни стратегічної орієнтації підприємств та IT-систем підтримки управління

Підходи	Плановий	Еволюційний	Конкурентний	Ресурсний	Мережевий	Використання планів і можливостей
Роки	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2010	2010
Основні поняття стратегічного управління	Стратегічне планування, формування та інтерпретація стратегії	Стратегічні набори	Конкурентна перевага, стратегічна позиція	Стратегічні норми, засоби і вміння	Динамічні здібності, стратегічний вибір	Динамічні моделі
Стратегічні цілі	Дії плани програми, орієнтація на досягнення цілей	Зв'язок із зовнішнім середовищем	Розвиток і підтримка конкурентної позиції	Розвиток потенціалу підприємства	Встановлення зав'язків у мережі, перерозподіл ресурсів	Акцент на навчання, інноваційності, пристосуванні до змін
Інформаційні системи і технології	Розвиток трансакційних та інформаційних систем управління. Автоматизація ручної роботи. Звітність переважно виробничих систем. Системи MRP/MRP II			Бази даних, корпоративні архітектури, системи навчання і системи підтримки прийняття рішень. Експертні системи. ERP системи	CRM, SCM, управління знаннями, управління змінами, моніторинг середовища управління мережею цінностей електронна комерція, бізнес аналітика, OLAP, інтелектуальний аналіз даних, управління ризиками	Корпоративні платформи від DATA. Асоціативні та семантичні моделі. Комп'ютерні інновації. Системи підтримки творчості індустрії 4.0 Мережі та соціальні мережі. Інтернет речей, розумні роботи.

Висновки. Використовуючи інформаційні технології підприємства мають можливість збільшити свою конкурентоспроможність. Оцінювання перспектив впровадження інформаційних технологій дозволяє формувати правильну реальну оцінку нових можливостей організації з метою підвищення її конкурентоспроможності шляхом впровадження інформаційних технологій, розглядати засоби зміни відносин із споживачами, постачальниками, розробляти стратегію впровадження конкретних інформаційних технологій для організації визначеного типу та її діяльності і ринку в цілому, обґрунтувати необхідні заходи для підтримки заданого рівня надійності у конкретних ділянках діяльності при використанні інформаційних технологій, розробляти власний план стосовно впровадження потрібної інформаційної технології з врахуванням реакції зовнішнього середовища і, зокрема, конкурентів.

Використання інформаційних систем в управлінні підприємствами сприятиме вирішенню таких проблем:

- зниження складності;
- можливості обробки великих обсягів інформації;
- скорочення часу ухвалення рішень;
- координації процесу управління;
- збереження і поширення знань, нагромаджених в процесі багаторічної роботи і великого практичного досвіду.

Впровадження інформаційних систем і технологій є обов'язковою умовою діяльності сучасного підприємства. Воно сприятиме прийняттю обґрунтованих стратегічних управлінських рішень, спрямованих на зростання конкурентоспроможності і посилення економічної безпеки підприємства. Подальший розвиток ринку інформаційних структур, з урахуванням впровадження ІТ систем, дозволить не тільки забезпечити ефективне розширення діяльності підприємств, а й стане запорукою успішного розвитку національної економіки.

Джерела та література

1. Evans, V. *Key Strategy Tools: The 90+ Tools for Every Manager to Build a Winning Strategy*, 2nd Edition. Wielka Brytania: Pearson Education Limited. 2020.
2. Harris, J. D. i Lenox, M. J. *The Strategist's Toolkit*. USA: Darden Business Publishing. 2013. P. 132.
3. Bojar W., Rostek K., Knopik, L. *Systemy wspomagania decyzji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. 2014. P.376.
4. Laudon, K. C. i Laudon, J. P. *Management Information Systems. Managing the Digital Firm* (16th Edition). Nowy Jork: Pearson/Prentice Hall. 2020.
5. O'Brien, J.A. and Marakas, G.M. (2010) *Management Information Systems: Managing Information Technology in the Business Enterprise*. 10th Edition, McGraw Hill, New York. 2010. P 711.
6. Auksztol, J. i Chomuszkowski, M. (2012). *Modelowanie organizacji procesowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2012. P.176.
7. Wang, Y., & Byrd, T. A. (2017). Business analytics-enabled decision-making effectiveness through knowledge absorptive capacity in health care. *Journal of Knowledge Management*. 2017. 21(3), 517–539.
8. Юрчук, Н.П. Інформаційні системи в управлінні діяльністю підприємства. *Агросвіт*, 2015. № 19, с. 53-58.
9. Yeoh, W., & Popovič, A. Extending the understanding of critical success factors for implementing business intelligence systems. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2016. 134–147.
10. Arvidsson, V., Holmström, J., & Lyytinen, K. Information systems use as strategy practice: A multi-dimensional view of strategic information system implementation and use. *The Journal of Strategic Information Systems*. 2014. 45–61.

References

1. Evans, V. (2020). *Key Strategy Tools: The 90+ Tools for Every Manager to Build a Winning Strategy*, 2nd Edition. Wielka Brytania: Pearson Education Limited.
2. Harris, J. D. i Lenox, M. J. (2013). *The Strategist's Toolkit*. USA: Darden Business Publishing. P. 132.
3. Bojar W., Rostek K., Knopik L. (2014) *Systemy wspomagania decyzji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. P.376.

4. Laudon, K. C. i Laudon, J. P. (2020). *Management Information Systems. Managing the Digital Firm* (16th Edition). Nowy Jork: Pearson/Prentice Hall.
5. O'Brien, J.A. and Marakas, G.M. (2010) *Management Information Systems: Managing Information Technology in the Business Enterprise*. 10th Edition, McGraw Hill, New York. P 711.
6. Auksztol, J. i Chomuszkó, M. (2012). *Modelowanie organizacji procesowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. P.176.
7. Wang, Y., & Byrd, T. A. (2017). Business analytics-enabled decision-making effectiveness through knowledge absorptive capacity in health care. *Journal of Knowledge Management*, 21(3), 517–539.
8. Iurchuk, N.P., 2015. Informatsiini systemy v upravlinni diialnistiu pidpriemstva. [Information systems in the management of the enterprise]. *Ahrosvit*, № 19, s. 53-58. [in Ukrainian].
9. Yeoh, W., & Popovič, A. (2016). Extending the understanding of critical success factors for implementing business intelligence systems. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 134–147.
10. Arvidsson, V., Holmström, J., & Lyytinen, K. (2014). Information systems use as strategy practice: A multi-dimensional view of strategic information system implementation and use. *The Journal of Strategic Information Systems*. 45–61.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2022 р.

УДК: 338.432.5

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; [ORCID ID: 0000-0003-2077-5308](https://orcid.org/0000-0003-2077-5308)
e-mail: ams95@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-13-12>

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті на основі обліку земельних угідь, статистичних даних про споживання основних продуктів харчування населенням, імпорту продукції тваринництва, динаміки поголів'я ВРХ, проведено аналіз їх використання з урахуванням економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Ефективність використання земельних ресурсів має велике значення в економіці сільського господарства країни. Збільшення кількості та якості продукції тваринництва може бути успішно здійснено лише за умов значного підвищення ефективності використання земельних ресурсів, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах ведення сільського господарства.

Проведення цих заходів призведе до імпортозаміщення продукції тваринництва і більш глибоку переробку продукції рослинництва, що дасть можливість забезпечити продовольчу безпеку країни. Дані заходи дадуть можливі соціальну та економічну ситуацію в сільській місцевості.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарські вгіддя, тваринництво, аграрна реформа, сільськогосподарське виробництво, сінокоси, пасовища.

Шворак Анатолій,
доктор экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В КОНТЕКСТЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. В статье на основе учета земельных угодий, статистических данных о потреблении основных продуктов питания населением, импорта продукции животноводства, динамики поголовья КРС, проведен анализ их использования с учетом экономических, экологических и социальных аспектов.

Эффективность использования земельных ресурсов имеет большое значение в экономике сельского хозяйства страны. Увеличение количества и качества продукции животноводства может быть успешно осуществлено только в условиях значительного повышения эффективности использования земельных ресурсов, что приобретает особую актуальность в современных условиях ведения сельского хозяйства.

Проведение этих мероприятий приведет к импортозамещению продукции животноводства и более глубокой переработке продукции растениеводства, что даст возможность обеспечить продовольственную безопасность страны. Данные меры дадут возможные социальную и экономическую ситуацию в сельской местности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, сельскохозяйственные угодья, животноводство, аграрная реформа, сельскохозяйственное производство, сенокосы, пастбища.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

USE OF THE POTENTIAL OF LAND RESOURCES IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY

Anotation. The article, based on the accounting of natural fodder lands, statistics on the consumption of basic food products by the population, imports of livestock products, the dynamics of livestock numbers (cattle), analyzed their use taking into account economic, environmental and social aspects. Analyzing the data, it can be concluded that the density of cattle on agricultural land has decreased by more than eight times, which has led to a catastrophic decrease in the application of organic fertilizers and a deterioration in the quality of crop production. The decrease in the number of cattle has led to an increase in the cost of products and a decrease in their consumption.

At the same time, in 2018, Ukraine imported 577517kn dollars of meat and meat products and milk and dairy products, which in equivalent amounts to more than 15.9 billion hryvnias. The cost of livestock products produced in Ukraine in 2018 amounted to 138.74 billion UAH.

The efficient use of land resources is of great importance in the country's agricultural economy. The increase in the quantity and quality of livestock products can be successfully carried out only with a significant increase in the efficiency of land use, which becomes especially relevant in modern agricultural conditions.

The implementation of these measures will lead to the import substitution of livestock products and deeper processing of crop products, which will make it possible to decapitate the country's food security. These activities will provide an opportunity to improve the social and economic situation in rural areas.

Key words: food security, agricultural lands, cattle –farming, agrarian reform, agricultural production, hayfields, pastures.

Постановка проблеми: Сучасний стан використання земельних ресурсів виробництва обумовлює необхідність невідкладного проведення послідовних макроекономічних реформ. Як свідчить досвід проведення аграрних реформ, створення ефективного товаровиробника неможлива без обґрунтування стратегії розвитку АПК формування відповідного організаційного, політичного, правового та соціально-економічного середовища. Однак, не зважаючи на глибину наукових досліджень, ефективне й раціональне використання природних кормових угідь в сучасних ринкових умовах господарювання залишається до кінця не вирішеною загальнодержавною проблемою і потребує подальшого опрацювання.

Метою статті є аналіз раціонального використання земельних ресурсів на основі яких формується збалансований соціально-економічний розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу: Матеріальний добробут громадян значною мірою залежать від успішної роботи аграрного сектора України. Успішне функціонування та розвиток підприємств аграрної сфери в значній мірі залежить від рівня їх ресурсного забезпечення. Вирішальна роль при цьому належить земельним ресурсам, які є не лише просторовим базисом для розміщення виробничих сил, а й матеріальною основою життєдіяльності суспільства. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча безпека країни. Земля є основним засобом сільськогосподарського виробництва й найціннішим багатством нашої держави.

Земельні ресурси разом з іншими природними ресурсами є компонентами оточуючого середовища, місцем існування людини. Їм належить активна участь у суспільному виробництві, вони є засобом виробництва і джерелом задоволення потреб людини та продовольчої безпеки країни. Динаміка річного фактичного споживання продуктів харчування на 1 особу приведена в таблиці 1.

Динаміка річного фактичного споживання на 1 особу, кг

Таблиця 1

	Норма за даними МОЗ	Роки				Відхилення,	
		2000	2017	2018	2019	+/-	%
Хліб та хлібопродукти	101	124.9	100.8	99.5	97.6	-3.4	3,4
М'ясо та м'ясопродукти	80	32.8	51.7	52.8	53.6	-26.4	33,0
Молоко та молокопродукти	380	199.9	200.5	197.7	200	-180	47,4
Риба	20	8.4	10.8	11.8	12.5	-7.5	37,5
Яйця, шт	290	166	273	275	282	-8	2,8
Цукор	38	36.8	30.4	29.8	28.8	-9.2	24,2
Плоди, ягоди	90	29.3	52.8	57.8	58.7	-31.3	34,8
Картопля	124	135.4	143.4	139.4	135.7	11.7	8,5
Олія рослинна	13	9.4	11.7	11.9	12.0	-1	7,7
Овочі	161	101.7	159.7	163.9	164.7	3.7	2,3

Аналізуючи наведені дані ми бачимо, що споживання м'яса та м'ясопродуктів менше на 33,0%, молока та молокопродуктів – 47,4%, риби -37,5%, цукру – 24,2%, плодів і ягід – 34,8%.

В Україні варто розглядати два основні напрями досягнення продовольчої безпеки. По-перше, необхідно забезпечувати постачання продовольства в таких кількостях, які могли б забезпечити здорове і повноцінне харчування населення. По-друге, треба зробити наголос на досягненні самозабезпеченості продукцією сільського господарства (зокрема продукцією, яку виробляють у господарствах населення), а також на підтримці і захисті державою вітчизняних товаровиробників, що автоматично коригує імпорту продукції.

Аналіз отриманої інформації дозволяє зробити висновок про те, що споживання основних продуктів харчування населенням України на 1 особу, кг за рік нижче норми по м'ясу та м'ясопродуктах становить 31,4%, а по молочних та молокопродуктах - 41,6%.

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються позиції риба та рибобпродукти - 680552,5 тис. дол, плоди, ягоди та виноград - 795560,2 тис. дол, м'ясо і м'ясопродуктів – 269119,8 тис. дол, молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед - 308396,9 тис. дол, де частка імпорту перевищує встановлений 30-ти відсотковий граничний критерій цього індикатора, в той же час імпорту жири та олії рослинного походження становить - 280378 тис. дол, в той же час було відправлено на експорт м'яса і м'ясопродуктів - 652106,9 тис. дол, молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед - 426541,7 тис. дол, жири та олії рослинного походження - 5746921,7 тис. дол. Враховуючи те що на експорт Україна відправляє продукцію високої якості, то імпортує субпродукти та пальмову олію, в 2020 році імпортувала 240 тис. тон пальмової олії невисокої якості загальною вартістю понад 6 млрд грн.

Ефективність використання земельних ресурсів має велике значення в економіці сільського господарства країни. Найбільшого значення ефективність використання земельних ресурсів набуває саме у тваринництві - галузі сільського господарства, яка використовує землю безпосередньо як природний ресурс та засіб виробництва та суттєво збільшує ланцюг доданої вартості. Кількість та якість отриманої продукції пов'язані з якісним станом, характером і умовами використання земельних ресурсів. Збільшення кількості та якості продукції тваринництва може бути успішно здійснено лише за умови значного підвищення ефективності використання земельних ресурсів, що набуває особливої актуальності у сучасних умовах ведення сільського господарства.

Подальший розвиток галузей тваринництва в Україні пов'язується зі значним підсиленням кормової бази, передусім за рахунок інтенсивного використання пасовищ і сіножатей з одночасним запровадженням новітніх досягнень техніки, вітчизняного і зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми. Трансформаційні процеси в землекористуванні нині пов'язуються зі зменшенням орних земель в Україні з-за наявності великої кількості сильно еродованих, деградованих ґрунтів, їх подальшої консервації і переведення до складу площ, зайнятих під сіножатями і пасовищами. Природні кормові угіддя в натуральному їх стані відрізняються дуже низькою продуктивністю. Ємність пасовищ, тобто навантаження тварин на пасовище залежить від його продуктивності, що визначається ґрунтово- кліматичними умовами, травостоем, технологією вирощування трав і експлуатації пасовищ. На високопродуктивних культурних зрошуваних пасовищах можна утримувати 3 — 4 дійні корови на 1 га або виділити 0,25 — 0,33 га на одну голову. Таке саме навантаження дійних корів і в інших країнах — Великій Британії, Франції, Бельгії. Тільки для дуже високопродуктивних корів виділяють по 0,4 — 0,5 га на голову. Площа сільськогосподарських угідь та чисельність поголів'я ВРХ в Україні в таблиці 2.

**Площа сільськогосподарських угідь та чисельність поголів'я ВРХ в Україні.
(за даними Держкомстату України) (2)**

Таблиця 2

Рік	Площа с/г угідь, тис га	Рілля, тис.га	Сінокоси і пасовища, тис.га	Поголів'я ВРХ, тис.гол	Щільність поголів'я на 1гол/га		
					с/г угідь	ріллі	сінокосів і пасовищ
1982	42494,8	34339,0	7010,4	25464,4	0,6	0,74	3,0
2000	41829,5	32669,9	7838,0	9423,7	0,22	0,29	1,2
2015	41507,9	32541,3	7840,5	3750,3	0,09	0,12	0,48
2020	41400,0	32700,0	7600,0	2874,0	0,07	0,09	0,38
За розрахунками	41400,0	32700,0	7600,0	5238,0	0,13	0,16	0,69

Аналізуючи наведені дані можна зробити висновок про те, що щільність ВРХ на сільськогосподарські вгіддя зменшилась більше як у вісім раз, що призвело до катастрофічного зменшення внесення органічних добрив та погіршення якості продукції рослинництва. Зменшення поголів'я ВРХ призвело до здороження продукції і зменшення її споживання та збільшило залежність від імпорту. Науково обгрунтована кількість продукції, яка необхідна для забезпечення харчування населення за фізіологічно обгрутованими нормами наведено в таблиці 3.

Науково обгрунтована кількість продукції, яка необхідна для забезпечення харчування населення за фізіологічно обгрутованими нормами

Таблиця 3

Продукти харчування	Раціональна норма споживання на 1 особу	Відхилення, +/-	Населення України, тис. чол. (2014 р.)	Необхідно виробити млн.т	Виробляється з га/т	Рілля, млн.га
М'ясо	80	-26,4	41588,4	1,098	1	1,098
Молоко	380	-180	41588,4	7,486	4	1,871
Яйця, шт	290	-8	41588,4	332,707 млн.шт	10000 шт	0,033
Фрукти і ягоди	90	-31,3	41588,4	1,302	12	0,108
Всього	-	-	-	-		3,11

Враховуючи, що середня продуктивність промислових молочнотоварних ферм в Україні становить 4922кг, то для забезпечення харчування населення за фізіологічно обгрутованими нормами необхідно додатково збільшити поголів'я ВРХ на 1.521 тис. гол (7,486 тис. т : 4,922т = 1,521млн гол.).

Згідно статистичних даних структура виробництва м'яса слідує: ВРХ становить -15,2%, свинина – 29,8%, птиця – 53,5%, інші – 1,5%. Провівши певні розрахунки можемо визначити, що забезпечення харчування населення за фізіологічно обгрутованими нормами необхідно додатково збільшити поголів'я ВРХ на 843тис голів (2354 - 15,2% :0,495 : 0,4=843 тис голів), свиней – 9353 тис голів (2354 x 29,8 % : 0,75:0,1= 9353тис голів), курей – 524750тис. голів (2354 x 53,5% :0,8: 0,003=524750тис. гол). Забезпечивши внутрішній ринок м'ясними, молочними продуктами збільшиться щільність на 1 гектар поголів'я ВРХ до 0,69, що дасть можливість більш раціонально використовувати природні кормові вгіддя та збільшити виробництво органічних добрив та покращить якість сільськогосподарської продукції та сприятиме відтворенню ґрунтів. В 2018 році Україна імпортувала на 577517тис. доларів м'яса і м'ясопродуктів та молока і молокопродуктів, що в еквіваленті становить як 15,9 мільярда гривень. Вартість продукції тваринництва виробленої в Україні у 2020р становила 138,744, мільярдів гривень, в тому числі : продукція сільськогосподарських підприємств – 72,52 мільярдів гривень або 52,27% та господарств населення - 66,225 мільярдів гривень або 47,73%. Продуктивність праці на одного зайнятого в тваринництві в 2020р становила 872,8тис. грн. Проведення даних заходів дасть можливість в сільськогосподарських підприємствах створити додатково 9600 робочих місць (15900млн.грн x 0,527: 0,8728 = 9600), та збільшить надходження коштів до особистих селянських господарств на 7,589млрд.грн (15,9 млрд. грн x0,4773=7,589 млрд. грн). Дані заходи дадуть можливість збільшити надходження до бюджетів сільських територіальних громад та покращити соціальну та економічну ситуацію в сільській місцевості. Імпортозаміщення продукції тваринництва сприятиме оздоровленню економіки та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Висновки: Питання продовольчої безпеки завжди було актуальним для сільського господарства України. Особливо гостро це питання постає в аспекті продукції тваринництва, бо кількість та якість отриманої продукції залежить від якісного стану, характеру і умов використання природно-кормових угідь. Розвиток ринкової економіки змушує робити акцент на поєднання необхідності інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва країни, ефективного й раціонального використання її земельних ресурсів та вирішення соціальних проблем в сільській місцевості. Реалізація комплексу організаційно- господарських та еколого-агрохімічних заходів, направлена на вдосконалення земельних відносин, зниження розораності сільськогосподарських

угідь, підвищення відповідальності за їх ефективне й раціональне використання, стимулювання виробництва екологічної продукції та природохоронної діяльності землекористувачів .

Джерела та література

1. Шворак А. Природні кормові угіддя та соціально економічний розвиток сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 112 – 116.
2. Статистичний збірник. Сільське господарство України Державна служба статистики України. К 2020.
3. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України за 2014». Державна служба статистики України : під заг. кер. О. М. Прокопенка. К., 2015. 53 с.

References

1. A. Shvorak Pryrodni kormovi ugiddy ta sotsialno-ekonomichni rozvytok silskyh terytoriy. *Ekonomichnyi chasopys Shidnoyevropeyskogo universitetu imeni Lesi Ukrainky*. Lutsk: Vezha-Druk, 2018. №2 (14). S. 112-116. [in Ukrainian].
2. Statistical compilation."The agriculture of Ukraine/ The state statistics service of Ukraine. K. 2020. [in Ukrainian].
3. The statistic compilation "Balance and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine in 2014. State Statistics Service of Ukraine: In society. Coer.O HM Prokopenko. K.: 2015. 53p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.

УДК: 338.432.5

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; [ORCID ID: 0000-0003-2077-5308](https://orcid.org/0000-0003-2077-5308)
e-mail: ams95@ukr.net

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк ORCID ID: 0000-0001-9024-2924
e-mail: kulmiros@gmail.com

Філюк Дмитро,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-2678-3424
e-mail: 0666763009@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-18-24>

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті висвітлено проблеми та здійснена оцінка тенденцій сучасного етапу розвитку аграрного сектору економіки України. Встановлено, що дія нових соціально-економічних та геополітичних факторів спричинила появу цілої низки проблем розвитку галузі, серед яких необхідно зазначити: скорочення кількості малих (насамперед, фермерських) господарств та особистих селянських господарств, недостатній розвиток інфраструктури сільської місцевості, поліпшення соціального добробуту, збільшення надходжень до бюджетів громад.

Ключові слова: продовольча безпека, рілля, тваринництво, аграрна реформа, сільське господарство, фермерське господарство.

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
г. Луцьк

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцьк

Філюк Дмитрій,
аспірант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин.
г. Луцьк

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы и осуществлена оценка тенденций современного этапа развития аграрного сектора экономики Украины. Установлено, что действие новых социально-экономических и геополитических факторов обусловило появление целого ряда проблем развития отрасли, среди которых

необходимо отметить: сокращение количества малых (прежде всего фермерских) хозяйств и личных сельских хозяйств, недостаточное развитие инфраструктуры сельской местности, улучшение социального благосостояния, увеличение поступлений в бюджеты общин.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, пашня, животноводство, аграрная реформа, сельское хозяйство, фермерское хозяйство.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

Myroslava Kulynych,
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Accounting and Taxer Department,
Lutsk

Filiuk Dmytro,
PhD student,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of International Economic Relations,
Lutsk

LAND RESOURCES AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Annotation: The article deals with the problems and gives the estimation of the tendencies of the modern stage of development the agrarian sector of Ukraine's economy. It is defined that action of new social-economic and geopolitical factors caused the appearance the whole number of problems of branch development. Among them are the reduction of quantity of small farms and private peasant farms, inadequate development of countryside infrastructure, improving social welfare, increase revenues to community budgets.

Key words: food security, arable lands, cattle –farming, agrarian reform, agriculture, farm.

Постановка проблеми: У сучасних умовах реалізації довгострокових планів розвитку держави, євроінтеграційних прагнень України, а також досягнення цілей розвитку все більшої актуальності набуває проблема розвитку сільських територій та малого і середнього агробізнесу як основи майбутньої економічної безпеки.

Метою статті є аналіз раціонального використання земельних ресурсів на основі яких формується збалансований соціально-економічний розвиток сільських територій. Нинішній етап розвитку сільського господарства України супроводжується загостренням низки соціально-економічних проблем в зв'язку з впровадженням ринку землі. Стратегічно визначене і ресурсно підкріплене державне регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу має забезпечити розвиток інфраструктури сільської місцевості, зростання продуктивності праці аграріїв, поліпшення соціального добробуту, збільшення надходжень до бюджетів громад. У результаті чого має зрости рівень життя населення.

Виклад основного матеріалу. Матеріальний добробут громадян значною мірою залежать від успішної роботи аграрного сектора України. Успішне функціонування та розвиток підприємств аграрної сфери в значній мірі залежить від рівня їх ресурсного забезпечення. Вирішальна роль при цьому належить землі, яка є не лише природним ресурсом, а й матеріальною основою життєдіяльності суспільства. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча, виробнича, експортна, природно-ресурсна та інфраструктурна складові збалансованого соціально-економічного розвитку країни. Земля традиційно є основним засобом сільськогосподарського виробництва й найціннішим багатством нашої держави [3].

Надмірна централізація владних повноважень, зарегульованість бізнес середовища та відсутність пріоритетної підтримки малих та середніх сільських господарств — головні проблеми відсутності єдиної цілісної аграрної політики. Це призвело до значних соціальних та економічних асиметрій у розвитку села. Україна, одна з небагатьох європейських країн, де сільське господарство є найбільшим сектором економіки, а в сільських територіях проживає понад 30% українського населення. Демографічна криза, яка шириться Україною, найбільше вразила сільські території. Сільське населення за 30 років зменшилось більш як на 3 млн. жителів (таблиця 1).

В умовах швидкої інтеграції українського ринку в світовий, особливо в європейський, виникає загроза швидкої переорієнтації вітчизняного споживача на імпортний продукт, що призведе до скорочення робочих місць. Офіційна статистика відображає цей процес не в повному масштабі: за даними Держстату, із 1990 по 2018 роки зникли з карти України 426 сільських населених пунктів. Однак справжня кількість «вимерлих» сіл набагато більша: 2014-го 369 безлюдних сіл просто не були зняті з державного обліку (Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2017). На межі зникнення перебуває ще 4684 села, де станом на 2015 рік мешкало до 50 осіб у кожному.

Таблиця 1

Чисельність населення України

	Роки			
	1991	2001	2011	2020
Кількість населення, тис чол	51944,4	48923,2	45778,5	41732,8
В т ч сільське	16859,2	15971,5	14336,9	12832,2
%	32,45	32,64	31,31	30,74

**Джерело:* розроблено автором за даними Держкомстату

Ключовою причиною такої кризи стала не готовність сільських жителів до самостійного господарювання/фермерства під власні ризики, фактична монополізація сільського господарства великими агрохолдингами і переорієнтація с/г виробництва на тотальне зернове виробництво.

Організація Об'єднаних Націй оголосила 2019-2028 роки Десятиліттям сімейних фермерських господарств і розробила загальний план дій, яким надає міжнародній спільноті докладні рекомендації з надання підтримки сімейним фермерським господарствам. Загальний план дій ООН, що передбачає заходи на всіх рівнях – від місцевого до глобального, сформований за 7 взаємопов'язаними напрямками роботи:

1. Розвиток сприятливого політичного середовища для зміцнення сімейних фермерських господарств
2. Підтримка молоді й забезпечення стійкості сімейних фермерських господарств з покоління в покоління
3. Сприяння досягненню гендерної рівності в сімейних фермерських господарствах
4. Зміцнення організацій сімейних фермерських господарств
5. Підвищення стійкості сімейних фермерських господарств до зовнішніх впливів
6. Зміцнення сімейних фермерських господарств для забезпечення стійкості продовольчих систем до змін клімату
7. Підтримка багатоплановості сімейних фермерських господарств для впровадження соціальних інновацій, що сприяють територіальному розвитку і збереженню довкілля та біорізноманітності.

ООН наголошує, що ведення сімейного фермерського господарства відкриває унікальну можливість для формування продовольчої безпеки, поліпшення засобів до існування, більш раціонального розпорядження природними ресурсами, охорони навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку, особливо в сільських районах. Ініціатива покликана підкреслити роль сімейних ферм у формуванні продовольчого майбутнього планети і надати міжнародній спільноті дієві інструменти для розвитку сімейних фермерських господарств.

В той же час країни ЄС схвалили реформу сільськогосподарської політики. Міністри сільського господарства Євросоюзу погодилися виділити частину величезного бюджету, спрямованого на сільськогосподарську політику, на програми для захисту довкілля в розмірі 1,1 трильйона євро на

2021-2027 роки. Ці кошти будуть розділені між прямими виплатами фермерам та іншою підтримкою для розвитку сільських районів. Міністри погодилися, що 20% виплат фермерам буде призначено для "зелених схем", таких як органічне землеробство або агролісоводство - спільне вирощування дерев і сільськогосподарських культур на одній площі. Фермери не зможуть отримати доступ до коштів для інших цілей. Такий підхід почне діяти з 2023 року і міністри погодили дворічний пілотний етап для зелених схем. Це означає, що вони стануть обов'язковими з 2025 року. Деякі країни висловили побоювання, що прив'язка грошових коштів до екологічних цілей означатиме, що гроші залишаться невитраченими. Сільськогосподарські угіддя становлять 40% всіх земель ЄС, і сільське господарство має великий вплив на природне середовище в Європі. Агентство з питань довкілля ЄС заявило в понеділок, що сільське господарство є найбільш частою загрозою для природи в Європі на тлі інтенсивних методів ведення сільського господарства, включаючи пестициди і іригацію. Екологи заявляють, що 20-відсоткова частка для зелених схем є занадто малою. Переговори щодо сільськогосподарської політики не закінчуються угодою в середу. Країни ЄС повинні тепер укласти угоду з Європейським парламентом та Європейською комісією. Європарламент розгляне це питання на цьому тижні.

Державна політика щодо стимулювання розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва в Україні повинна ґрунтуватися насамперед на вирішенні питання подальшого функціонування господарств населення. Важливу роль у цьому має відігравати визнання сімейного типу господарювання (передусім у вигляді фермерського господарства) невід'ємною складовою перспективної моделі вітчизняного аграрного сектору.

20 Країн світу за кількістю ріллі

Таблиця 2

№ в рейтингу	Країна	Рілля, млн. га	Частка в світі, %	Розорюваність, %	Населення, млн. чол	Припадає на 1 особу, га
1	Індія	179,8	9,6	60,45	1,366,418	0,1315
2	США	167,756	8,95	18,34	329,065	0,5097
3	Китай	165,228	8,82	17,71	1,433,784	0,1152
4	Росія	155,799	8,31	9,54	145,872	1,068
5	Бразилія	63,994	3,41	7,57	211,05	0,3032
6	Україна	43,375	2,31	74,82	43,994	0,9859
7	Канада	42,98	2,29	4,7	37,411	1,1488
8	Аргентина	38,383	2,04	14,01	44,781	0,8571
9	Індонезія	37,441	1,99	20,68	270,626	0,1383
10	Нігерія	35,655	1,90	39,16	200,964	0,1774
11	Австралія	35,105	1,87	4,57	25,203	1,3929
12	Мексика	34,516	1,84	17,76	126,576	0,2705
13	Турція	34,314	1,83	44,62	83,43	0,412
14	Іран	33,063	1,76	20,31	82,914	0,3987
15	Франція	31,795	1,70	58,02	65,13	0,4881
16	Іспанія	31,786	1,70	63,73	46,737	0,6891
17	Казахстан	25,885	1,39	9,59	18,551	1,3953
18	Таїланд	25,756	1,38	50,35	69,626	0,3699
19	Ефіопія	25,702	1,37	25,71	112,079	0,2293
20	Судан	22,74	1,21	12,06	42,813	0,5311

*Джерело: за даними Держкомстату

Не отримавши чітких законодавчих рамок, сімейне фермерство та місцеве підприємництво в Україні не сформувало потрібних інструментів для гри на «ринку». Так, система початкової та поточної освіти й доступу до знань залишились у стані забезпечення колгоспів (радгоспів), майже відсутні організації виробників (аграрні палати, професійні та галузеві солідарно-відповідальні союзи), інститути спільного розвитку ринку продукції (кооперативи, кредитні спілки, інші ринково-орієнтовані групи та організації малих виробників) не розвинулись [2].

Свот-аналіз

Таблиця 3

СИЛЬНІ СТОРОНИ: - наявність трудових ресурсів - сприятливі агрокліматичні умови та <i>географічне розташування</i>. - наявність природних ресурсів - використання великими агрохолдингами новітніх технологій. <i>експортна орієнтація</i> продукції рослинництва, налагоджена експортна інфраструктура та партнери. - розвинена система транспортної інфраструктури доступ до незамерзаючих портів протягом цілого року. <i>сприятливі умови для розвитку тваринництва і харчової промисловості</i> враховуючи наявність власної сировини та дешевої робочої сили.	СЛАБКІ СТОРОНИ - корупція, високе регуляторне та адміністративне навантаження. -- обмежений та незбалансований розподіл бюджетної підтримки, <i>відсутність доступного кредитування, для малих сільськогосподарських виробників</i>, високі процентні ставки. - експорт сировини, низька частка продукції з високою доданою вартістю, дорога логістика і високі транзакційні витрати. - низька продуктивність у сільському господарстві та промисловій переробці сільгосппродукції. - національні стандарти безпечності та якості харчових продуктів не відповідають міжнародним вимогам. - нераціональне використання природних ресурсів; - непередбачувана аграрна політика держави, відсутність довгострокової стратегії та рівних умов для всіх виробників; - чутливість до несприятливих погодних і ринкових умов та політичних подій; - переважаючі консервативні настрої у аграріїв, психологічні бар'єри щодо кооперації; - недостатня ефективність роботи аграрної науки та системи освіти в сфері досліджень і розробок, навичок використання сучасних технологій і практик, нерозвинутий інститут дорадництва. - <i>низька якість життя в сільській місцевості через низькі доходи та відсутність перспектив для мешканців сільських територій.</i>
МОЖЛИВОСТІ - зростання населення планети веде до збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію ; - виробництво сільськогосподарської продукції з більшою доданою вартістю, зокрема продуктами переробки, продуктами вищої якості та ціни. - значні можливості для підвищення продуктивності праці та кооперації. - зафіксовано високу рентабельність в деяких сільськогосподарських секторах, незважаючи на нинішнє несприятливе бізнес середовище. - Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає можливість доступу до зовнішніх ринків ЄС - реформа освіти, наявних наукових досліджень та дорадництва призводить до підвищення рівня виробництва. - <i>привабливість фермерства як професії</i>, оскільки це стає більш прибутковим.	ЗАГРОЗИ: - <i>нездатність деяких фермерів адаптуватися до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС</i>, зокрема щодо гігієни, санітарії та фітосанітарії. - не вистачає інвестицій в аграрну інфраструктуру та модернізацію, несприятливі умови для розвитку неаграрної господарської діяльності; - <i>висока конкуренція на зовнішніх ринках:</i> - <i>погіршення стану сільськогосподарських угідь в зв'язку з порушенням структури посівних площ</i> що призводить до їх деградації; - старіння сільського населення та депопуляція сільської місцевості; - протидія реформам зацікавлених сторін; - <i>політична та економічна нестабільність</i> - високі ціни на енергоносії.

*Джерело: розроблено автором

Враховуючи те, що Україна займає 6 місце в світі по кількості ріллі та 4 місце по кількості ріллі що припадає на 1 особу (табл. 2), необхідно використати різний досвід країн щодо своїх сільських територій і спробувати, уже на основі нових трендів, запропонувати сільським територіям нове дихання. Тим паче, що українська децентралізація створює для цього додаткові можливості.

Проаналізувавши дані таблиці 1 і 2 ми бачимо, що Україна займає провідне місце у світі по кількості ріллі і ріллі що припадає на 1 особу та має достатню кількість трудових ресурсів в сільській місцевості. Враховуючи приведені дані можна зробити свот-аналіз стану аграрної галузі (таблиця 3).

Не зважаючи на той факт, що с/г виробництво складає понад 10% ВВП держави, Україна не може досі самостійно забезпечити власне населення широким асортиментом сільськогосподарської продукції, зокрема м'яса, молока та молокопродуктів, ягід, риби, різних овочів та фруктів. Для того щоб стимулювати розвиток цих галузей слід передбачити відповідні кошти на їх розвиток, ввівши певні платежі на тону експортованої сировинної продукції рослинництва.

Зупинення деградації та розвиток сільських територій є нагальним завданням для держави та територіальних громад. Тут варто зрозуміти, що старі інструменти, на які часто досі сподіваються і управлінці, і селяни, уже не зможуть покращити ситуацію. Потрібно розробити схеми просторового планування територіальних громад. Дані проекти будуть суттєво відрізнятися оди від одного. Для того щоб підготувати такі схеми слід вивчити досвід зарубіжних країн та розробити їх на концепціях сталого розвитку, екосистем, інклюзивності та збереженні довкілля. Зростання продуктивності с/г земель в галузі рослинництва на основі нових технологій інтенсивного землеробства веде, з одного боку, до зростання доходів, а з іншого – до деградації екосистем та депопуляції населення з сільських територій та зменшує відсоток екологічно чистої продукції на ринку.

Враховуючи те, що структура виробництва сільськогосподарської продукції України характеризується великою часткою виробництва домогосподарствами та фермерськими господарствами, особливо в трудомістких сегментах сільськогосподарського виробництва необхідно розвивати кооперацію, адже кооперативний сектор має кращий доступ до ринкових ресурсів, каналів збуту, підтримки, а також вплив на аграрну політику в країні. За таких обставин, для того щоб забезпечити конкурентоспроможність, малі сільськогосподарські виробники (домогосподарства та фермерські господарства) потребують підвищення своєї ефективності та посилення ринкової ваги шляхом колективного виробництва, маркетингу, постачання та залучення фінансування. В країнах Євросоюзу цими питаннями ми займаються дорадчі служби. Дорадництво у сільському господарстві України знаходиться в зародковому стані. Державна підтримка дорадництва фактично відсутня, а фінансування цих послуг залишається вкрай недостатнім.

В Україні для прикладу дуже часто беруть за взірць реформи які проведені в Польщі. Але там в статті 23 Конституції Польщі сказано, що основою аграрного устрою країни є селянське господарство. Структура фермерських господарств по площі становить до 20 гектарів 92% і займають 52% сільськогосподарських угідь, від 20-100гектарів 7% відповідно угідь 27%, та більше 100гектарів – 1% угіддя яких становлять 22%. Розглянемо динамічні показники сільського господарства — експорту сільськогосподарської продукції та продуктів його переробки в розрахунку на 1 га ріллі (табл. 4). та динаміку ресурсних показників — поголів'я тварин і птиці в розрахунку на 1 га ріллі (табл. 5).

Порівняльна характеристика щільності поголів'я на 1га ріллі в Польщі та України, [1]

Таблиця 4

Рік	Припадає поголів'я на 1га ріллі, голів					
	Корів		Свиней		Птиці	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
1992	0,30	0,27	1,65	0,42	18,7	12,4
1995	0,26	0,26	1,60	0,30	21,5	6,3
2000	0,23	0,19	1,62	0,26	31,4	5,3
2005	0,24	0,15	1,86	0,18	47,5	12,3
2010	0,25	0,12	1,96	0,22	70,1	18,9
2015	0,22	0,09	2,00	0,26	99,1	23,3
2016	0,20	0,12	1,96	0,22	70,1	18,9

Проаналізувавши наведені дані, ми бачимо що значно менші за розміром господарства Польщі мають кращі економічні показники по експорту продукції сільського господарства на 1га ріллі та щільності поголів'я на 1 га. Для цього потрібні швидкі кроки з інтеграції малих виробників в

організований ринок і створення для них відповідних режимів пільгового оподаткування, пріоритетної підтримки.

Порівняльна характеристика ефективності використання 1га ріллі в Польщі та України [1]

Таблиця 5

Рік	Експорт продукції с/г на 1 га, ріллі, доларів		В.т.ч			
			М'ясо,молоко		Фрукти,овочі, зерно,олія	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
2000	170,8	52,9	38,0	12,5	53,3	17,0
2005	702,5	132,8	200,5	21,9	184,4	68,7
2010	1510,0	230,6	430,5	16,1	335,4	132,4
2013	2305,7	522,3	645,8	26,9	547,9	324,2
2015	2267,3	445,9	588,5	17,0	479,4	302,2
2016	2281,0	353,3	599,6	8,4	495,4	243,8

Вирішення питання зайнятості в сільській місцевості мають включати наступні заходи: формування нормативно-правової бази в сфері розміщення переробних підприємств сільськогосподарської продукції в сільській місцевості, створення потужної дорадчої служби, професійно-освітню підготовку кадрів яка підвищить якість робочої сили, що дозволить зберегти і створити нові робочі місця, сприятиме розвитку підприємництва та самостійної зайнятості населення.

Висновок: Кризові явища сільських територій, нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення, спонукають до здійснення заходів державного регуляторного впливу, встановити граничні максимальні розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що може набуватися у власність однією особою, згідно європейських практик, визначивши основою земельного та аграрного устрою України сімейні фермерські господарства, їхньої кооперації, як основу відновлення сільських територій. За можливого прийняття закону про множинне громадянство передбачити заборону набувати землі сільськогосподарського призначення особам з множинним громадянством. Розробити комплексну стратегію розвитку аграрного сектору де повинні мати місце принципи диференційованого застосування податкової, прямої бюджетної та регуляторної політики для кожного з типів господарювання на селі. При розміщенні об'єктів переробки сільськогосподарської продукції в сільській місцевості створити сприятливі умови для їх розвитку. Тому невідкладним завданням для уряду є перехід до реальної політики стимулювання багатокладного та сталого розвитку українського села.

Джерела та література

1. Калінчик М. Ціна землі, або як деякі експертні фантазії можуть «вбити фермерство» в Україні. Газета День №174.(2019)
2. Могильний О. М. Політиці зайнятості на селі-стратегічні рішення. *Світ : Інформаційно-аналітичний журнал* No18. 2009. С.11-15
3. Шворак А. М., Мельник К. П. Заходи і значення аудиту в нормативній оцінці земельних ресурсів України. *Фінансовий простір* 2020. №3(9) с. 209-220 DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215267](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215267)
4. Шворак Анатолій. Збалансований соціально-економічний розвиток сільських територій –основне завдання земельної реформи. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2021. № 1(21). <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-216-224>

References

1. Kalinchik M. Tsina zemli abo yak deyaki expertni fantazii mozhut "vbyty fermerstvo" v Ukraini. Gazeta Den №174 (2019). [in Ukrainian].
2. Mogylny O.M. Polititsi zaynatosti na seli – strategichni rishennya. *Agro Svit: Informatsiyno-analitichny zhurnal* No 18 2009 S. 11-15 [in Ukrainian].
3. Shvorak A.M., Melnyk K. P. Zahody I znachennya auditu v normatyvnyi otsyntsi zemelnyh resursiv Ukrainy. *Finansovyi prostir* 2020 No3(9) s.209-220 DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215267](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215267) [in Ukrainian].
4. Shvorak Anatolyi Zbalansovanyi sotsialno-economichnyi rozvytok silskyh teritoriy – osnovne zavdannya zemelnoyi reformy *Economichnyi chasopys Shidnoyevropeyskogo natsionalnogo universitetu imeni Lesi Ukrainky*, 2021. № 1(21). (0,3 dr.ark.) <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-216-224>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.

РОЗДІЛ II
Облік, аналіз, аудит
та оподаткування

УДК 174:657

Kulynych Myroslava,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Accounting and Taxation,
Lutsk, ORCID ID [0000-0001-9024-2924](https://orcid.org/0000-0001-9024-2924),
e-mail: mail:kulmiros@gmail.com

Skoruk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Accounting and Taxation,
Lutsk, ORCID ID [0000-0002-9497-1945](https://orcid.org/0000-0002-9497-1945),
e-mail: Skoruklena@gmail.com

Safarova Anna,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Accounting and Taxation,
Lutsk, ORCID ID [0000-0002-9424-5097](https://orcid.org/0000-0002-9424-5097),
e-mail: anja-audit@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-25-33>

**PROFESSIONAL ETHICS OF ACCOUNTANT, AUDITOR AND TAXPAYER
AS A FACTOR OF FORMING PUBLIC OPINION**

The article describes the features of professional ethics of accountants, auditors and tax officers as an important condition for achieving the better productivity. The essence of the concept of professional ethics is stated. Professional ethics is a code of rules that determine the behavior of a specialist in the performance of professional duties and guarantee compliance with moral norms within the current legislation. The basic principles of ethics of professional accountants are clarified. The algorithm of identification and assessment of threats to the observance of basic principles and application of precautionary measures is determined. It is established that the observance of professional ethics by an accountant, auditor and tax officer is one of the most important factors of clients' trust in the results of their work.

Key words: ethics, professional ethics, ethical behavior, International Code of Ethics for Professional Accountants, fundamental principles.

Кулинич Мирослава,
кандидат экономических наук, доцент,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

Скорук Елена,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

Сафарова Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЭТИКА БУХГАЛТЕРА, АУДИТОРА И НАЛОГОВИКА КАК ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

В статье определены особенности профессиональной этики бухгалтеров, аудиторов и налоговиков как важное условие достижения наилучших результатов работы. Определены сущность понятия профессиональной этики как кодекса правил, которые определяют поведение специалиста в процессе выполнения профессиональных обязанностей и соблюдения моральных норм в пределах действующего законодательства. Выявлены основополагающие принципы этики профессиональных бухгалтеров. Обоснован алгоритм идентификации и оценки угроз соблюдения основополагающих принципов и применения мер предосторожности. Установили, что соблюдение бухгалтером, аудитором и налоговиком норм профессиональной этики является одним из важнейших факторов доверия пользователей к результатам их работы.

Ключевые слова: этика, профессиональна яэтика, нравственное поведение, Международный кодекс этики профессиональных бухгалтеров, основополагающие принципы.

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк

Скорук Елена,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк

Сафарова Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА БУХГАЛТЕРА, АУДИТОРА ТА ПОДАТКІВЦЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

У статті обґрунтовано, що досягнення високого ступеня довіри до результатів облікових процедур, наданих аудиторських послуг, довіри платників податків до держави й закону залежить від розробки та дотримання професійної етики представниками відповідної професійної діяльності.

На сьогодні професійна діяльність бухгалтера, аудитора й податківця вимагає особливого контролю та самоконтролю стосовно дотримання етичних норм. Робота бухгалтера пов'язана з підвищеною

відповідальністю за результати прийняття рішень та виконаних дій. Щоб заслужити довіру власників та якісно виконувати свої обов'язки, бухгалтер повинен мати високий професійний рівень та добре усвідомлювати моральну відповідальність за всі дії. Особливих моральних та етичних норм повинні дотримуватись у своїй роботі податківці, оскільки від цього буде залежати довіра платників податків до держави, що є інструментом національного добробуту.

З'ясовано сутність поняття професійної етики як кодексу правил, що визначають поведінку фахівця в процесі виконання професійних обов'язків та передбачають дотримання ним моральних норм у межах чинного законодавства. Визначено основоположні принципи етики, які встановлюють стандарт поведінки, якої очікують від усіх професійних бухгалтерів. Обґрунтовано алгоритм ідентифікації та оцінювання загроз дотримання основоположних принципів і застосування застережних заходів. Установлено, що дотримання бухгалтером, аудитором та податківцем норм професійної етики – один із найважливіших чинників довіри користувачів до результатів їхньої роботи.

Отже, професійна етика – необхідна складова практичної діяльності будь-якого фахівця. Бухгалтерська, аудиторська професії та професія податківця мають свої етичні норми і правила. Дотримання бухгалтером, аудитором та податківцем норм професійної етики є одним із факторів довіри власників бізнесу, потенційних інвесторів, кредиторів до результатів облікових процедур, наданих аудиторських послуг, довіри платників податків до держави і закону.

Ключові слова: етика, професійна етика, етична поведінка, Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів, основоположні принципи.

Problem statement and its significance. Achieving a high degree of trust in the results of accounting procedures, audit services provided, taxpayers' trust in the state and the law depends on the development and observance of professional ethics by representatives of the relevant professional activities.

Nowadays, the professional activities of accountants, auditors and tax officers require special control and self-control over compliance with ethical standards. Regarding the accountant, we must note that their work is associated with increased responsibility for the results of decisions and actions that were taken. In order to earn the trust of the owners and perform their duties well, the accountant must have a high level of professionalism and a good sense of moral responsibility for all actions. The tax authorities must adhere to special moral and ethical norms in their work, as this will determine the trust of taxpayers in the state, which is an instrument of national welfare. Therefore, there is a need to develop a clear understanding of the nature and role of professional ethics in regulating the activities of accountants, auditors and tax officers as an element of mutual social responsibility of accountants, auditors, the state and society.

Analysis of recent research and publications. Problems of formation, implementation and observance of ethical norms in the work of an accountant, auditor and tax officer were studied by such scientists as: O. Balaziuk, V. Bratalan, F. Butynets, L. Hutsalenko, I. Zamula, N. Zdyrko, N. Proskurina, O. Lugova, S. Shulga and others. Despite the presence of a significant amount of work in the field of theory and practice of professional ethics of accountants and auditors, further research is needed on the specifics of professional ethics of accountants, auditors and tax officers as a factor in shaping public opinion.

The purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to determine the features of professional ethics of accountants, auditors and tax officer. To achieve this goal, the following tasks will be laid out: to clarify the essence of the concept of «professional ethics»; describe the main features of the professional ethics of accountants and auditors, as defined by the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards); identify the main features of the professional ethics of the tax officer.

Presentation of the main material and substantiation of the obtained research results.

The concepts of «ethics» and «professional ethics» was created a long time ago. Ethics (Greek ethos – custom) – a philosophical science, the object of study of which is morality, its development and role in society. Ethics is one of the oldest theoretical disciplines, which emerged as part of philosophy. The term «ethics» was proposed by the ancient Greek philosopher Aristotle to describe the philosophical doctrine of morality that permeates all activities and relationships. Ethics as an independent discipline stood out at the end of the XVIII century.

There are still no clear approaches to defining the essence of professional ethics. Traditionally, professional ethics is understood as the rules of conduct of people in a particular work activity.

According to O. Lugova, «professional ethics is a set of moral and ethical principles that determine a person's involvement in the duty to the profession. It affects those areas of activity where there is human interaction and their dependence on the actions of professionals, the consequences of which can seriously affect human life» [9, p. 155].

N. Salova adds that «professional ethics is a code of rules that determines the behavior of the specialist in the performance of official duties, norms that comply with applicable laws and other regulations, professional knowledge, team relations, deep awareness of moral responsibility for professional duties». The scientist notes that «lack of ethical behavior in communication between stakeholders, non-compliance or disregard for ethical rules leads to the emergence and prosperity of corruption» [10, p. 14].

O. Balaziuk states that «professional ethics is a set of rules that determine the behavior of the specialist in the performance of official duties, as well as compliance with standards that comply with applicable laws and other regulations, professional knowledge, relations with colleagues and customers, a deep awareness of moral responsibility for the performance of professional duties» [1, p. 711].

According to Z. Ziembinski, the professional ethics of a group should be understood as «moral doctrine that systematizes assessments and moral norms associated with the performance of certain professional duties, sometimes - formulates moral norms that are ordered to perform representatives of this profession» [12, p. 106].

Thus, professional ethics is a code of rules that determines the behavior of a specialist in the performance of professional duties and provides for his or her compliance with moral norms within the current legislation. Ethical awareness is a necessary component of qualified professional activity of each employee.

Professional ethics as a system of moral norms of representatives of a certain profession is reflected through codes of ethics. The first code of ethics for professional accountants was adopted in the United States on April 9, 1917. The rapid creation of codes of ethics began in the mid-twentieth century. There are codes based on principles that take precedence over application, and codes based on rules.

Codes of ethics are developed not only at the global or national level, but also at the level of the individual business entity.

The professional ethics of accountants and auditors is regulated by the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards) [4], which entered into force on June 15, 2019. The Code of Ethics is developed by The International Ethics Standards Board for Accountants, whose members are appointed by the IFAC Board on the proposal of the Nomination Committee and with the consent of the Public Interest Oversight Board.

The International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards) («the Code») sets out fundamental principles of ethics for professional accountants, reflecting the profession's recognition of its public interest responsibility.

The Code of Ethics consists of 4 parts: Part 1 «Complying with the Code, Fundamental Principles and Conceptual Framework», Part 2 «Professional Accountants in Business», Part 3 «Professional Accountants in Public Practice», Part 4A «Independence for Audit and Review Engagements», part 4B «Independence for Assurance Engagements other than Audit and Review Engagement» (Figure 1).

There are various practices for implementing the ethical standards of a professional accountant. The first involves the application of the Code of Ethics proposed by the IFAC in translation; the second involves the formation of ethical requirements considering the national characteristics of the country. In Ukraine, The International Code of Ethics for Professional Accountants was adopted by the Federation of Professional Accountants and Auditors in translation.

The Code states that a professional accountant is a person who is a member of an IFAC organization. The Code also separates concepts such as «professional accountant in business» and «professional accountant in public practice». Professional accountant in business – a professional accountant who works in areas such as trade, industry, services, public sector, education, non-profit sector, or in regulatory bodies

or professional organizations, who may be an employee, contractor, partner, director (executive or non-executive), owner-manager or volunteer. Professional accountant in public practice – a professional accountant, regardless of functional classification (eg, audit, taxation or consulting) in a firm that provides professional services [4].

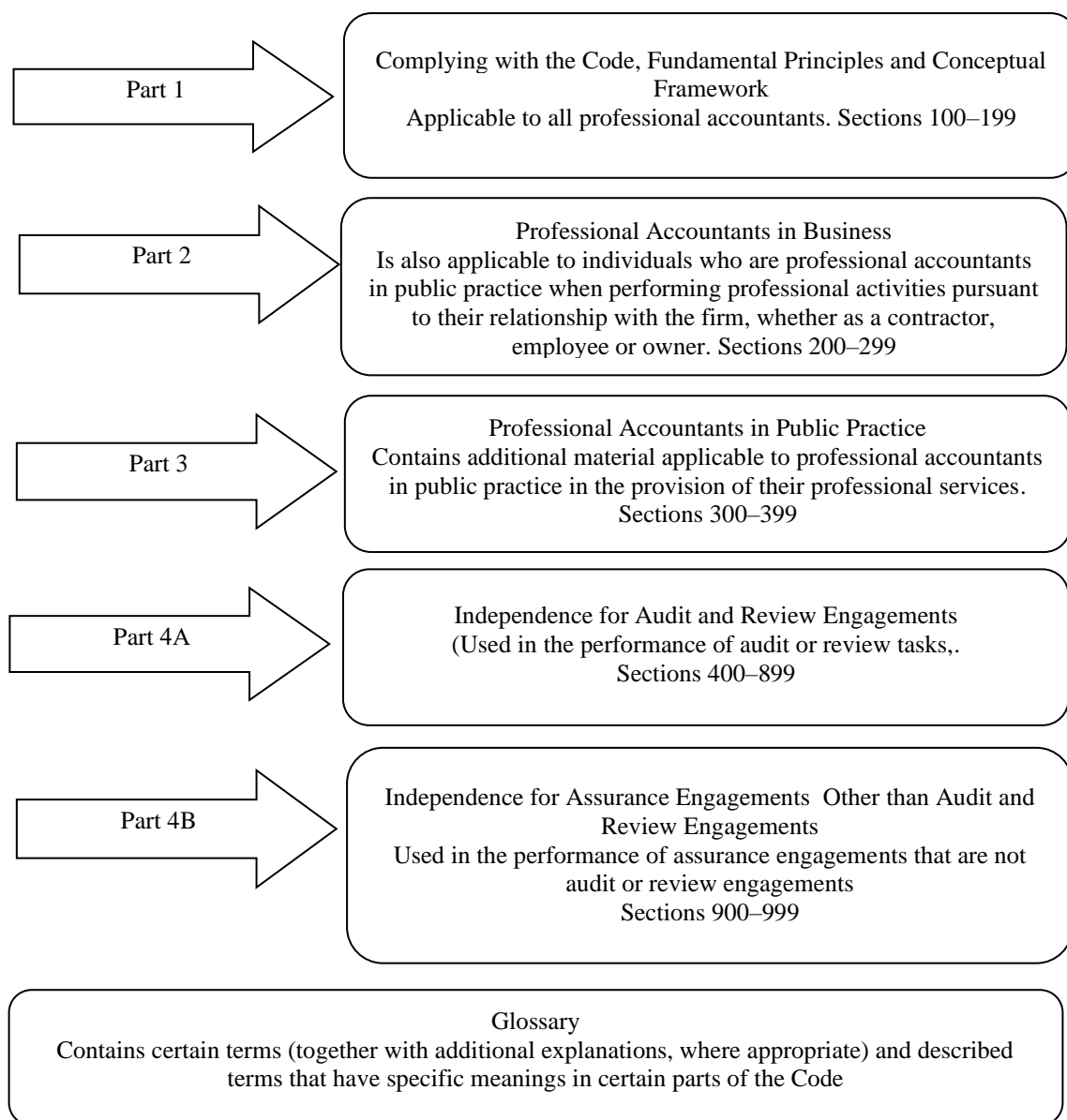

Fig. 1. *The International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards) version of 2018*

Source: generalized on the basis of [4]

The Code names five fundamental principles of ethics that set the standard of conduct expected of all professional accountants [4]:

- integrity means being open and truthful in all professional and business dealings;
- objectivity means not jeopardizing professional or business judgment due to bias, conflict of interest or improper influence of others;
- professional competence and due care mean:

– to achieve and maintain the level of professional knowledge and skills necessary to ensure that the client or the employer employs a competent professional service on the basis of modern technical and professional standards and relevant legislation;

– act honestly and in accordance with applicable technical and professional standards;

d) confidentiality means maintaining the confidentiality of information obtained as a result of professional and business relations;

e) professional behavior means complying with the relevant laws and regulations and avoiding any conduct that (as a professional accountant knows or should know) may discredit the profession.

Adherence to the principles of professional ethics ensures the functionality of the quality control system of audit and accounting services and is the basis for the formation of social responsibility. In the course of professional activities, there may be the threats of adherence to the fundamental principles that a professional accountant must consider and take appropriate precautions. Characteristics of threats are given in table. 1.

Table 1

Characteristics of threats to the basic principles of professional ethics

№	Threat	Characteristics
1	2	3
1	Threat to one's own interests	The risk that financial and other interests will improperly influence the judgment or conduct of a professional accountant
2	The threat of self-esteem	The risk that a professional accountant will not properly evaluate the results of a previous judgment or an activity performed by an accountant or other firm or employer organization that the accountant will rely on to make a judgment in the course of current activities
3	The threat of protection	The threat that a professional accountant will defend the position of a client or an employer is such that the objectivity of the accountant will be jeopardized
4	The threat of personal relationships	The risk that, as a result of a long or close relationship with a client or employer, a professional accountant will be overly sympathetic to their interests or overly loyal to their work.
5	Threat of pressure	The risk that a professional accountant will refrain from objective action due to actual or perceived pressure, including attempts to improperly influence the accountant

Source: based on [4]

A professional accountant should identify threats and take precautions if necessary. Figure 2 shows the algorithm for identifying and assessing threats to compliance with fundamental principles, the application of precautionary measures.

Professional ethics of tax officers is regulated by the Rules of Ethical Conduct in the bodies of the State Tax Service, approved by the Order of the State Tax Service of Ukraine on September 2, 2019 №52 [7]. These rules establish general requirements for the ethical conduct of employees of the State Tax Service and its territorial bodies, whose activities are aimed at serving the people of Ukraine by protecting and promoting the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen. Employees must adhere to the rules both in the performance of their duties and during non-working hours.

The purpose of the rules is to establish high ethical standards of conduct for employees, conscientious, honest and professional performance of their duties, to prevent the commission of corruption offenses and to promote public confidence.

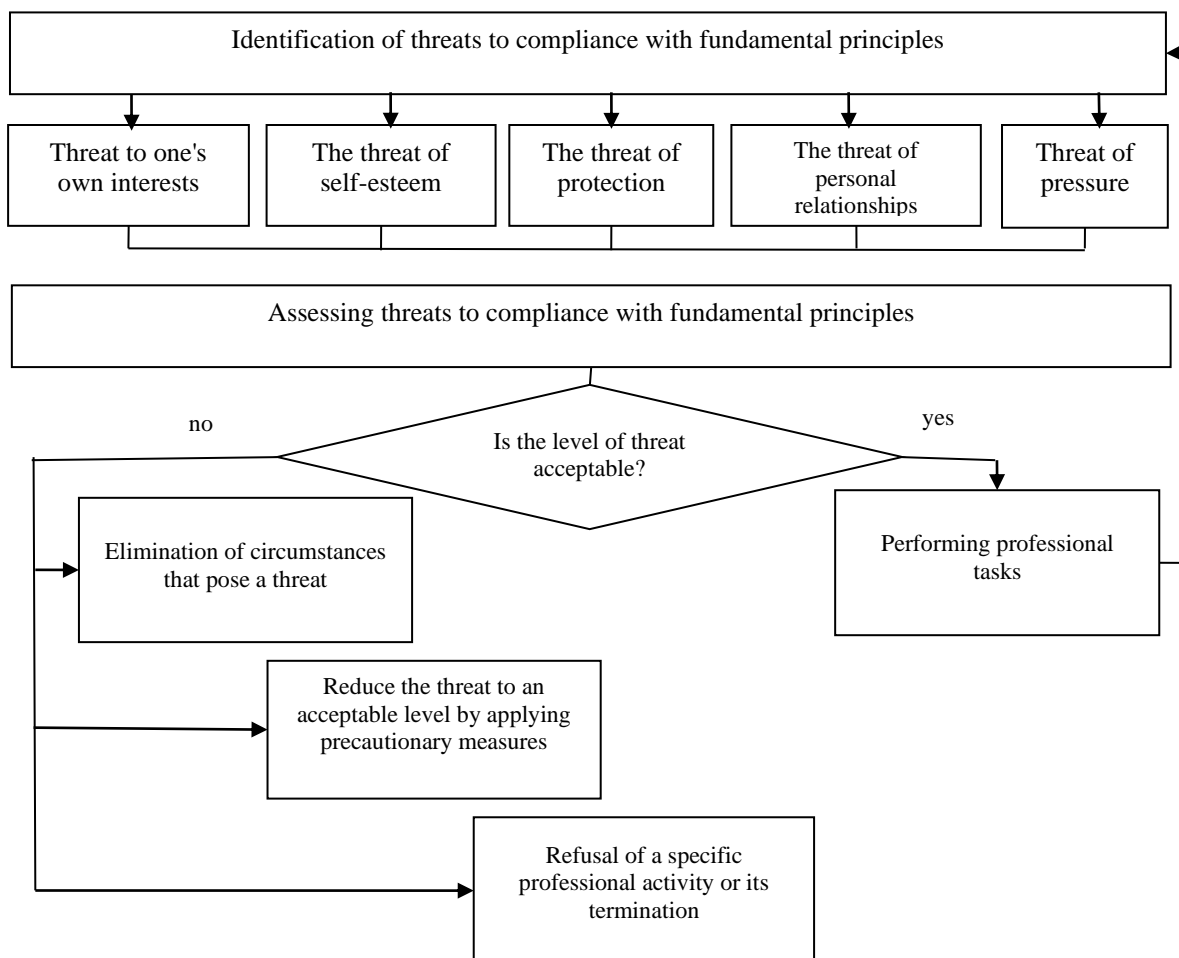

Fig. 2. Algorithm for identification and assessment of threats to compliance with fundamental principles, application of precautionary measures

Source: generalized on the basis of [4]

Strict application of the rules by the tax authorities will help strengthen the authority of the service in the State Tax Service, the formation of a positive reputation of employees, as well as ensuring that citizens are informed about the ethical conduct of employees in relation to them.

Upon being hired by the State Tax Service and its territorial bodies, the person becomes acquainted with the rules of ethical conduct and signs a relevant notice, which is attached to their personal file.

According to these rules, tax officers must be friendly and polite, adhere to a high culture of communication, respect the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen, associations of citizens, other legal entities, honestly and impartially perform their duties, prevent conflicts with citizens, managers, colleagues, subordinates, and are obliged to refrain from implementing decisions or instructions of management, if they are contrary to law [7].

Tax officers are obliged to adhere to the following principles provided by the Law of Ukraine «On Civil Service» [8]: rule of law, legality, professionalism, patriotism, integrity, efficiency, political impartiality, transparency, stability.

Conclusions and prospects for further research. Thus, professional ethics is a necessary component of the practical activities of any specialist. The accounting, auditing and tax professions have their own ethical norms and rules. Compliance with professional ethics by an accountant, auditor and tax officers is one of the factors of the trust of business owners, potential investors and creditors to the results of accounting procedures, audit services and the trust of tax officers to the state and the law.

Джерела та література

1. Балазюк О. Ю. Професійна етика бухгалтера в контексті реформування бухгалтерського обліку в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 710–714.
2. Браталан В. П., Гуцаленко Л. В., Зdirko Н. Г. Професійна етика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 252 с.
3. Замула І. В., Левківська О. Я. Професійна етика бухгалтера та аудитора. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. № 1(31). С. 156–164.
4. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності), видання 2018 р. URL : https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf (дата звернення: 01.12.2021).
5. Нужна О. А. Професійна етика та її місце у підготовці фахівців з обліку і оподаткування. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 142–147.
6. Про затвердження Правил етичної поведінки в органах Державної фіскальної служби: Наказ ДФС України № 93 від 26 черв. 2020 р. URL : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-apat-viddil-zapobigannya-ta-viyavlennya-korup/povidomlennya/antikoruptionsyna-diyalnist-/73629.html> (дата звернення 01.12.2021).
7. Про затвердження Правил етичної поведінки в органах Державної податкової служби : Наказ ДПС України від 02 вер. 2019 р. № 52 (у редакції наказу Державної податкової служби України від 23 червня 2021 р. № 635). URL : <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/73616.html> (дата звернення: 02.12.2021).
8. Про державну службу : Закон України №889-VIII від 10 груд. 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
9. Професійна етика в роботі бухгалтера / О. І. Лугова, А. В. Єременко, І. О. Кириченко, Ю. С. Косовська. *Електронне наукове фахове видання «Modern Economics»*. 2019. № 13. С. 154–160. URL : <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5645/1/luhova.pdf> (дата звернення: 01.12.2021).
10. Салова Н. Професійна етика аудитора: фундаментальні принципи. *Аудитор України*. 2015. № 6(235). С. 14–19.
11. Шульга С. В., Пархоменко Є. Ю. Професійна етика аудитора в умовах євроінтеграції: зміст та інституційні аспекти регулювання. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. № 3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/49.pdf (дата звернення: 01.12.2021).
12. Ziembinski Z. Podstawy nauki o moralnosci : Skrypt dla studentów prawa. Poznan : Univ. in. A. Mickiewicza, 1981.132 s.

References

1. Balaziuk, O. Iu. (2017) Profesiina etyka bukhhaltera v konteksti reformuvannia bukhhalterskoho obliku v Ukraini [Professional ethics of an accountant in the context of accounting reform in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 10, 710–714.[in Ukrainian].
2. Bratalan, V. P., Hutsalenko, L. V. and Zdyrko, N. H. (2021) Profesiina etyka [Professional ethics]. Kiev: Center of educational literature. [in Ukrainian].
3. Zamula I. V., Levkivska O. Ya. (2015) Profesiina etyka bukhhaltera ta audytora. Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu [Professional ethics of accountant and auditor. Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis], № 1(31). pp. 156–164. [in Ukrainian].
4. Mizhnarodnyi kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv (vkliuchaiuchy Mizhnarodni standarty nezalezhnosti), vydannia (2018) available at : https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf (accessed 01 December 2021). [in Ukrainian].
5. Nuzhna O. A. (2021) Profesiina etyka ta yii mistse u pidhotovtsi fakhivtsiv z obliku i opodatkuvannia. Ekonomichnyi forum [Professional ethics and its place in the training of specialists in accounting and taxation. Economic Forum]. 2021. № 2. pp. 142–147. [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky v orhanakh Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby: Nakaz DFS Ukrainy № 93 vid 26 cherv. 2020 r. [On approval of the Rules of ethical conduct in the bodies of the State Fiscal Service: Order of the SFS of Ukraine № 93 of June 26. 2020] available at : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-apat-viddil-zapobigannya-ta-viyavlennya-korup/povidomlennya/antikoruptionsyna-diyalnist-/73629.html> (accessed 01 December 2021).

7. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky v orhanakh Derzhavnoi podatkovoi sluzhby : Nakaz DPS Ukrainy vid 02 ver. 2019 r. № 52 (u redaktsii nakazu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy vid 23 chervnia 2021 r. № 635) [On approval of the Rules of ethical conduct in the bodies of the State Tax Service: Order of the State Tax Service of Ukraine of 02 September 2019 № 52 (as amended by the order of the State Tax Service of Ukraine of June 23, 2021 № 63)] available at: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/73616.htm> (accessed 01 December 2021). [in Ukrainian].

8. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrainy №889-VIII vid 10 hrud. 2015 r. [On Civil Service: Law of Ukraine №889-VIII of December 10. 2015] available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (accessed 01 December 2021). [in Ukrainian].

9. Profesiina etyka v roboti bukhhaltera (2019) O. I. Luhova, A. V. Yeremenko, I. O. Kyrychenko, Yu. S. Kosovska. Elektronne naukove fakhove vydannia «Modern Economics» [Professional ethics in the work of an accountant / Electronic scientific professional publication "Modern Economics"]. № 13. pp. 154–160. available at: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5645/1/luhova.pdf> (accessed 01 December 2021). [in Ukrainian].

10. Salova N. (2015) Profesiina etyka audytora: fundamentalni pryntsyipy. Auditor Ukrainy. № 6(235) [Professional ethics of the auditor: fundamental principles. Auditor of Ukraine. 2015. № 6 (235)]. pp. 14–19. [in Ukrainian].

11. Shulha, S. V., Parkhomenko, Ye. Yu. (2019) Profesiina etyka audytora v umovakh yevrointehratsii: zmist ta instytutsiini aspekty rehuliuвання [Professional ethics of auditor in the conditions of european union integration: content and institutional aspects of adjustment. Efektyvna ekonomika – Effective Economy, №3]. available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/49.pdf (accessed 01 December 2021). [in Ukrainian].

12. Ziembinski Z. Podstawy nauki o moralnosci : Skrypt dla studentów prawa. Poznan : Uniw. in. A. Mickiewicza, 1981.132 p. [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 08.02.2022 р.

УДК 657.6(0.02)-047.44

Мельник Катерина,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-9167-5801
e-mail: pristypakatia@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-34-41>

РОЗВИТОК АУДИТОРСЬКОЇ ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. В дослідженні розглянуто основні чинники розвитку аудиторської практики публічних закупівель в умовах реалізації цілей сталого розвитку і децентралізації. Сформульовано підходи до реформування соціально-економічної та політико-адміністративної сфер публічних закупівель з врахування адміністративно-територіальної реформи. Виділено економічний, екологічний й соціальний напрямки трансформації аудиторської практики відповідно до напрямків здійснення публічних закупівель в державному секторі. Узагальнено концептуальну модель організації аудиторської діяльності – комплексного супроводу процесу публічних закупівель з метою усунення корупційної складової та недосконалості функціонування платформи Prozorro з врахування перспективних інноваційних можливостей ІТ-аудиту. Доведено, що аудиторська діяльність є особливою формою активної взаємодії суб'єкта аудиту з об'єктом, з формуванням свідомого образу очікуваного результату, що досягається шляхом партнерства з цілеспрямованим виконанням спільних завдань, з яких складається програма розвитку.

Ключові слова: аудит, аудиторська діяльність, публічні закупівлі, державний аудит, об'єднані територіальні громади, децентралізація.

Мельник Екатерина,
доктор экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и налогообложения;
г. Луцк

РАЗВИТИЕ АУДИТОРСКОЙ ПРАКТИКИ ПУБЛИЧЕСКИХ ЗАКУПОК В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В исследовании рассмотрены основные факторы развития аудиторской практики публичных закупок в условиях реализации целей устойчивого развития и децентрализации. Сформулированы подходы к реформированию социально-экономической и политико-административной сфер публичных закупок с учетом административно-территориальной реформы. Выделено экономическое, экологическое и социальное направления трансформации аудиторской практики в соответствии с направлениями осуществления публичных закупок в государственном секторе. Обобщена концептуальная модель организации аудиторской деятельности – комплексного сопровождения процесса публичных закупок с целью устранения коррупционной составляющей и несовершенства функционирования платформы Prozorro с учетом перспективных инновационных возможностей ИТ-аудита. Доказано, что аудиторская деятельность является особой формой активного взаимодействия субъекта аудита с объектом, с формированием сознательного образа ожидаемого результата, достигаемого путем партнерства с целенаправленным выполнением совместных задач, из которых состоит программа развития.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, публичные закупки, государственный аудит, объединенные территориальные общины, децентрализация.

Melnyk Kateryna
Doctor of Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Volyn European National University,
Department of Accounting and Audit;
Lutsk

DEVELOPMENT OF AUDIT PRACTICES IN PUBLIC PROCUREMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND DECENTRALIZATION

Abstract. The study examines the main factors in the development of audit practice of public procurement in terms of sustainable development and decentralization. Approaches to the reform of socio-economic and political-administrative spheres of public procurement taking into account the administrative-territorial reform are formulated. In the area of decentralization, the goals of sustainable development are met, which together constitute the general state policy and are characterized by a separate mission with principles, values, motivation, beliefs and development goals. In the implementation of the strategy of sustainable development is important cumulative effect, which is provided by a synergetic approach, which involves combinations in the modeling of elements, creating new progressive forms of organization with the potential of the whole system. The mission of sustainable development is one of the tasks of territorial units and the public sector, based on the ideology of modern multimedia society and environmental motives, which is a map of long-term plans and goals in anticipation of economic progress, identifying key milestones as benchmarks. The economic, ecological and social directions of transformation of audit practice in accordance with the directions of public procurement in the public sector are highlighted. The conceptual model of the organization of audit activity is generalized - complex support of the public procurement process in order to eliminate the corruption component and imperfection of the Prozorro platform, taking into account the promising innovative opportunities of IT audit. It is proved that auditing is a special form of active interaction of the auditee with the object, with the formation of a conscious image of the expected result, which is achieved through partnership with the purposeful implementation of common tasks that make up the development program.

Key words: audit, auditing, public procurement, public audit, united territorial communities, decentralization.

Постановка проблеми та її значення. Феномен сучасного суспільства пояснюється раціоналізацією взаємовідносин між соціальною системою та біосферою, стабілізацією екологічної ситуації, мультимедійним характером суспільного розвитку, переходом на цифрову платформу соціально-економічних відносин. У таких відносинах закладено ціннісно-орієнтовані компоненти, які складають систему понятійних універсалій, орієнтирів, оцінок, якості відношення, пріоритетів суспільно-економічного розвитку, у чому виявляються еволюційні та адаптивні процеси, ситуаційне моделювання, інноваційні зміни та стратегічні трансформації.

Сьогодні для економіки та суспільства визначено новий тип функціонування, реалізований як процес сталого розвитку, якому властиві радикальні та глобальні зміни традиційних інформаційних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних та культурологічних орієнтирів. Відповідно до цих прогностичних орієнтирів розширюється коло підходів до функціонування державного сектору в частині організації і проведення публічних закупівель. Об'єднані територіальні громади в умовах децентралізації уповноважені здійснювати публічні закупівлі на власний розсуд, однак додаткова відповідальність посилює необхідність залучення інституту аудиту як гаранта економічної і соціальної доцільності процесу [1, с. 142].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій закордонних та вітчизняних учених дає підстави формувати адекватні пропозиції по нормативному і методичному забезпеченню управління об'єктами соціальної, екологічної та культурної сфери в об'єднаних територіальних громадах. Питання створення необхідних умов для проведення публічних закупівель в державному секторі в умовах децентралізації влади і відповідальності реалізації цілей сталого розвитку розглядалися М. І. Бондарем [2], В. П. Бондарем [3], В. М. Жуком [4, 5, 6, 7, 20], Н.Г. Здирко [8], Т. О. Каменською [9], О.О. Канцуровим [6], К.П. Мельник [1, 6, 10, 11], О. А. Петрик [12], І.Б. Садовською [6], К. І. Редченко [14, 19], О. Ю. Редько [15], Л. В. Чижевською [16], О. Л. Шерстюком [17] та ін. Однак, дослідження практичних проблем організації і методики проведення аудиторської

перевірки процесу публічних закупівель в новостворених громадах та бюджетних установах, що їм підпорядковані не знайшли достатнього розгляду. аудиторської практики публічних закупівель в об'єднаних територіальних громадах не отримало достатньої уваги і потребує детального розгляду.

Мета і завдання статті. Не відкидаючи наукові здобутки отримані вітчизняними та закордонними науковцями і практикуючими фахівцями, доцільною є необхідність відзначити недостатній рівень наукового вирішення проблеми аудиторської практики публічних закупівель в об'єднаних територіальних громадах, що не отримало достатнього дослідження і потребує детального розгляду в умовах реалізації концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування необхідних результатів дослідження. Синергетичність реформи децентралізації в аспекті забезпечення сталого розвитку виявляється у першості щодо оригінальності ідей змін, завдяки чому соціально-економічні та екологічні системи здобувають безумовні переваги та здатні утримувати ці позиції упродовж тривалого часу. Це новий рівень змістовного наповнення розвитку економіки та суспільства, враховуючи вимоги сьогодення та ті чинники, які регулюють порядок світового партнерства в напрямі досягнення нових переваг людської діяльності. В орієнтації на трансформаційні процеси простежується ментальна оцінка процедур, методів і принципів, комбінація яких сприяє розширенню вибору інноваційних рішень, що задовольняють розвиток соціального, економічного та екологічного векторів.

Методологія та організація трансформаційних процесів базується на різних підходах, вибір яких у подальшому визначає управлінську політику та напрям розвитку рівня бізнесу, регіону та країни (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до реформування соціально-економічної та політико-адміністративної сфер публічних закупівель*

Підхід	Процес децентралізації	Процес сталого розвитку
Функціональний підхід	Стимулювання громад к діяльності на принципах рівності та партнерства, встановлюючи комплекс взаємозв'язків на рівні соціального розвитку та екоїзму	Бізнес-система розглядається з позиції її функціонування у системі взаємозв'язків з соціальною та екологічною сферами діяльності людини
Процесний підхід	Здійснення децентралізації повноважень та розподіл повноважень і компетенцій як системи процесів відповідно до принципу субсидіарності	Організація цілеспрямованої діяльності щодо економічного розвитку, соціального реформування та екологічного піднесення як комплексу дій
Системний підхід	Моделювання нового механізму адміністративного реформування як комплексної системи, об'єкти якої зв'язані між собою та включені в зовнішню систему	Процеси сталого розвитку об'єднані в систему, в якій реалізовані механізми соціальної сфери, екологічної безпеки та економічного зростання
Цільовий підхід	Визначення нових цілей координації територіальних органів виконавчої влади з урахуванням соціальних та екологічних завдань	Ціле-орієнтований характер процесів сталого розвитку з провідною роллю інновацій
Синергетичний підхід	Реформування територіальної організації влади як комплексу взаємопов'язаних дій, спрямованих на створення кращих умов для екологічної стабільності, підвищення показників економічного зростання, прогресивності добробуту населення	Орієнтація на тренд інновацій та управління змінами, що передбачає гнучкість у формуванні альтернатив рішень, які забезпечують розвиток економічного, соціального та екологічного векторів

* Розроблено автором

У синергетичному підході реалізується комплекс складних зав'язків між сферами людської діяльності, кожен з елементів яких розглядається як окремий об'єкт та система одночасно, що дозволяє досягти першочергових завдань соціального, економічного та екологічного розвитку з персоніфікованими орієнтирами, які властиві мікрорівню. У площині децентралізації виконуються цілі сталого розвитку, які сукупно складають загальну державну політику та при цьому характеризуються окремою місією з принципами, цінностями, мотивацією, переконаннями та завданнями розвитку.

Рис. 1. Механізм формування цінностей сталого розвитку в контексті організації публічних закупівель *

* Розроблено автором

У реалізації стратегії сталого розвитку важливим є сукупний ефект, які забезпечується синергетичним підходом, що передбачає комбінації при моделюванні елементів, створюючи нові прогресивні форми організації із забезпеченням потенціалу всієї системи. Досягнення місії сталого розвитку передбачає визначення комплексу політичних, економічних, технологічних, фінансових та соціально-культурних заходів, які сукупно складають програму дій та базуються на комплексі цінностей (рис. 1).

Сучасні трансформаційні процеси, обумовлені концепцією сталого розвитку та реформою децентралізації, отримують підтримку передусім в площині державного розвитку, що виявляється в новій політиці розвитку бізнесової екосистеми, а саме підвищення статусу та ділової репутації її об'єктів шляхом грамотного ведення діяльності, для чого потрібно залучати провідних фахівців, здатних надати експертну оцінку та розробити відповідні пропозиції розвитку – аудиторів. Наразі аудиторська діяльність суттєво трансформована внаслідок ускладнення та розширення завдань, виконання яких орієнтують на інноваційний розвиток суб'єктів господарювання, що виявляється в досягненні нового рівня ключових компетенцій бізнесу.

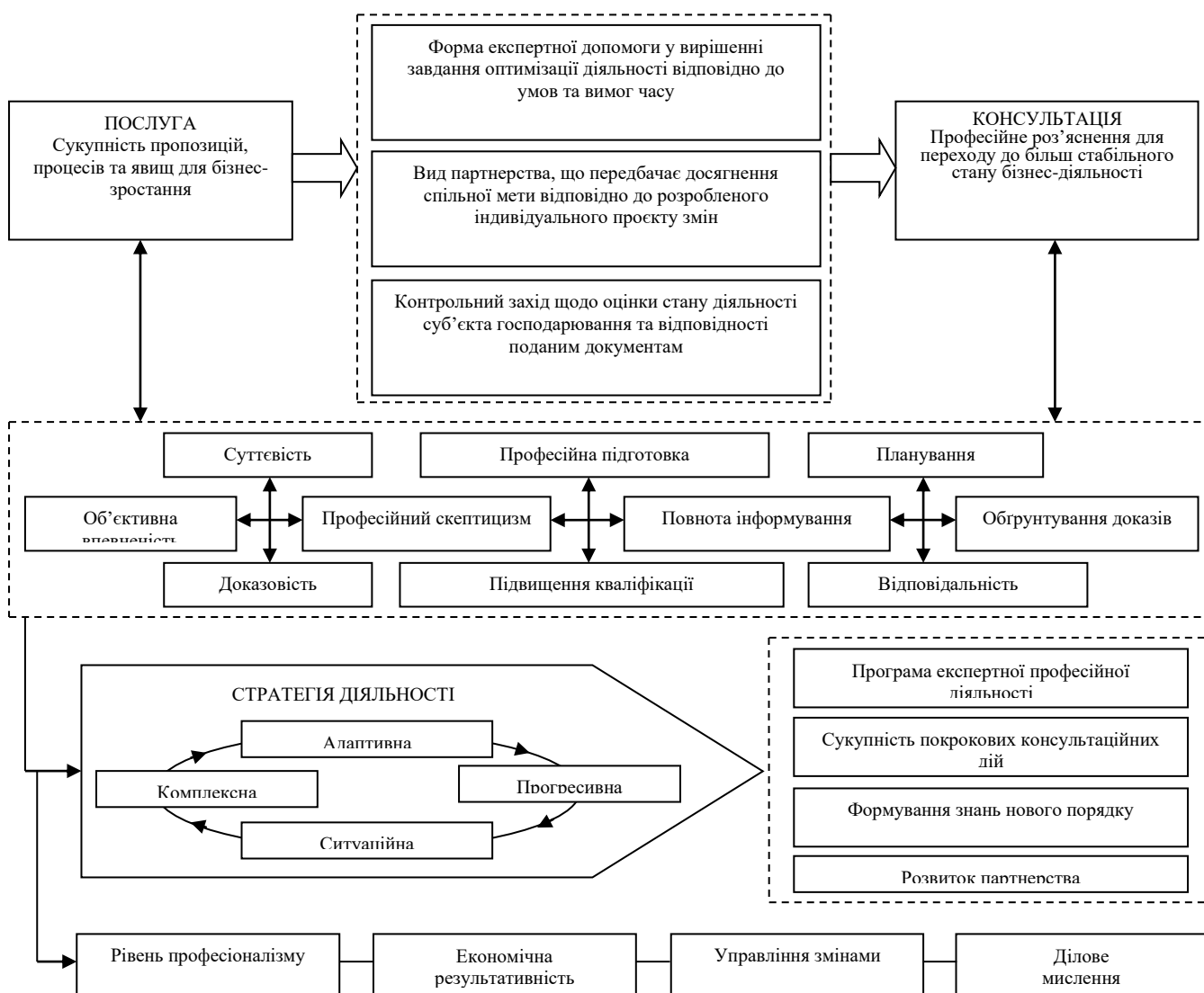

Рис. 2. Концептуальна модель організації аудиторської діяльності*

* Розроблено автором [17, 18, 19, 20, 21]

Аудиторська діяльність в аспекті концепції сталого розвитку розширюється в напрямі сприяння перспективності діяльності суб'єкта господарювання на основі індивідуальності підходу до формування рекомендацій (рис. 2).

У синергетичному підході реалізується комплекс чинників, які сукупно складають стратегічну політику досягнення мети сталого розвитку – місія (генеральна ідея зростання сфер людської діяльності за рахунок розвитку економіки, підвищення добробуту населення та використання нових ефективних рішень в забезпеченні екологічної безпеки); об'єкт (на що орієнтовані процеси змін та трансформації); суб'єкт (відповідальні за впровадження, розробку нових рішень та проектів, ініціатори змін та датологи, здатні оперувати різними рівнями інформаційного забезпечення розвитку з використанням цифрових інструментів); часовий чинник (час, за який планується реалізація змін та досягнення поставленої мети); призначення (стимул змін, який визначається за трьома векторами сталого розвитку). Реалізація місії сталого розвитку входить в коло завдань територіальних одиниць та державного сектору, спираючись на ідеологію сучасного мультимедійного суспільства та мотиви збереження довкілля, що складає карту довгострокових планів та цілей з очікуванням економічного прогресу, визначаючи ключові проміжні рубежі як реперні точки змін.

Висновки та перспективи подальших розробок. Економічне обґрунтування концепції сталого розвитку полягає в пошуку компромісу між забезпеченням пріоритетних та раціональних потреб та обмеженістю ресурсів, що потребує розробки довгострокових проектів на основі закономірностей навколишнього середовища. Соціальна орієнтація концепції сталого розвитку передбачає забезпечення соціально-культурної стабільності, що реалізується в ефективній системі прийняття рішень, якими координується справедливий розподіл ресурсів з реалізацією фундаментальної ідеї дотримання прав та потреб майбутніх поколінь. Екологічна складова концепції сталого розвитку необхідна для забезпечення стабільності екосистеми з переходом на новий рівень її відновлення. Це використання прогресивних технологій, спрямованих на розумне використання природних ресурсів з дотриманням екологічної безпеки. Аудиторська діяльність є особливою формою активної взаємодії суб'єкта аудиту з об'єктом, з формуванням свідомого образу очікуваного результату, що досягається шляхом партнерства з цілеспрямованим виконанням спільних завдань, з яких складається програма розвитку.

Джерела та література

1. Валерій Окуліч-Козарін В., Мельник К. П. Публічні закупівлі як об'єкт аудиту та управління об'єднаними сільськими територіальними громадами в умовах децентралізації. Облік і фінанси. 2021. № 3 (93). С. 142-148.
2. Бондар М.І. Аудит в АПК: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 188 с.
3. Бондар В. П., Бондар Ю. В. Якість в аудиті та деякі аспекти в управлінні якістю. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. Вип. 1(31). С. 36-64.
4. Zhuk, V. M. (2019). Integrated Reporting: A Retrospective and Perspective in Ukraine. *Oblik i finansy*, 1(83), 20-27. doi: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-20-27](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-20-27)
5. Жук В.М. Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засадах ідеї сталого розвитку). Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Том 17. 2009. с.139-146
6. Valerii Zhuk, Oleg Kantsurov, Iryna Sadovska, Kateryna Melnyk, Anna Safarova, Olga Starenka, Kateryna Nahirska, Oksana Nuzhna, Nataliia Tluchkevych. Calculation of the efficiency of involving the institute of audit in sustainable development of rural areas in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11. Iss. 2. Special Issue XXI. P. 128-135. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>.
7. Жук В. М., Мельник К. П. Інститут аудиту: сутність та його складові. Економіка АПК. 2020. № 11. С. 60-73.
8. Зdirko Н.Г. Аудит відповідності публічних закупівель: теоретичні та практичні аспекти. Облік і фінанси, № 1 (91), 2021. с. 90-100
9. Каменська Т. О. Ризики в аудиті та їх оцінка. Статистика України. 2015. № 2. С. 43-45.

10. Мельник К.П. Аудиторське забезпечення сталого розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : спец. 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). К., 2021. 38 с. URL: http://www.iae.org.ua/images/iae/vchena_rada_02/2021/2021.04.21_melnyk_aref.pdf
11. Мельник К. П. Оцінка ефективності інституту аудиту. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. Вип. 6(80). С. 108-115.
12. Петрик Е. А. Формирование и развитие современного аудита в Украине: институциональный подход. Международный бухгалтерский учет. 2013. № 9. С. 45–52.
13. Semenushena, Nataliia; Khorunzhak, Nadia; Sadovska, Iryna. (2020). Evaluation of the adaptability of scientific theories for the development of accounting institute. *Intelektine Ekonomika*; Vilnius. Vol 14. No 1. Pp 113-129.
14. Редченко К.І. Аудиторські послуги на ринку ІСО: можливості і перспективи. Статистика України. 2018. Вип. 1. С. 54-61.
15. Редько О. Ю. Основні ілюзії щодо ринку аудиту в Україні. Статистика України. 2018. № 1. С. 93-97.
16. Чижевська Л.В. Сучасний стан та механізми забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів аудиторської діяльності. Л.В. Чижевська, О.Р. Антонюк. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2017. № 862. С. 261- 268.
17. Шерстюк О. Л. Аспекти застосування професійних суджень аудитора. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2016. Вип. 2-3(35). С. 459-471.
18. Бондар Ю. В. Розвиток підходів до трактування сутності та ролі документування в аудиті. Облік і фінанси. 2017. № 3(77). С. 140-147.
19. Воронко Р. М., Редченко К. І. Розвиток теорії аудиту: дилема «принципи або правила». Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2015. № 2(12). С. 74-81.
20. Жук В. М. Організація аудиторського обслуговування АПК. Інформаційні ресурси та їх використання в агропромисловому виробництві. Збірник наукових праць. 2000. № 2. С. 153-162.
21. Жукова Т. А., Ермоленко К. О., Плікус І. Й. Сучасні проблеми аудиторських послуг в Україні. Вісник СумДУ. Серія Економіка. 2020. № 1. С. 86-92.
22. Разборська О. О., Пудкалюк Х. О. Якість аудиторських послуг в Україні. Економічний аналіз. 2018. Т. 28. № 4. С. 67-75.

References

1. Valerii Okulich-Kozarin V., Melnyk K. P. Publichni zakupivli yak ob'iekt audytu ta upravlinnia obiednanyim sil'skymy terytorialnymy hromadamy v umovakh detsentralizatsii. *Oblik i finansy*. 2021. № 3 (93). S. 142-148.
2. Bondar M.I. (2003). *Audyt v APK: navch. posibnyk*. [Audit in the agro-industrial complex: textbook. manual]. 188 p. [In Ukrainian].
3. Bondar V. P., Bondar Yu. V. (2015). *Yakist v audyti ta deiaki aspekty v upravlinni yakistiu*. [Quality in audit and some aspects in quality management]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. Vyp. 1(31). pp. 36-64. [In Ukrainian].
4. Zhuk, V. M. (2019). *Integrated Reporting: A Retrospective and Perspective in Ukraine*. *Oblik i finansy*, 1(83), 20-27. doi: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-20-27](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-20-27)
5. Zhuk V.M. (2009) *Naukove oznachennia instytutsionalnoi teorii bukhhalterskoho obliku (na zasadakh idei staloho rozvytku)*. [Scientific definition of institutional theory of accounting (based on the idea of sustainable development)]. *Zbirnyk naukovykh prats Podil'skoho derzhavnogo aharno-tekhnichnogo universytetu*. Tom 17. s.139-146. [In Ukrainian].
6. Valerii Zhuk, Oleg Kantsurov, Iryna Sadovska, Kateryna Melnyk, Anna Safarova, Olga Starenka, Kateryna Nahirska, Oksana Nuzhna, Nataliia Tluchkevych. Calculation of the efficiency of involving the institute of audit in sustainable development of rural areas in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11. Iss. 2. Spicial Issue XXI. 2021. P. 128-135. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>.
7. Zhuk V. M., Melnyk K. P. (2020). *Instytut audytu: sutnist ta yoho skladovi*. [Institute of audit: essence and its components] *Ekonomika APK*. 11. p. 60-73. [In Ukrainian].
8. Zdyrko N.H. (2021). *Audyt vidpovidnosti publichnykh zakupivel: teoretychni ta praktychni aspekty*. [Audit vidpovidnosti publichnykh zakupivel: teoretychni ta praktychni aspekty]. *Oblik i finansy*, № 1 (91). s. 90-100. [In Ukrainian].
9. Kamenska T. O. (2015). *Ryzyky v audyti ta yikh otsinka*. [Audit risks and their assessment]. *Statystyka Ukrainy*. 2. pp. 43-45. [In Ukrainian].

10. Melnyk K.P. (2021). Audytorske zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii: teoriia, metodolohiia, praktyka: avtoref. dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora ekonomichnykh nauk: spets. 08.00.09 – Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diialnosti). [Audit support for sustainable development of rural areas: theory, methodology, practice: author's ref. dissertations for the degree of Doctor of Economics: special. 08.00.09 - Accounting, analysis and audit (by type of economic activity)]. 38 p. URL: http://www.iae.org.ua/images/iae/vchena_rada_02/2021/2021.04.21_melnyk_aref.pdf.
11. Melnyk K. P. (2020). Otsinka efektyvnosti instytutu audytu. [Evaluation of the effectiveness of the audit institute]. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi. Vyp. 6(80). S. 108-115. [In Ukrainian].
12. Petryk E. A. (2013). Formyrovanye y razvytye sovremennoho audyta v Ukrainy: ynstytutsyonalnyi podkhod. [Formation and development of modern audit in Ukraine: an institutional approach]. Mezhdunarodnyi bukhalterskyi uchet. 9. pp. 45–52. [In Russian].
13. Semenushena, Nataliia; Khorunzhak, Nadia; Sadovska, Iryna. (2020). Evaluation of the adaptability of scientific theories for the development of accounting institute. Intelektine Ekonomika; Vilnius. Vol 14. No 1. Pp 113-129.
14. Redchenko K.I. Audytorski posluhy na rynku ICO: mozhyvosti i perspektyvy. [Audit services in the ICO market: opportunities and prospects]. Statystyka Ukrainy. 2018. 1. pp. 54-61. [In Ukrainian].
15. Redko O. Yu. (2018). Osnovni iliuzii shchodo rynku audytu v Ukraini. [The main illusions about the audit market in Ukraine]. Statystyka Ukrainy. 1. pp. 93-97. [In Ukrainian].
16. Chyzhevska L.V. (2017). Suchasnyi stan ta mekhanizmy zabezpechennia konkurentospromozhnosti subiektiv audytorskoï diialnosti. [Current state and mechanisms for ensuring the competitiveness of auditing entities]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Seriya: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. 862. pp. 261- 268. [In Ukrainian].
17. Sherstiuk O. L. (2016). Aspekty zastosuvannia profesiinykh sudzhen audytora. [Aspects of application of professional judging of auditors]. Problemy teorii ta metodolohii bukhalterskoho obliku, kontroliu i analizu. 2-3(35). pp. 459-471. [In Ukrainian].
18. Bondar Yu. V. Rozvytok pidkhodiv do traktuvannia sutnosti ta roli dokumentuvannia v audyti. Oblik i finansy. 2017. № 3(77). S. 140-147.
19. Voronko R. M., Redchenko K. I. Rozvytok teorii audytu: dylema «pryntsypy abo pravyla». Naukovyi visnyk IFNTUNH. Seriya Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti. 2015. № 2(12). S. 74-81.
20. Zhuk V. M. Orhanizatsiia audytorskoho obsluhovuvannia APK. Informatsiini resursy ta yikh vykorystannia v ahropromyslovomu vyrobnytstvi. Zbirnyk naukovykh prats. 2000. № 2. S. 153-162.
21. Zhukova T. A., Yermolenko K. O., Plikus I. Y. Suchasni problemy audytorskykh posluh v Ukraini. Visnyk SumDU. Seriya Ekonomika. 2020. № 1. S. 86-92.
22. Razborska O. O., Pudkaliuk Kh. O. Yakist audytorskykh posluh v Ukraini. Ekonomichniy analiz. 2018. T. 28. № 4. S. 67-75.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2022 р.

UDC 657.01

Yuliia Serpeninova,
PhD (Economics), Associate Professor,
The Department of Accounting and Taxation
Educational and Scientific Institute of Business,
Economics and Management of Sumy State University,
Sumy
e-mail: y.serpeninova@biem.sumdu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-42-49>

INTEGRATED REPORTING: CHRONOLOGICAL LITERATURE REVIEW

Integrated reporting is a relatively new category that has been actively studied over the last decade. The study of publishing activity on integrated reporting allows to form general trends in the thematic focus of existing publications, in particular, in their chronological presentation. The article reviews the scientific literature on integrated reporting based on the analysis of the most cited publications from the Scopus, Web of Science and Google Scholar databases.

Analysis of the bibliometric landscape of publications on integrated reporting involves the study of publishing activity in terms of the most cited authors and publications on selected topics, determining the chronological specifics of publications on selected topics by keywords.

For this purpose, publications were sorted by Scopus, Web of Science and Google Scholar databases by keywords “integrated reporting” with their use in publications in article titles, abstracts, and keywords. Through the in-built bibliographic analysis tools of the Scopus and Web of Science databases, as well as the Publish or Perish software (for the Google Scholar database), these publications were imported for further bibliometric analysis using VOSviewer.

Systematization of thematic orientation of publications on integrated reporting by keywords, in particular their chronological analysis is implemented by clustering using VOSviewer software by building a bibliometric map of the publication based on Scopus and Web of Science databases.

The results of the analysis show that integrated reporting is a relatively new scientific category that has been actively studied for the last ten years. The chronological representation of the bibliometric landscape of publications in recent years shows that the most relevant are studies in the field of integrated reporting, related to the study of its quality; connection with the Sustainable Development Goals; formation of the value of the firm, etc.

Key words: integrated reporting, non-financial reporting, sustainability reporting, literature review, bibliometric analysis

Серпенинова Юлія,
кандидат економічних наук, доцент,
Учебно-научный институт бизнеса, экономики и менеджмента
Сумский государственный университет,
кафедра бухгалтерского учета и налогообложения,
г. Сумы

ИНТЕГРИРОВАННАЯ ОТЧЕТНОСТЬ: ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Интегрированная отчетность является относительно новой категорией, активно изучаемой на протяжении последнего десятилетия. Исследование публикационной активности по интегрированной отчетности позволяет сформировать общие тенденции тематической направленности существующих публикаций, в частности, в их хронологическом представлении. В статье проведен обзор научной литературы по интегрированной отчетности на основе анализа наиболее цитируемых публикаций по базам данных Scopus, Web of Science и Google Scholar. Для расширения аналитических возможностей использовано специальное программное обеспечение: VOSviewer, Publish or Perish, встроенные инструменты анализа баз данных Scopus, Web of Science и Google Scholar.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, нефинансовая отчетность, отчетность по устойчивому развитию, обзор литературы, библиометрический анализ.

Серпенинова Юлія,
кандидат економічних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Сумський державний університет,
кафедра бухгалтерського обліку та оподаткування
м. Суми

ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Інтегрована звітність є відносно новою категорією що активно вивчається протягом останнього десятиріччя. Дослідження публікаційної активності з інтегрованої звітності дозволяє сформувані загальні тенденції тематичної спрямованості існуючих публікацій, зокрема у їх хронологічному представленні. У статті здійснено огляд наукової літератури з інтегрованої звітності на основі аналізу найбільш цитованих публікацій за базами даних Scopus, Web of Science та Google Scholar. З метою розширення аналітичних можливостей використано спеціальне програмне забезпечення: VOSviewer, Publish or Perish, вбудовані інструменти аналізу баз даних Scopus, Web of Science та Google Scholar.

Ключові слова: інтегрована звітність, нефінансова звітність, звітність зі сталого розвитку, огляд літератури, бібліометричний аналіз.

Introduction. The current concept of financial reporting is mainly aimed at retrospective presentation of financial information, without paying attention to risk assessment, strategic directions of development, social and environmental aspects of activities, sustainable development etc. Disclosure of information about the company's efforts to address social and environmental challenges creates a positive image, improves business reputation, serving as additional evidence of reliability and sustainability of business. This necessitates additional disclosure of information in terms of both financial and non-financial indicators generated through the preparation of integrated reporting. The dynamic development of integrated reporting needs the construction of a systematic approach to the formation of complex general theoretical foundations of research on this issue, in particular by analysing the bibliometric landscape of publications.

Analysis of recent research and publications Bibliometric analysis of integrated reporting is presented in papers of such scholars as Dumay J. et al. [7], Vitolla F. et al. [19], De Villiers, C. et al. [3, 5], Manes-Rossi F. et al. [17]. However, the concept of integrated reporting is very dynamic, which necessitates the study of general patterns of development of scientific thought on integrated reporting, studying their chronological trends and the transformation of key research areas.

Selection of previously unsolved parts of the overall problem. The purpose of the article is to substantiate the theoretical approaches and generate the chronological literature review of publications on integrated reporting.

Results of research. Bibliometric analysis of publications on integrated reporting includes systematization of scientific papers of researchers who have made the greatest contribution to the study of this issue. Table. 1 presents the ranking of authors who studied integrated reporting by the authors' output.

The data in Table 1 show that for all three analysed databases, the greatest contribution to the study of integrated reporting was made by the following authors: Maroun W., Raimo N., Villiers C. De, Dumay J., Vitolla F.

Table 1

Most cited authors on integrated reporting according to the Scopus, Web of Science and Google Scholar databases as at 01.01.2022

№	Google Scholar		Scopus		Web of Science	
	Author	Author output	Author	Author output	Author	Author output
1	Raimo N.	19	Maroun W.	26	Maroun W.	25
2	Maroun W.	18	Raimo N.	19	Raimo N.	19
3	Vitolla F.	17	Vitolla F.	19	Vitolla F.	19
4	Dumay J.	16	Dumay J.	18	Dumay J.	17
5	Villiers C. De	16	Villiers C. De	15	Villiers C. De	15
6	Eccles R. G.	14	Rubino M.	12	Rubino M.	12
7	Mio C.	11	Guthrie J.	10	Stacchezzini R.	12
8	Rubino M.	12	Stacchezzini R.	10	Dumitru M.	11
9	Tiron-Tudor A.	10	Mio C.	9	Lai A.	10
10	Kruz M. P.	10	Lai A.	8	Garcia-Sanchez I. M.	9

Source: structured by using VOSviewer software

In order to study the transformation of scientific thought on integrated reporting, the chronology of scientific publications was analysed, which includes a ranking of the most cited papers on integrated reporting in Google Scholar, Scopus and Web of Science databases (Table 2).

Table 2

Chronology of the most cited publications on integrated reporting in Google Scholar, Scopus and Web of Science databases (as at 01.01.2022)

Year	Authors	Title	Citations		
			Google Scholar	Scopus	Web of Science
2003	Emerson J. [10]	The blended value proposition: Integrating social and financial returns.	1042	-	-
2006	Kittiya Y., Guthrie J. [15]	An extended performance reporting framework for social and environmental accounting	263	109	-
2010	Eccles R. G., Krzus M. P. [9]	One report: Integrated reporting for a sustainable strategy	1346	-	-
2012	Jensen J. C., Berg N. [14]	Determinants of traditional sustainability reporting versus integrated reporting. An institutionalist approach	588	227	228
2013	Frias-Aceituno J. V., Rodriguez-Ariza L., Garcia-Sanchez I. M. [12]	The role of the board in the dissemination of integrated corporate social reporting	587	292	270
2014	Stubbs W., Higgins C. [18]	Integrated reporting and internal mechanisms of change	490	199	192
2014	De Villiers C., Rinaldi L., Unerman J. [3]	Integrated Reporting: Insights, gaps and an agenda for future research	822	324	319
2015	Flower J. [11]	The international integrated reporting council: a story of	761	267	228

		failure			
2015	Adams C. A. [1]	The international integrated reporting council: a call to action	598	234	205
2016	Dumay J. [6]	A critical reflection on the future of intellectual capital: from reporting to disclosure	455	217	194
2017	Zhou S., Simnett R., Green W. [21]	Does integrated reporting matter to the capital market?	371	150	150
2017	Barth M. E., Cahan S. F., Chen L., Venter E. R. [2]	The economic consequences associated with integrated report quality: Capital market and real effects	348	149	145
2018	Manes-Rossi F., Tiron-Tudor A., Nicolò G., Zanellato G. [16]	Ensuring more sustainable reporting in Europe using non-financial disclosure—De facto and de jure evidence.	165	87	82
2019	Vitolla F., Raimo N., Rubino M., Garzoni A. [20]	The impact of national culture on integrated reporting quality. A stakeholder theory approach.	87	53	48
2019	Dumay J., La Torre M., Farneti F. [8]	Developing trust through stewardship: Implications for intellectual capital, integrated reporting, and the EU Directive 2014/95/EU	104	51	45
2020	De Villiers C., Sharma U. [4]	A critical reflection on the future of financial, intellectual capital, sustainability and integrated reporting.	160	54	52

Source: compiled by using Publish or Perish software, in-built bibliographic analysis tools of Scopus and Web of Science databases

The data in Table 2 show that until 2010, the study of integrated reporting did not receive sufficient attention among the scientific community. This period covers only the emergency of scientific interests and the formation of scientific schools. The most important contribution to the development of scientific thought on integrated reporting in this period was made by Emerson J. [10], Kittiya Y., Guthrie J. [15]. Emerson J. [10] justifies the need for a new approach, which involves not only assessing the cost of capital in terms of investor interest, but also the need for an integrated approach that would also take into account the creation of social value. Kittiya Y., Guthrie J. [15] justify the importance of an integrated reporting system that provides information on economic performance through intellectual capital and non-economic outcomes, including performance management through social and environmental impacts. The authors argue that despite the diversity, these aspects of the activity can complement each other and be integrated into an expanded reporting structure.

The key stage in the development of scientific and theoretical background on integrated reporting was the publication in 2010 of the book of the authors Eccles R. G., Krzus M. P. [9], who were among the first to comprehensively study this concept and argued that integrated reporting adds great value to the company and all its stakeholders, which ultimately contributes to the sustainable development of both the company and society as a whole. According to the authors, the integrated report not only combines the main financial and non-financial indicators in one document, but also should provide the possibility of using analytical tools via the Internet, so that any user can analyze the financial and non-financial information [9, c. 10].

Jensen J. C., Berg N. [14] present a detailed comparative analysis of integrated reporting and sustainable development reporting. Based on the institutional theory, the authors identify potential determinants that determine the preference of countries to choose the reporting format (integrated reporting or sustainable development reporting), in particular: laws on investor protection and employment; intensity of market coordination and ownership structure; level of economic, environmental, and social development; degree of national corporate responsibility; system of values of the country. A comparison of integrated reporting and sustainable development reporting is also considered in the study of Stubbs W., Higgins C. [18], who argue that integrated reporting does not create new innovations in disclosure mechanisms, but rather implements gradual changes in processes and structures that were previously supported by sustainable development reporting.

Frias-Aceituno J. V., Rodriguez-Ariza L., Garcia-Sanchez I. M. [12] consider the implementation of integrated reporting through the prism of such a corporate governance mechanism as the board of directors. The authors concluded that the structure of the board of directors (determined by such factors as: growth opportunities, company size, gender diversity) directly affects the practice of implementing the concept of integrated reporting.

De Villiers C., Rinaldi L., Unerman J. [3] argue that the rapid development of the concept of integrated reporting is accompanied by several theoretical and empirical problems, primarily due to different understandings of the nature and structure of integrated reporting.

After its release in 2013 <IR> The International Integrated Reporting Framework (IIRF) began its active discussion in the scientific community. There was a scientific discussion between researchers, which, in particular, is observed in the papers of Flower J. [11], Adams C. A. [1]. Thus, Flower J. [11] critically evaluates the work of the IIRC, arguing that the concept <IR> - this is “value for investors”, not “value for society”; and that the IIRC does not oblige firms to report damage to organizations outside the firm (eg, the environment) if there is no further impact on the firm. In response to this publication Adams C. A. [1] on the contrary, argues for the potential of integrated reporting and its impact on sustainable development, strategic planning and encourages the scientific community to participate in this process in order to develop new forms of accounting to promote sustainable development.

In the future, a separate area of research can be identified in-depth study of different types of capital. In particular, Dumay J. [6] analyzes intellectual capital. The author shifts the focus from directly integrated reporting to the disclosure process so that all stakeholders understand how the organization takes into account ethical, social and environmental.

Zhou S., Simnett R., Green W. [21], Barth M. E. et al. [2] consider integrated reporting from the perspective of the capital market, arguing that integrated reporting is an effective tool for generating information about the value of the firm, which increases its attractiveness in the capital market.

Key trends in integrated reporting research in recent years are devoted to various aspects of assessing its quality; the practice of its implementation and detailing in terms of certain types of capital. In particular, Manes-Rossi F. et al. [16] analyze the legal regulation of integrated reporting; Vitolla F., et al. [20] explore the quality of integrated reporting through the prism of national culture; Dumay J., La Torre M., Farneti F. [8], De Villiers C., Sharma U. [4] focus on the study of intellectual capital as a component of integrated reporting.

In order to systematize the thematic focus of publications on integrated reporting, it is advisable to conduct clustering in terms of keywords, in particular their chronological analysis. The bibliometric map of scientific publications of the Scopus and Web of Science databases on the study of integrated reporting by keywords is shown in Fig. 1

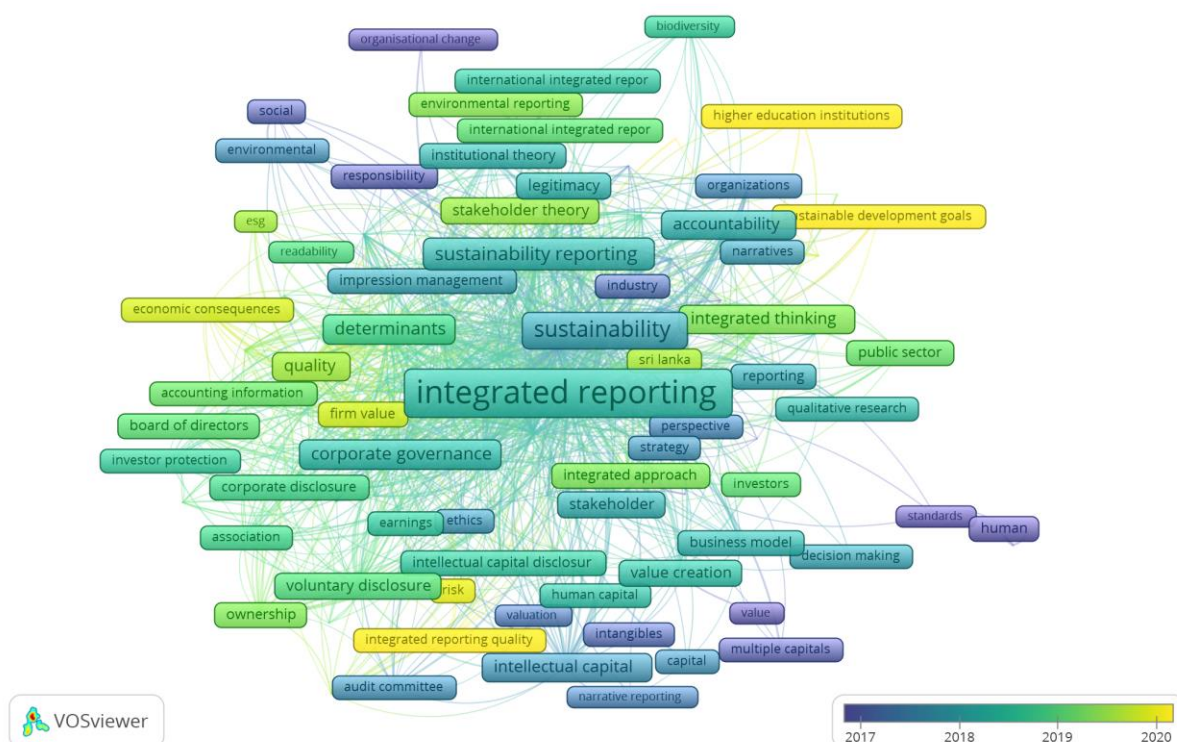

Figure 1 - Bibliometric map of authors' publishing activity by keywords on a chronological basis according to Scopus, Web of Science databases as at 01.01.2022

Source: compiled by using VOSviewer software

The frequency of using the key category “integrated reporting” is the highest and is 891 times, followed by the term “sustainability” (269) and “disclosure” (152).

Systematization of the main trends in the study of integrated reporting based on the analysis of the most cited authors and publications, as well as clustering of keywords allows to determine the chronology of the transformation of scientific thought on integrated reporting (Fig. 2).

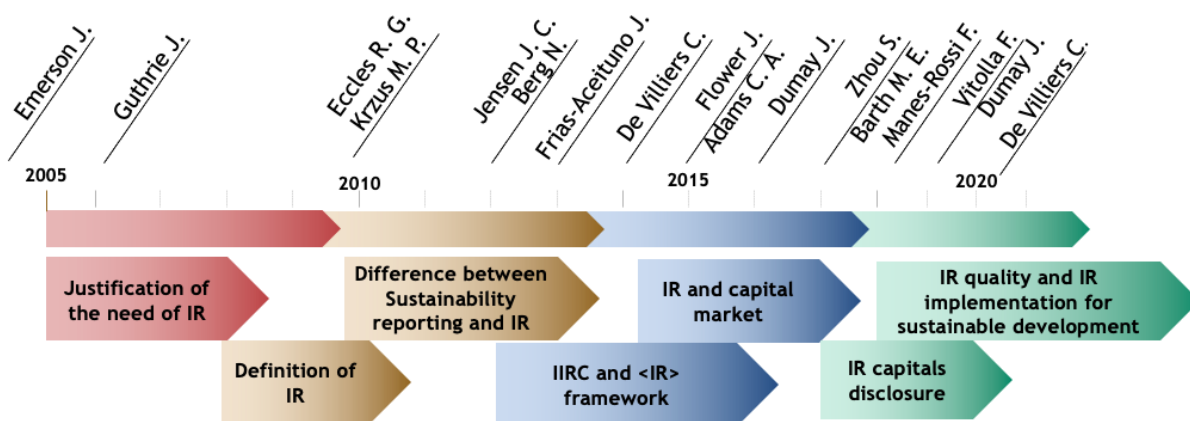

Figure 2. Chronology of the scientific thought transformation on integrated reporting
*IR – integrated reporting

Conclusions and prospects for further research. The results of the analysis show that integrated reporting is a relatively new scientific category that has been actively studied for the last ten years. Until 2010, only a few publications were devoted to substantiating the need for integrated reporting.

Following the publication in 2013 of the International Integrated Reporting Framework (IIRF), its active discussion in research began in 2015. During 2017-2018, there was a trend towards the analysis of integrated reporting in terms of characteristics of different types of capital, in particular, environmental, intellectual, social and others. In the subsequent period (2018-2019), integrated reporting was considered more in the context of corporate disclosure; corporate governance; protection of investors' interests; accountability issues; sustainable development reporting, etc.

The chronological representation of the bibliometric landscape of publications in recent years shows that the most relevant are studies in the field of integrated reporting, related to the study of its quality; connection with the Sustainable Development Goals; formation of the value of the firm, etc.

References

1. Adams C. A. (2015). The international integrated reporting council: a call to action. *Critical Perspectives on Accounting*. T. 27. p. 23-28.
2. Barth M. E., Cahan S. F., Chen L., Venter E. R. (2017). The economic consequences associated with integrated report quality: Capital market and real effects. *Accounting, Organizations and Society*. 2017. №62. p. 43-64.
3. De Villiers C., Rinaldi L., Unerman J. (2014). Integrated Reporting: Insights, gaps and an agenda for future research. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. p. 1042-1067
4. De Villiers C., Sharma U. A. (2017). Critical reflection on the future of financial, intellectual capital, sustainability and integrated reporting. *Critical Perspectives on Accounting*. 70. 101999.
5. De Villiers, C., Venter, E. & Hsiao, P. (2017). Integrated reporting: Background, measurement issues, approaches and an agenda for future research, *Accounting & Finance*. 57(4). p. 937-959.
6. Dumay J. A critical reflection on the future of intellectual capital: from reporting to disclosure. *Journal of Intellectual capital*. 2016. p.168-184
7. Dumay J. et al. (2016). Integrated reporting: A structured literature review. *Accounting Forum*. T. 40. №. 3. p. 166-185.
8. Dumay J., La Torre M., Farneti F. Developing trust through stewardship: Implications for intellectual capital, integrated reporting, and the EU Directive 2014/95/EU. *Journal of Intellectual Capital*. 2019.
9. Eccles R. G., Krzus M. P. (2010). One report: Integrated reporting for a sustainable strategy. *John Wiley & Sons*
10. Emerson J. (2003). The blended value proposition: Integrating social and financial returns. *California management review*. № 45(4). p. 35-51.
11. Flower J. (2015). The international integrated reporting council: a story of failure. *Critical Perspectives on Accounting*. T. 27. p. 1-17
12. Frias-Aceituno J. V., Rodriguez-Ariza L., Garcia-Sanchez I. M. (2013). The role of the board in the dissemination of integrated corporate social reporting. *Corporate social responsibility and environmental management*. T. 20. №. 4. p. 219-233.
13. Hahn R., Kühnen M. (2013). Determinants of sustainability reporting: a review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research. *Journal of cleaner production*. T. 59. p. 5-21.
14. Jensen J. C., Berg N. (2012). Determinants of traditional sustainability reporting versus integrated reporting. An institutionalist approach. *Business Strategy and the Environment*. T. 21. №. 5. p. 299-316.
15. Kittiya Y., Guthrie J. (2006). An extended performance reporting framework for social and environmental accounting. *Business Strategy and the Environment*. № 15. p. 309-321.
16. Manes-Rossi F., Tiron-Tudor A., Nicolò G., Zanellato G. (2018). Ensuring more sustainable reporting in Europe using non-financial disclosure—De facto and de jure evidence. *Sustainability*. 10(4). 1162.
17. Manes-Rossi F., Nicolò G., Argento D. (2020). Non-financial reporting formats in public sector organizations: a structured literature review. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. p. 639-669.

18. Stubbs W., Higgins C. Integrated reporting and internal mechanisms of change. *Accounting, auditing & accountability journal*. – 2014.
19. Vitolla F., Raimo N., Rubino M. (2019). Appreciations, criticisms, determinants, and effects of integrated reporting: A systematic literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. Т. 26. №. 2. p. 518-528
20. Vitolla F., Raimo N., Rubino M., Garzoni A. (2019). The impact of national culture on integrated reporting quality. A stakeholder theory approach. *Business Strategy and the Environment*. № 28(8). p. 1558-1571.
21. Zhou S., Simnett R., & Green W. (2017). Does integrated reporting matter to the capital market? *Abacus*. № 53(1). p. 94-132.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2022 р.

РОЗДІЛ III

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК [336.05:005.336.1]:378.4(477)

Сас Світлана,
здобувач ступеня доктор філософії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту,
м. Львів, ORCID: 0000-0001-9142-1959,
e-mail: svitlana.sas@lnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-50-57>

КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Стаття присвячена актуальним питанням розвитку вищої освіти України та інтеграції її в світовий простір, а саме необхідності використання у діяльності університетів ключових показників ефективності (KPIs). Метою статті є сформулювати KPIs для оцінки результатів освітньо-наукової діяльності українських закладів вищої освіти (ЗВО), нарощення їхнього фінансового потенціалу, а також підвищення результативності фінансово-господарської діяльності. Досліджено зарубіжний та вітчизняний досвід реалізації ЗВО стратегій їхнього розвитку на основі чіткого визначення KPIs, зокрема, фінансових. Запропоновано уніфікацію KPIs університетів, що дасть змогу здійснювати ефективний фінансовий менеджмент, проводити моніторинг системи вищої освіти та рейтингування ЗВО, забезпечувати прозорість і відкритість реалізації стратегії формування фінансового потенціалу.

Ключові слова: заклади вищої освіти, університет, ключові показники ефективності, фінансова стійкість, фінансовий потенціал, стратегія розвитку, конкурентоспроможність.

Сас Светлана,
соискатель степени доктор философии,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра финансов, денежного обращения и кредита,
г. Львов

КЛЮЧЕВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УНИВЕРСИТЕТА В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Статья посвящена актуальным вопросам развития высшего образования и интеграции его в мировое пространство, а именно необходимости использования в деятельности университетов ключевых показателей эффективности (KPIs). Целью статьи является сформулировать KPIs для оценки результатов образовательно-научной деятельности украинских высших учебных заведений (ВУЗ), наращивание их финансового потенциала, а также повышение результативности финансово-хозяйственной деятельности. Исследован зарубежный и отечественный опыт реализации ВУЗами стратегий их развития на основе четкого определения KPIs, в частности финансовых. Предложена унификация KPIs университетов, позволяющая осуществлять

эффективный финансовый менеджмент, проводить мониторинг системы высшего образования и рейтингование ВУЗов, обеспечивать прозрачность и открытость реализации стратегии формирования финансового потенциала.

Ключевые слова: ключевые показатели эффективности, высшие учебные заведения, университет, финансовая устойчивость, финансовый потенциал, стратегия развития, конкурентоспособность.

Svitlana Sas,
PhD student,
Ivan Franko National University of Lviv,
Department of finance, money circulation and credit,
Lviv

KEY PERFORMANCE INDICATORS OF THE UNIVERSITY ACTIVITY IN THE IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY FOR FINANCIAL POTENTIAL FORMATION

Introduction. In the period of transformational changes, integration of the higher education system into the world education space and its permanent reform, determining the effective activities of universities, their place in the rankings and on the market of educational and scientific services occupies a leading position in management.

The purpose of the article. The purpose of the article is to form KPIs to assess the results of educational and scientific activities of Ukrainian higher education institutions (HEIs), improvement of their financial capacity, as well as increase in the effectiveness of financial and economic activities.

Results. Foreign experience of the implementation of HEIs development strategies on the basis of a clear definition of KPIs, in particular, financial ones, is studied. Examining the goals and objectives of Ukrainian universities, their development strategies, and comparing them with world prominent HEIs, we see a clear similarity in the development of fundraising activities and increase in cooperation with the market environment, stakeholders, alumni, donors, philanthropists and others. However, transparency and publicity, development of methods and mechanisms of financial management, definition of clear KPIs remain relevant issues for Ukrainian HEIs nowadays.

Conclusions. We consider that achieving a level of competitive HEI is not possible without a development strategy with defined strategic, tactical and current goals, clear tasks and monitoring of their implementation. It is proposed to launch the system of KPIs for HEIs and its application in the process of financial management which will foster achieving the results and transparency of HEI activity. In our opinion, defining common KPIs and their obligatory implementation will allow a chief funds administrator to monitor and timely adjust, if necessary, his/her actions, conduct a comparative assessment of the entire higher education system, and university management provide analysis, control and increase in performance and financial capacity, while stakeholders have access to reliable information. The fulfillment of this set of tasks and goals, the achievement of KPIs, in particular, financial ones will permit to form a strong financial potential of HEI, its development strategy and ensure financial stability and, consequently, competitiveness on the global market of educational and scientific services.

Key words: higher education institutions, university, key performance indicators, financial stability, financial potential, development strategy, competitiveness.

Постановка проблеми. Для забезпечення якості освіти, розвитку науки, ефективного функціонування та зайняття провідних місць у міжнародних, національних рейтингах необхідно формувати стратегічні й поточні цілі, що досягаються за допомогою виконання кількісно вимірюваних заходів, які ЗВО використовує для оцінки та порівняння результатів своєї роботи. У зв'язку з цим керівництву необхідно мати чітке бачення показників ефективності діяльності закладу і використовувати їх в управлінні. Саме виконання поставлених завдань і цілей, досягнення KPIs, зокрема, фінансових дасть змогу сформуванню потужний фінансовий потенціал ЗВО, його стратегію розвитку та забезпечити фінансову стійкість і, як наслідок, конкурентоспроможність на світовому ринку освітньо-наукових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням KPIs присвячено багато праць іноземних дослідників, зокрема, американський вчений Peter Drucker, який є засновником системи оцінки ефективності досягнення цілей через KPIs, Bernard Marr [2], David Parmenter [3], Kent Bauer,

шведські вчені Carl-Fredrik Lindberg, SieTing Tan, JinYue Yan, Fredrik Starfelt, польська дослідниця Anna Padlowska. Вивченням показників ефективності, зокрема KPIs у системі вищої освіти, займалися австралійські вчені Kairuz Therese [7], Guthrie James, Neumann Ruth, дослідники Південної Африки Andries Lynn [7], Nickloes Tracy [7], Truter Ilse [7], хорватські дослідники Verica Budimir [5], Ivana Drazic Lutilsky [5], Robert Idlbek [5], болгарські вчені Petar Petrov, Marina Kamenova-Timareva, амереканець Eric Spear [6]. Певні напрацювання в сфері розробки та застосування KPIs є і в роботах українських вчених, таких як С. В. Захарін, А. І. Іващенко, О. Ю. Кушлик [9], О. А. Лактінова, С. А. Матюх, Т. Л. Нагорняк, С. М. Невмержицька [4], Є. А. Поліщук, Г. В. Серета [8], Г. С. Степанюк [9], Т. Р. Цалко [4], Л. В. Шаульська. Приділили увагу принципам формування системи ключових показників ефективності бюджетної сфери О. В. Криворучко, М. І. Цюцюра, С. В. Цюцюра.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є сформулювати KPIs для оцінки результатів освітньо-наукової діяльності українських закладів вищої освіти (ЗВО), розширення їхнього фінансового потенціалу, а також підвищення результативності фінансово-господарської діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання застосування KPIs у системі вищої освіти нашої країни назріло останніми роками й тому є мало досліджуваним та потребує глибшого вивчення для використання його на практиці.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи досвід іноземних ЗВО, одним із першочергових завдань на сьогодні для кожного українського університету є розроблення стратегії розвитку, яка передбачає формування системи ключових показників ефективності. Вивчаючи наукову економічну літературу, дослідники розглядають ефективність діяльності установи в ринковій системі господарювання як багатозначне поняття і зазначають, що цей показник охоплює кількісну та якісну сторону досліджуваного явища чи процесу. Водночас, стверджують, що ефективність має забезпечуватись не лише оптимальним використанням ресурсів, але і досягатись застосуванням відповідних управлінських інструментів, які при адекватних засобах й методах дадуть можливість менеджерам без значних витрат сприяти розвитку установи в усіх напрямках [1].

Ключові показники ефективності (англ. Key Performance Indicators – KPIs) це низка кількісних показників, що визначають результативність усіх видів діяльності закладу, використовуються для вимірювання фактичної ефективності роботи та дають змогу оцінити можливість досягнення поставлених основних цілей. На нашу думку, це дієвий інструмент управління установою та підвищення прозорості її функціонування. На сьогодні питання застосування KPIs актуальне для усіх сфер та галузей національної економіки, державного і приватного сектору, установ, структурних підрозділів, видів діяльності, проектів, працівників тощо.

Бернард Марр (Bernard Marr) KPIs бачить життєво важливим навігаційним інструментом, що використовується менеджерами для того, щоб зрозуміти, чи успішно їхній бізнес провадиться, чи ні. Правильний набір індикаторів буде висвітлювати ефективність та виділяти області, які потребують уваги [2]. Девід Парментер (David Parmenter) тлумачить KPIs як набір показників, що відображають ті аспекти організаційної діяльності, які є найбільш важливими для сьогоднішнього і завтрашнього успіху [3]. Як відзначають українські вчені система показників ефективності може стати інструментом досягнення вищих фінансових результатів та фактором успіху для реалізації стратегії [4].

Досліджуючи питання розвитку показників ефективності діяльності ЗВО в Хорватії вчені стверджують, що вони зобов'язані вимірювати та відстежувати результати своєї діяльності. ЗВО повинні визначити KPIs відповідно до стандартів та керівних принципів забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти та визначених стратегічних цілей. Відстеження результативності є важливим для програмного фінансування вищої освіти та моніторингу ефективності цілей програми обраного закладу й вищої освіти загалом [5].

З метою надання допомоги коледжам та університетам краще управляти, аналізувати та розуміти свої дані Ерік Спіар (Eric Spear) заснував Precision Campus, що зосереджений виключно на рішеннях для вищої освіти. Він пропонує 29 KPIs для ЗВО [6], які розподіляє на п'ять таких категорій: успіх студентів, прийом та реєстрація, викладачі та співробітники, послуги та ресурси,

фінансові. До фінансових KPIs він відносить – витрати на навчання: оцінка вартості викладачів, що працюють неповний та повний робочий день; адміністративні витрати на одного студента: розуміння, скільки заклад витрачає на адміністративні послуги на кожного студента; бюджети програм та відділів: проведення аналізу бюджетів за термінами, семестрами чи роками та порівняння із фактичними витратами; доходи, гранти та фінансування: пожертви випускників, ендаументи, гранти на дослідження, зусилля щодо збору коштів, федеральні фонди та інші грошові вигоди; відсотки фінансової допомоги студентам: відстеження кількості студентів, які отримують стипендії чи державну допомогу; витрати на навчання: відстеження витрат, накопичених студентами впродовж семестру або щороку.

В контексті австралійської вищої освіти дослідники стверджують, що управління ефективністю та заходи (включаючи KPIs) додають складних вимог щодо академічної роботи, незважаючи на відсутність доказів того, що вони доречні у секторі вищої освіти. Сьогодні системи управління ефективністю та її ключові показники підривають творче, рефлексивне та критичне мислення. Принципи управління освітою повинні замінити постійно зростаючий акцент, який робиться на кількісні заходи та бюрократичні вимоги у вищій освіті [7].

Водночас, українська дослідниця Г. В. Середа зазначає, що іноземні університети, на відміну від вітчизняних, більш активно використовують KPIs, як для внутрішніх (управління ефективністю), так і для зовнішніх цілей (залучення здобувачів та науково-педагогічних фахівців, фінансування досліджень, зміцнення міжнародної співпраці, тощо) [8]. Зважаючи на це при формуванні стратегії розвитку університету на певний період часу необхідно узагальнити свої цінності, сформувавши місію, візію, основні цілі, визначити усіх зацікавлених сторін. Наступним кроком у цьому процесі, власне, і є формування чітких показників діяльності, яких необхідно досягнути в зазначений період. Проте дослідниці О. Ю. Кушлик та Г. С. Степанюк стверджують, що розроблена стратегія ЗВО не гарантує її успішну реалізацію, а відсутність конкретних цілей, завдань і відповідної системи KPIs формує ризики недосягати ключових індикаторів стратегічного розвитку і знижує управлінські можливості керівництва ЗВО з координації стратегічної та операційної діяльності [9].

Так, особливістю системи вищої освіти, на відміну від інших суб'єктів господарювання, є некомерційний характер функціонування. Тому KPIs ціленаправлені на основні види діяльності, забезпечення яких формує імідж університету та його конкурентоспроможність. В умовах сьогодення не менш пріоритетним завданням кожного ЗВО є також формування фінансового потенціалу високого рівня, що розширює його можливості та забезпечує фінансову стійкість, як свідчать відповідні індикатори (табл. 1) університетів зарубіжних країн.

Таблиця 1

Фінансові KPIs, визначені на вебсайтах світових університетів

Університет / країна / роки стратегії	Ключові показники ефективності
Durham University, Великобританія 2017-2027	Річний дохід. Частка річного доходу від благодійності. Випускники з якими є зв'язок.
University of Oxford, США 2018-2023	Диверсифікація джерел доходу та інвестицій, у тому числі шляхом партнерства з приватним сектором, комерційної діяльності, благодійності та широти джерел фінансування досліджень. Збирати кошти на підтримку найкращих студентів, інвестувати в персонал та їхню роботу, а також забезпечувати нові ресурси й інфраструктуру. Програма капітальних інвестицій у нерухомість та ІТ.
Northeastern Illinois University, Chicago, США 2022	Вартість навчання як відсоток середнього рівня по штату. Ендаумент. Додаткові надходження. Членство в асоціації випускників.
Radford University, США 2018-2023	Консолідація, побудова та просування, всебічний економічний розвиток, охоплення та безперервна освіта. Заснування та ведення бізнес-інкубатора, сприяти новим стартапам.

	Фандрайзинг, участь випускників.
University of Basel, Швейцарія 2022-2030	Розширити і професіоналізувати свою діяльність із збору коштів, залучити додаткові інвестиції від фондів, приватних осіб та компаній, зміцнити співпрацю з промисловістю, отримати достатню фінансову підтримку з боку федерального уряду.
Vilnius University, Литва 2021-2025	Фінансове зростання за рахунок диверсифікації доходів. Зміна доходу від НДДКР на 25% – широкий спектр співпраці між наукою та бізнесом, державним сектором, комерціалізація науки та створення інноваційних стартапів, збільшення пропозиції науково-дослідних послуг, створених в університеті. Створення комплексного центру навчання впродовж усього життя.
Jagiellonian University, Польща 2021-2030	Розробка довгострокового інвестиційного і фінансового плану. Впровадження стратегічного управління. Підвищення фінансової автономії. Підвищена інтенсивність співпраці з навколишнім середовищем – збільшення доходів від введених в експлуатацію будівельних робіт, експертиз, дослідницьких служб, комерціалізація збільшення доходу від пожертв та кількості донорів; збільшення кількості випускників, що підтримують контакт з університетом.
University of Gdańsk, Польща 2020-2025	Розробка механізмів отримання фінансових ресурсів від зовнішніх донорів. Здійснення заходів, що забезпечують збільшення бюджетних дотацій. Розробка методу оптимізації поточних витрат.
The University of Hong Kong Китай	Дохід від досліджень одного науково-педагогічного працівника. Відсоток доходу від пожертв.
University of Ghana, Африка 2014-2024	Управління інституційним розвитком повністю функціональний. Легко доступна інформація про перспективи на різних рівнях. Регулярна звітність. Студенти вносять не більше 60% від загального бюджету. Вклад випускників у фінансові ресурси.
University of Pretoria, ПАР 2011-2025	Відношення активів до пасивів. Доопрацювання довгострокового плану капіталу. Співвідношення короткострокових коштів до короткострокових зобов'язань. % реального збільшення обсягу фінансування досліджень. % реального збільшення комерційних коштів діяльності з дослідження. Затвердження інтегрованих звітів.

Джерело: сформовано автором за допомогою вебсайтів ЗВО

Аналізуючи KPIs наведених вище університетів різних країн світу, які є невід'ємною частиною їхніх стратегій, варто зазначити, що незважаючи на їхнє місце розташування спостерігається незмінна актуальність показників в частині фінансової стійкості закладу. Так, найпопулярнішим індикатором фінансової ефективності є диверсифікація джерел фінансування, шляхом фандрайзингової кампанії, створення ендавмент-фондів, залучення донорів, благодійників, інвесторів, а основне випускників ЗВО.

На відміну від іноземних університетів, котрі у своїй роботі активно використовують KPIs, вітчизняні при формуванні стратегій розвитку ставлять цілі й завдання, які формулюють використання окремих показників (табл.2).

Розглядаючи за допомогою табл. 2 цілі, завдання, KPIs, які у своїх стратегіях ставлять окремі провідні університети різних регіонів України, бачимо певну відмінність від зарубіжних. Зокрема, часто акценти ставляться на публічність й прозорість у провадженні фінансової діяльності, розроблення методик проведення розрахунків, оптимізацію штатного розпису, підвищення рівня оплати праці. Актуальним для усіх, як і в іноземних ЗВО, є диверсифікація джерел фінансування, наповнення бюджету, що формує фінансовий потенціал й забезпечує інноваційний розвиток.

Таблиця 2

Фінансові KPIs, визначені на вебсайтах українських університетів

Університет / роки стратегії	Цілі, завдання / Ключові показники ефективності
Київський національний університет імені Тараса Шевченка 2018-2025	Наповнення бюджету. Прозоро розподіляти кошти між факультетами / інститутами. Визначити критерії обчислення вартості підготовки кадрів за державним замовленням. Розробити програму енергозбереження. Налагодити ефективну систему співробітництва з бізнесом.
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського 2017-2027	Система стимулювання інноваційної діяльності науково-педагогічних працівників. Критеріїв обчислення вартості підготовки фахівців. Ендавмент. Оптимізація штатного розпису. Збільшення кількості іноземних здобувачів вищої освіти. Залучення спонсорських коштів.
Криворізький національний університет 2020-2025	Централізоване прозоре планування бюджету, розподіл та використання. Прозора та ефективна система стимулювання, соціальна підтримка учасників освітнього процесу. Диверсифікація надходжень.
Львівський національний університет імені Івана Франка 2021-2025	Високий рівень оплати праці працівників Університету. Пошуку альтернативних джерел фінансування. Збільшити частку фінансування наукової діяльності у сукупних надходженнях. Університетський фонд розвитку науки, сформований з грантових, донорських і позабюджетних фінансових надходжень. Комерціалізація інтелектуальної власності. Збільшити кількість студентів-іноземців. Нова модель співпраці з випускниками Університету.
Мукачівський державний університет 2020-2025	Матеріальне і моральне заохочення науковців та науково-педагогічних працівників. Розподіл коштів між факультетами з урахуванням їхніх потреб.
Сумський державний університет 2020-2026	Обсяг доходу за рахунок усіх джерел фінансування і кожного зокрема. Питома вага фінансових надходжень за результатами інноваційної діяльності. Залучення коштів від істотного посилення грантової діяльності. Залучення інвестиційних джерел. Залучення коштів меценатів, благодійників, випускників, інших стейкхолдерів до університетського ендавменту. Комерціалізація інтелектуальної власності дослідників. Розвиток матеріальної бази шляхом закупівлі та введення в експлуатацію навчального та наукового обладнання. Вдосконалення методики обчислення вартості підготовки фахівців.
Херсонський державний університет 2018-2023	Частка фінансових надходжень до бюджету до спеціального фонду. Частка здобувачів, що навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб з усієї кількості здобувачів. Відношення вартості контракту до бюджетного фінансування. Частка спонсорських коштів, залучених для ремонту та побудови інфраструктурних об'єктів. Кількість отриманих грантів та проектів. Створення мотиваційного середовища для розвитку освіти і науки університету. Оптимізація та осучаснення штатного розпису університету.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича 2019-2026	Розроблення комплексу заходів для наповнення бюджету. Прозорий розподіл коштів між факультетами / інститутами. Визначення критеріїв обчислення вартості підготовки кадрів. Налагодження ефективної системи співробітництва з бізнесом, випускниками.

Джерело: сформовано автором за допомогою вебсайтів ЗВО

Зважаючи на виклики сьогодення перед системою вищої освіти України, враховуючи досвід зарубіжних ЗВО, на наш погляд в процесі формування стратегій розвитку українських університетів, їхнього фінансового потенціалу та здійснення фінансового менеджменту доцільно використовувати такий комплекс KPIs:

1. Сукупні надходження на одного викладача.
2. Надходження від наукової діяльності на одного дослідника.
3. Витрати на підготовку одного студента.
4. Співвідношення державного і недержавного фінансового забезпечення.
5. Частка залучених коштів у сукупних надходженнях.
6. Частка надходжень від наукової діяльності у сукупних надходженнях.
7. Середня вартість навчання в ЗВО у порівнянні з середньою заробітною платою по регіону.
8. Середня оплата праці викладача, дослідника в порівнянні з середньою заробітною платою по регіону.
9. % учасників освітнього процесу, що отримують додаткові стипендії.
10. % витрат на інноваційний розвиток матеріально-технічної бази (приміщення, наукове обладнання).

Визначення чітких та уніфікованих KPIs для університету дасть змогу досягнути наукових результатів високого рівня та забезпечити якість вищої освіти, а отже сформувати конкурентоспроможного випускника й науковця, створити умови для прозорості і відкритості у провадженні усіх видів діяльності, прийнятті управлінських рішень. Такий ЗВО, який має сформовані цілі, завдання, KPIs і впевнено забезпечує їхнє досягнення й виконання, формує потужний свій потенціал, зокрема і фінансовий, який сприяє досягненню KPIs інших видів діяльності.

Висновки та пропозиції. Вважаємо, що досягнення рівня конкурентоспроможного ЗВО не можливе без стратегії розвитку, визначення стратегічних, тактичних й поточних цілей, чітко поставлених завдань й здійсненні контролю за їхнім виконанням. Запропоновано запровадження системи KPIs в університеті і застосування її в процесі провадження фінансового менеджменту, що сприятиме досягненню результатів й прозорості діяльності.

Розглядаючи в порівнянні із зарубіжними ЗВО цілі і завдання українських університетів, їхні стратегії розвитку, однозначно можна підкреслити подібність щодо диверсифікації джерел та активної роботи із випускниками, стейкхолдерами, грантодавцями, доброчинцями тощо. Власне, розвиток фандрайзингу є одним із основних завдань університетського менеджменту. Щодо університетів України, то актуальними питаннями на сьогодні залишається прозорість та публічність, розроблення методик й механізмів фінансового управління і, в принципі, визначення чітких KPIs.

На нашу думку, визначення для ЗВО уніфікованих KPIs, обов'язковість їхнього застосування дасть змогу головному розпоряднику коштів здійснювати моніторинг й вчасно скоригувати, при необхідності, свої дії, проводити порівняльну оцінку діяльності усієї системи вищої освіти країни, а університетському менеджменту забезпечувати аналіз, контроль та нарощення показників діяльності й фінансового потенціалу, водночас стейкхолдерам мати доступ до достовірної інформації. Зважаючи на актуальність питання підвищення ефективності діяльності ЗВО, а також нарощення фінансового потенціалу є доцільність продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Джерела та література

1. Левчук Т. М., Кривов'язюк І. В. Проблеми забезпечення ефективності діяльності підприємства та їх вирішення в сучасних концепціях господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки.* 2017. Вип. 23(2). С. 50–53.
2. Bernard Marr. Key Performance Indicators (KPI): The 75 measures every manager needs to know. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=WleQ-F6WC3sC&oi=fnd&pg=PT24&dq=Key+Performance+Indicators&ots=3wGvhc_HZ9&sig=LwzP7X-CrcDVYqOdWg0gXgnKnnw&redir_esc=y#v=onepage&q=Key%20Performance%20Indicators&f=false.

3. David Parmenter. Key Performance Indicators: Developing, Implementing, and Using Winning KPIs. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=bKkxBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA101&dq=Key+Performance+Indicators&ots=cZV_i4d_9w&sig=0yOnVw-FiOqXizhHrEtxeK4f-zw&redir_esc=y#v=onepage&q=Key%20Performance%20Indicators&f=false.
4. Цалко Т.Р., Невмержицька С.М. Система ключових показників ефективності як запорука ефективного управління бізнес-процесами в компанії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 6 (74), Ч. 2. С. 160–167.
5. Budimir V., Lutitsky I.D., Idlbek R. Performance Indicators Development in Function of Higher Education Quality Monitoring. *Entrepreneurship, business and economics. Book Series: Eurasian Studies in Business and Economics*. 2016. Volume 2. Pages 46–17.
6. Eric Spear. 29 Key Performance Indicators (KPIs) for Colleges & Universities. URL: <https://precisioncampus.com/blog/education-kpis/>.
7. Kairuz T., Andries L., Nickloes T., Truter I. Consequences of KPIs and performance management in higher education. *International journal of educational management*. 2016. Volume 30. Issue 6. Pages 881–893.
8. Середя Г. В. Досвід університетів в області впровадження КРІ-показників досягнення стратегічних цілей. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4 (32). С. 86–99.
9. Кушлик О. Ю., Степанюк Г. С. Використання ключових показників ефективності (КРІ) у стратегічному управлінні закладами вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал*. Острого: Вид-во НаУОА. 2020. № 16(44). С. 62–68.

References

1. Levchuk T. M., Kryvov'jazjuk I. V. (2017), Problemy zabezpechennja efektyvnosti dijajlnosti pidpryjemstva ta jikh vyrishennja v suchasnykh koncepcijakh ghospodarjuvannja [Problems of ensuring the efficiency of enterprise activity and their solutions in modern concepts of economic activity], *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*. Vyp. 23(2). S. 50–53. [in Ukrainian].
2. Bernard Marr (2012) Key Performance Indicators (KPI): The 75 measures every manager needs to know. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=WleQ-F6WC3sC&oi=fnd&pg=PT24&dq=Key+Performance+Indicators&ots=3wGvhc_HZ9&sig=LwzP7X-CrcDVYqOdWg0gXgnKnnw&redir_esc=y#v=onepage&q=Key%20Performance%20Indicators&f=false.
3. David Parmenter (2015) Key Performance Indicators: Developing, Implementing, and Using Winning KPIs. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=bKkxBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA101&dq=Key+Performance+Indicators&ots=cZV_i4d_9w&sig=0yOnVw-FiOqXizhHrEtxeK4f-zw&redir_esc=y#v=onepage&q=Key%20Performance%20Indicators&f=false.
4. Calko T.R., Nevmerzhyckja S.M. (2019) Systema kljuchovykh pokaznykiv efektyvnosti jak zaporuka efektyvnogho upravlinnja biznes-procesamy v kompaniji [System of key performance indicators as a guarantee for efficient management of business processes in the company], *Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici*. Vyp. 6 (74), Ch. 2. S. 160–167. [in Ukrainian].
5. Budimir V., Lutitsky ID., Idlbek R. (2016) Performance Indicators Development in Function of Higher Education Quality Monitoring, *Entrepreneurship, business and economics, Vol 2 Book Series: Eurasian Studies in Business and Economics*, Volume: 3-2, Pp. 17-46.
6. Eric Spear, 29 Key Performance Indicators (KPIs) for Colleges & Universities. URL: <https://precisioncampus.com/blog/education-kpis/>.
7. Kairuz T., Andries L., Nickloes T., Truter I. (2016) Consequences of KPIs and performance management in higher education, *International journal of educational management*, Volume: 30. Issue: 6. pp. 881-893.
8. Sereda Gh. V. (2018) Dosvid universytetiv v oblasti vprovadzhennja KPI-pokaznykiv dosjaghnennja strategichnykh cilej [Experience of universities in the field of the implementation of KPI-indicators to achieving strategic goals], *Ekonomika i orghanizacija upravlinnja*. № 4 (32). S. 86–99. [in Ukrainian].
9. Kushlyk O. Ju., Stepanjuk Gh. S. (2020) Vykorystannja kljuchovykh pokaznykiv efektyvnosti (KRI) u strategichnomu upravlinni zakladamy vyshhoji osvity [Use of key performance indicators (KPI) in strategic management of higher education institutions], *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademija». Serija «Ekonomika»: naukovyj zhurnal*. Ostrogh: Vyd-vo NaUOA. № 16(44). S. 62–68. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ IV

Управління та адміністрування

УДК 338.24(072)

Черчик Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-3901-216X
e-mail: cherchik.larysa@vnu.edu.ua

Сергійчук Руслан,
магістр менеджменту,
КНП «Ковельське міськрайонне територіальне медичне об'єднання»
Ковельської міської ради Волинської області,
завідувач відділення
м. Ковель

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-58-66>

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті, на основі узагальнення існуючих напрацювань, визначено домінуючі підходи до трактування сутності розвитку персоналу, а саме: цільовий, освітньо-орієнтований, професійно-орієнтований, особистісно-орієнтований, процесний, результативний. Уперше застосовано триєдиний підхід до визначення сутності розвитку персоналу організації як явища, процесу, виду діяльності. Як явище, розвиток персоналу організації трактується як динамічна відкрита система, у межах якої відбувається зміна (удосконалення) особистісних (інтелектуальних, емоційних, духовних, моральних, соматичних), ділових і професійних якостей працівників та їх матеріального, статусного стану під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього оточення організації. Ознака динамічності обумовлює розгляд сутності розвитку персоналу організації як процесу, тобто сукупності етапів і стадій, що забезпечують отримання необхідних особистісних, ділових і професійних якостей персоналу, які з одного боку, дозволять якісно виконувати обов'язки, завдання та функції, реалізувати цілі розвитку організації, з другого, забезпечать інтереси працівників.

Ключові слова: персонал, розвиток персоналу, управління розвитком персоналу, заклади сфери охорони здоров'я.

Черчик Лариса,
доктор экономических наук, профессор
Волинский национальный университет имени Леси Украинской,
Заведующая кафедрой менеджмента и администрирования
м. Луцк

Сергійчук Руслан,
магістр менеджмента,
КНП «Ковельское горрайонное территориальное медицинское объединение»
Ковельского городского совета Волинской области,
заведующий отделением
г. Ковель

СУЩНОСТЬ И СОСТАВНЫЕ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПЕРСОНАЛА ЗАВЕДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

В статье, на основе обобщения существующих наработок, определены доминирующие подходы к трактовке сущности развития персонала, а именно: целевой, образовательно-ориентированный, профессионально-ориентированный, лично-ориентированный, процессный, результативный. Впервые применен триединый подход к определению сущности развития персонала организации как явления, процесса, вида деятельности. Как явление, развитие персонала организации трактуется как динамическая открытая система, в рамках которой происходит изменение (усовершенствование) личностных (интеллектуальных, эмоциональных, духовных, нравственных, соматических), деловых и профессиональных качеств работников и их материального, статусного состояния под влиянием факторов внутреннего и внешнего окружение организации. Признак динамичности обуславливает рассмотрение сущности развития персонала организации как процесса, то есть совокупности этапов и стадий, обеспечивающих получение необходимых личностных, деловых и профессиональных качеств персонала, которые, с одной стороны, позволят качественно выполнять обязанности, задачи и функции, реализовать цели развития организации, с другой, обеспечат интересы работников.

Ключевые слова: персонал, развитие персонала, управление развитием персонала, учреждения сферы здравоохранения.

Cherchyk Larysa,
Doctor of Economics, professor Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Head of Department of Management and Administration
Lutsk

Sergeychuk Ruslan,
Master of Management,
Kovel City District Territorial Medical Association
Kovel City Council of Volyn Region,
head of department
Kovel

ESSENCE AND COMPONENTS OF HEALTH INSTITUTION MANAGEMENT DEVELOPMENT MANAGEMENT

Introduction. One of the important current challenges in the field of health care is the formation of an effective personnel policy to provide health care facilities with highly qualified medical workers and their continuous professional development, as the quality of medical services depends on it.

The purpose of the article – to improve scientific approaches to determining the essence of staff development and its content

Results. The article summarizes the existing developments, identifies the dominant approaches to the interpretation of the essence of staff development, namely: targeted, educational-oriented, professionally-oriented, personality-oriented, process, effective. It is established that staff development is a complex concept, has an interdisciplinary nature, takes into account social, psychological, pedagogical, economic aspects. For the first time, a three-pronged approach was applied to determine the essence of the development of the organization's staff as a phenomenon, process, type of activity. As a phenomenon, the development of personnel of the organization is interpreted as a dynamic open system, within which there is a change (improvement) of personal (intellectual, emotional, spiritual, moral, somatic), business and professional qualities of employees and their material, status under the influence of internal and external factors. organization environment. The sign of dynamism determines the consideration of the essence of staff development of the organization as a process, ie a set of stages and stages that provide the necessary personal, business and professional qualities of staff, which on the one hand, will qualitatively perform responsibilities, tasks and functions. on the other hand, will ensure the interests of employees.

Conclusions. The author's interpretation of the essence of personnel development expands the adaptive capabilities of personnel management systems of organizations in accordance with the purpose and expected results, changes in the external and requirements of the institutional environment of health care.

Key words: personnel, personnel development, personnel development management, health care institutions.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний стан розвитку системи охорони здоров'я України – це низка системних реформ щодо імплементації міжнародних вимог та стандартів надання медичних послуг, територіальної організації системи громадського здоров'я, нових напрямів діяльності та нових підходів у системі управління закладами охорони здоров'я: «в Україні взято курс на кардинальне реформування, спрямоване на створення системи охорони здоров'я, орієнтованої на пацієнта (фінансування базового пакета послуг, розробка та реалізація стратегії розвитку кадрових ресурсів, вибір лікаря й медичного закладу, підвищення якості послуг тощо) і здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян на рівні розвинутих європейських держав» [1, с. 162-168].

Визначальну роль у процесі змін відіграє персонал закладів охорони здоров'я, а отже, ефективне управління цим персоналом, що є одним з проблемних напрямів їх діяльності. Йдеться про такі проблеми як: низький рівень бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я, а отже низький рівень оплати праці та мотивації до ефективної діяльності; неуккомплектованість багатьох лікарень необхідними фахівцями, а отже зниження якості медичних послуг; висока завантаженість штатних лікарів і медперсоналу унеможливує тривалі періоди підвищення кваліфікації чи стажування; недосконалість технічного оснащення та неналежні умови праці.

Оскільки результативність функціонування закладів охорони здоров'я залежить насамперед від їх персоналу, тому проведення реформ без ефективного управління персоналом практично не можливе. Проте проблема менеджменту персоналу закладів охорони здоров'я полягає не лише у його формуванні, але й в розвитку, оскільки сама сфера діяльності дуже швидко розвивається. А отже тут як ніде в інших сферах має реалізовуватись принцип безперервного навчання, а медичний персонал має постійно підвищувати рівень кваліфікації, набувати нових як фахових, так і загальних компетентностей.

Отже, ефективне функціонування організації, насамперед, визначається ступінню розвитку її персоналу. В умовах сучасного швидкого старіння теоретичних знань, умінь та практичних навичок спроможність організації постійно здійснювати розвиток своїх працівників є одним з найважливіших факторів забезпечення ефективності функціонування з урахуванням трендів розвитку відповідної сфери діяльності, реалізації стратегічних завдань розвитку, адаптації до нових умов та викликів зовнішнього оточення.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Визначенню сутності, напрямів, значення розвитку персоналу для організацій різних сфер діяльності присвятили свої праці О. Грішнова, П. Журавльов, В. Данюк, О. Кібанов, Ю. Одегов, В. Петюх, В. Савченко, С. Цимбалюк та інші. Ними розроблено понятійний апарат, визначені сфери та напрями розвитку персоналу, обґрунтовано актуальність управління ним в сучасних умовах господарювання.

Проблемі управління персоналом у сфері охорони здоров'я присвятили свої праці ряд вчених, зокрема С. Антонов, В. Борщ, Ю. Вороненко, В. Грабовський, О. Дмитрук, Н. Эккерт, П. Клименко, В. Кучеренко, Є. Латишев, Т. Носуліч, Я. Радиш, О. Свінцицька, О. Худошина та інших. Як зазначається в їх працях, управління розвитком персоналу, з одного боку, сприяє ефективному використанню потенціалу працівників, досягненню бажаних результатів в діяльності організації, з другого, підвищенню соціальної та професійної мобільності фахівців, рівню конкурентоспроможності персоналу, що дає можливості планувати подальшу кар'єру, займатися власним бізнесом тощо.

На основі узагальнення існуючих напрацювань, визначено домінуючі підходи до трактування сутності розвитку персоналу, а саме:

- цільовий, як «цілеспрямований комплекс інформаційних, освітніх та прив'язаних до конкретних робочих місць елементів, які сприяють підвищенню кваліфікації працівників підприємства відповідно до завдань його розвитку, потенціалу та нахилів співробітників. Складові: професійна адаптація, оцінювання кандидатів на вакантну посаду, поточна оцінка, планування ділової кар'єри, кадрового резерву, службово-професійного просування [2];

- освітньо-орієнтований, як сукупність організаційно-економічних заходів служби управління персоналом у сфері навчання персоналу організації, його перепідготовки і підвищення кваліфікації.

Складові: професійна адаптація, оцінювання персоналу, планування ділової кар'єри та службово-професійного просування [3];

- професійно-орієнтований, як системно організований процес безперервного професійного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій. Складові: професійно-кваліфікаційне просування, формування резерву керівників [4, 5];

- особистісно-орієнтований, як каталізатор безперервного організаційного та особистісного росту працівників шляхом удосконалення їх компетенцій, розширення обсягу знань, підвищення компетентності, здатності до навчання, інтересу до змісту праці. Складові: збільшенні віддачі кожного працівника, структурного підрозділу та організації загалом за рахунок підкріпленої і вмотивованої лояльності працівників, нарощення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу [6, 7];

- процесний, як процес підготовки людини до конкретного виду трудової діяльності, охоплює оволодіння особистістю потрібними теоретичними знаннями, вміннями та практичними навичками, соціальними нормами поведінки, системою моральних цінностей і економічних якостей. Складові: професійне навчання персоналу, виробнича адаптація, оцінювання й атестація персоналу, планування трудової кар'єри персоналу

- системний як системне удосконалення знань, умінь та навичок працівників підприємства, що реалізується через сукупність організаційно-економічних заходів, які передбачають адаптацію, професійне навчання, оцінювання та планування трудової кар'єри персоналу [9]; сукупність взаємопов'язаних заходів, націлених на підвищення конкурентоспроможності персоналу шляхом набуття нових знань, умінь, навичок, досвіду в процесі навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовки з метою адаптації до нових умов діяльності, забезпечення власних інтересів розвитку та реалізації цілей діяльності підприємства. Складові: професійне навчання, професійно-кваліфікаційне просування, адаптація, оцінка та атестація, планування трудової кар'єри, формування резерву керівників [10];

- результативний як передумова забезпечення соціально-економічної ефективності діяльності підприємств; фактор конкуренто-спроможності підприємств; стратегічна мета керівництва підприємств; принцип соціально-відповідальної діяльності [11].

Як бачимо, більшість визначень розвитку персоналу ототожнюється з професійним розвитком. Проте це поняття, на нашу думку, значно ширше, особливо враховуючи специфіку сфери охорони здоров'я.

Цілі статті – удосконалити наукові підходи до визначення сутності розвитку персоналу та його змістовного наповнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розвиток персоналу організації можна розглядати як явище, стан, процес. Воно є складним, носить міждисциплінарний характер, оскільки передбачає урахування соціальних, психологічних, педагогічних, економічних аспектів. Ю. Плуґіна зазначає що професійне зростання ґрунтується на кваліфікаційному, психофізіологічному та особистісному потенціалі [12].

Зазвичай професійний розвиток персоналу забезпечується за рахунок підвищення загального інтелектуального рівня особистості, ерудиції, комунікабельності, оскільки освічена людина вільно орієнтується в сучасному складному світі, у відносинах з людьми. З іншого боку, ці характеристики доцільно розглядати як предмет розвитку персоналу, тобто набуття загальних компетентностей позитивно впливає на морально-психологічний клімат, підвищується мотивація працівників до праці, їх вірність цілям і стратегічним задачам організації, забезпечується наступність в управлінні, а також знижується плинність персоналу.

Особистісний розвиток є продуктом суспільного розвитку та включення індивідів у систему соціальних відношень шляхом активної предметної діяльності і спілкування. Гармонійний розвиток особистості – це різнобічний процес набуття та вдосконалення її фізичних, психологічних, моральних і економічних якостей в їх розмірності й органічній єдності. Гармонійний розвиток особистості означає всебічний розвиток людини як створіння соціального, яке володіє свідомістю (розумом), активного та здатного до результативної і продуктивної праці [13, с. 131–133].

Зокрема зростає роль емоційного інтелекту, лідерства, які суттєво впливають на результати особистої та колективної праці. Про важливість моральних цінностей для медичних працівників свідчить наявність особливих кодексів професійної моралі як клятва Гіпократата.

Тому актуалізується як особливий напрям соціальний розвиток персоналу як комплексний розвиток соціальних навичок працівників, що сприяють поліпшенню взаємин в організації, підвищення ефективності праці кожного співробітника. Складовими соціального розвитку персоналу є створення команди однодумців, саморозвиток, соціальне партнерство, соціальний захист, корпоративна культура, професійне зростання, безпечні та комфортні умови праці, ефективна системи мотивації працівників.

Отже, погоджуючись, з О. Морозовим та В. Гончар [14], вважаємо, що систему розвитку персоналу організації формують такі складові як особистісний (індивідуальний) розвиток, професійний та соціальний розвиток.

Розвиток персоналу організації можна розглядати як явище, процес, вид діяльності (рис. 1).

Як явище, розвиток персоналу організації трактується нами як динамічна відкрита система, у межах якої відбувається зміна (удосконалення) особистісних (інтелектуальних, емоційних, духовних, моральних, соматичних), ділових і професійних якостей працівників та їх матеріального, статусного стану під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього оточення організації.

Ознака динамічності обумовлює розгляд сутності розвитку персоналу організації як процесу, тобто сукупності етапів і стадій, що забезпечують отримання необхідних особистісних, ділових і професійних якостей персоналу, які з одного боку, дозволять якісно виконувати обов'язки, завдання та функції, реалізувати цілі розвитку організації, з другого, забезпечать інтереси працівників.

Рис. 1. Принципово-логічна схема визначення сутності розвитку персоналу організації
Примітка. Авторський підхід.

Виключення з процесу однієї зі складових негативно відобразиться на ефективності діяльності та не мотивуватиме працівників до розвитку. Цей підхід має прикладне значення, оскільки дає можливість трактувати розвиток персоналу організації як вид діяльності, сукупність процедур, дій та заходів, що здійснюють відповідні служби організації в межах прийнятої стратегії розвитку персоналу, кадрової політики організації, ресурсних можливостей.

Одночасно розвиток персоналу сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності самих працівників на ринку праці. Вони, підвищуючи свій рівень кваліфікації, опановуючи нову професію або спеціальність шляхом засвоєння нових знань, умінь і навичок, одержують додаткові можливості для планування трудової кар'єри як в організації так і за її межами.

Для визначення змістовного наповнення управління розвитком персоналу доцільно застосувати системний та процесний підходи, що передбачає визначення його складових, формування певних моделей, підбір методів, прийомів та технологій.

Як визначає О. Гугул, управління розвитком персоналу – це «сукупності засобів і методів впливу, спрямованих на виявлення та розкриття потенційних можливостей працівника на основі розширення компетенцій, підвищення якісних характеристик персоналу з метою досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку організації» [15, с. 4].

Проте варто наголосити, що вибір засобів та методів впливу, як і потреба в цьому, визначається необхідністю удосконалення або змін професійних чи особистісних якостей працівників. Це обумовлюється зазвичай змінами зовнішнього оточення та необхідністю адаптації до нових умов діяльності. Останнє призводить до змін у внутрішньому середовищі організацій та їх системі

менеджменту. Зокрема, ті реформи, які відбуваються у сфері охорони здоров'я, про які йшлося вище, вимагають перегляду системи управління медичними закладами загалом і менеджменту персоналу зокрема, що позначиться на управлінні розвитком медперсоналу.

Застосування процесного підходу передбачає визначення етапів (складових) управління розвитком персоналу, основні з яких:

- діагностика стану персоналу або аналіз кадрового потенціалу,
- планування потреби в персоналі та розвитку персоналу,
- навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовка,
- оцінювання персоналу, атестація,
- адаптація, планування кар'єри, службово-професійного просування,
- стимулювання розвитку персоналу,
- моніторинг чинників, оцінка ефективності управління розвитком персоналу.

Зазначимо, що всі етапи зорієнтовані на кадрову політику закладу охорони здоров'я.

Діагностика стану персоналу або аналіз кадрового потенціалу передбачає: аналіз наявної чисельності та структури медперсоналу у звітному періоді за спеціальностями, категоріями, рівнем кваліфікації; визначення (прогнозування) потреби в медперсоналі на плановий період відповідно до обраних цілей, завдань, визначеної стратегії розвитку; виявлення невідповідностей (порівняння фактичного трудового потенціалу підприємства з його потребами).

Планування потреби в персоналі та розвитку персоналу (за категоріями, фахом, рівнем кваліфікації) передбачає:

- розробку кадрової політики та визначення її типу (відкрита, закрита);
- планування додаткового набору персоналу (організація реклами, підбір та наймання персоналу, проведення співбесід, тестів, анкетування);
- планування розвитку персоналу (планування навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації, стажування).

Оцінювання персоналу в контексті управління його розвитком може включати такі види як персональна оцінка інтелектуального рівня, професіоналізму (рівня знань, умінь, майстерності) та інших необхідних якостей, особистісної відповідальності, результатів роботи, відповідності корпоративним цінностям. Результати оцінювання доцільно використовувати не лише для планування стажувань та підвищення кваліфікації, а й для прийняття обґрунтованих рішень щодо ротатії працівників, професійно-кваліфікаційного просування, вибору претендентів до керівного резерву. Водночас, це складова атестації персоналу.

Актуальність атестації доцільно розглядати з кількох позицій:

- виявлення відповідності результатів діяльності, якостей і потенціалу особистості працівника вимогам, що висуваються до виконуваної роботи за результатами чого плануються та реалізуються заходи, спрямовані на усунення негативних моментів або кваліфікаційного чи службово-професійного просування;
- підтвердження вищого рівня кваліфікації чи відповідності вимогам іншої, бажаної для працівника посади і формалізація кваліфікаційного чи службово-професійного просування;
- оцінка потенціалу працівників для внесення до керівного резерву.

Для розвитку нових працівників, а також переміщених за посадами чи робочим місцем важливу роль відіграє адаптація. Адаптація персоналу – це сукупність процедур, які мають прискорити освоєння новим працівником роботи, його пристосування до змісту та вимог праці, соціальної сфери [5]. Тому повинні застосовуватись ефективні технології соціальної, побутової адаптації, введення в посаду. Застосування цього інструменту дозволяє працівникові швидше оволодіти специфікою роботи, засвоїти особливості формальних і неформальних комунікацій та стосунків, почуватись комфортніше і впевненіше.

Як в контексті мотивації до розвитку, так і реалізації політики щодо формування оптимальної структури персоналу актуалізується така складова як планування кар'єри, службово-професійного просування.

Для кар'єрного зростання необхідні професійні навички, знання, досвід, широкий спектр так званих «м'яких компетентностей», наполегливість, лідерські здібності.

Важливою складовою є планування резерву на керівні посади. Доцільно передбачати оперативний і перспективний резерв (на більш високі посади керівників з довгостроковою підготовкою). Підготовка в складі оперативного резерву, як показує практика, не повинна тривати більш трьох років, щоб негативно не впливає на активність працівника [5].

Стимулювання розвитку персоналу як процес впливу (використання зовнішніх стимулів), за допомогою якого працівників спонукають до набуття нових необхідних знань, навичок і вмінь, освоювати нові види професійної діяльності, що дозволяють підвищувати ефективність праці, якісно виконувати функціональні обов'язки, забезпечувати бажані результати діяльності, передбачає:

- виявлення мотивів професійного розвитку персоналу за видом мотивації;
- розробку системи мотивації розвитку персоналу з урахуванням різних мотивів та принципів ефективної мотивації;
- планування заходів та ресурсів для реалізації мотиваційної політики організації;
- закріплення основних позицій мотиваційної політики у відповідних положеннях та процедурах організації.

Соціальний розвиток передбачає створення сприятливих та безпечних умов праці, управління конфліктами та стресами, дотримання вимог корпоративної етики та культури, формування ефективних комунікацій тощо.

Ефективність управління розвитком персоналу організації – це характеристика дієвості, якості управління людьми; здатність забезпечувати потрібний ефект у вигляді економічної вигоди для організації, удосконалення праці та соціальної вигоди для працівників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток персоналу організації є складним поняттям, яке має міждисциплінарний характер, оскільки передбачає урахування соціальних, психологічних, педагогічних, економічних аспектів. Тому це поняття варто розглядати як явище, стан, процес. Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методичних аспектів управління розвитком персоналу закладів охорони здоров'я.

Уперше застосовано триєдиний підхід до формування сутності розвитку персоналу організації як явища, процесу, виду діяльності. Як явище, розвиток персоналу організації трактується нами як динамічна відкрита система, у межах якої відбувається зміна (удосконалення) особистісних (інтелектуальних, емоційних, духовних, моральних, соматичних), ділових і професійних якостей працівників та їх матеріального, статусного стану під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього оточення організації. Ознака динамічності обумовлює розгляд сутності розвитку персоналу організації як процесу, тобто сукупності етапів і стадій, що забезпечують отримання необхідних особистісних, ділових і професійних якостей персоналу, які з одного боку, дозволять якісно виконувати обов'язки, завдання та функції, реалізувати цілі розвитку організації, з другого, забезпечать інтереси працівників.

Отже, розвиток персоналу – це складний багатоаспектний процес зміни (удосконалення) особистісних, ділових і професійних якостей працівників, що реалізується через сукупність процедур і заходів, які здійснюють відповідні служби організації в межах прийнятої стратегії, кадрової політики, ресурсних можливостей, що, з одного боку, забезпечать якісне виконання покладених на працівників функцій, реалізацію цілей організації, з другого, – інтереси працівників щодо умов праці, матеріального, статусного стану, можливостей самореалізації.

Авторська інтерпретація сутності розвитку персоналу розширює адаптаційні можливості систем менеджменту персоналу організацій відповідно до мети та очікуваних результатів, змін зовнішнього та вимог інституційного середовища сфери охорони здоров'я.

Джерела та література

1. Ровенська В. В., Саржевська Є. О. Управління персоналом закладів охорони здоров'я в нових умовах господарювання та перспективи розвитку в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). 162-168.
2. Thomas N. Garavan, Pat Costine, and Noreen Heraty (1995). *Training and Development: Concepts, Attitudes, and Issues*. Training and Development in Ireland. Cengage Learning EMEA.

3. Грішнова О.А., Небукін В.В. Розвиток персоналу як інвестиційний проект: методичні підходи до визначення ефективності. *Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України*: Зб. наук. пр. Тернопіль: Економічна думка, 2004. Вип. 9. С. 15–19.
4. Менеджмент персоналу : Навч. посіб. За заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. К. : КНЕУ, 2005. 398 с.
5. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб К. : КНЕУ, 2009. 351 с.
6. Гетьман О.О. Плясун А.В. Розвиток персоналу в забезпеченні безпеки ринку праці. *Економічні науки: Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 1(29). С. 97–105.
7. Колосок В., Алістаєва А. Характеристика моделей управління розвитком персоналу промислового підприємства. *Схід*. 2009. № 9 (100). С. 8-12.
8. Гаврилюк І. В. Розвиток персоналу як фактор конкурентоспроможності працівників та організації. *Економіка. Управління. Інновації*. 2009. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2009_2_10.pdf (дата звернення 07.11.2021 р.).
9. Брич В.Я., Гугул О.Я. Теоретичні аспекти розвитку персоналу. *Вісник Хмельницького національного університету*. №5. 2009. Т. 2. С. 13–16.
10. Черчик Л.М. Розвиток персоналу та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. Зб. наук. праць. Випуск 7 (26). Частина 3. Луцьк: ЛНТУ, 2010. С. 307–316.
11. Василюк С. В. Розвиток персоналу підприємств в контексті забезпечення соціально-економічної ефективності їх діяльності. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. № 4. С. 100-104.
12. Плугіна Ю.А. Розвиток персоналу підприємства: підходи, сутність, моделі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 42. С. 323–327.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. 2-ге вид. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
14. Морозов О. Ф. , Гончар, В. О. Система управління розвитком персоналу підприємства. *Ефективна економіка*. № 1, 2017. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5372> (дата звернення 07.11.2021 р.).
15. Гугул О. Я. Управління розвитком персоналу на засадах консалтингу. Автореферат. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіль, 2011. 21 с.

References

1. Rovensjka V. V., Sarzhevsjka Je. O. (2019). Upravlinnja personalom zakladiv okhorony zdorov'ja v novykh umovakh ghospodarjuvannja ta perspektyvy rozvytku v Ukrajinі. [Personnel management of health care institutions in the new economic conditions and prospects for development in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*. 3 (57). 162-168. [in Ukrainian].
2. Thomas N. Garavan, Pat Costine, and Noreen Heraty (1995). Training and Development: Concepts, Attitudes, and Issues. Training and Development in Ireland. Cengage Learning EMEA.
3. Ghrishnova O.A., Nebukin V.V. (2004). Rozvytok personalu jak investycijnyj proekt: metodychni pidkhody do vyznachennja efektyvnosti. [Personnel development as an investment project: methodological approaches to determining effectiveness]. *Regionalni aspekty rozvytku i rozmishhennja produktyvnykh syl Ukrajinjy: Zb. nauk. pr. Ternopilj – Regional aspects of development and location of productive forces of Ukraine: Coll. Science. Ternopil Avenue*. 9. 15–19. [in Ukrainian].
4. Menedzhment personalu [Personnel management]. (2005). Za zagh. red. V. M. Danjuka, V. M. Petjukha. K. : KNEU, 398. [in Ukrainian].
5. Savchenko V. A. (2009). Upravlinnja rozvytkom personalu. [Management of personnel development]. K. : KNEU. 351. [in Ukrainian].
6. Ghetjman O.O. Pljasun A.V. (2016). Rozvytok personalu v zabezpechenni bezpeky rynku praci. [Staff development in labor market security]. *Ekonomichni nauky: Visnyk Zaporizkoghho nacionaljnoghho universytetu – Economic Sciences: Bulletin of Zaporizhia National University*. 1(29). 97–105. [in Ukrainian].
7. Kolosok V., Alistajeva A. (2009). Kharakterystyka modelej upravlinnja rozvytkom personalu promyslovoghogo pidpryjemstva. [Characteristics of models for managing the development of personnel of an industrial enterprise]. *Skhid – East*. 9 (100). 8-12. [in Ukrainian].
8. Ghavryljuk I. V. (2009). Rozvytok personalu jak faktor konkurentospromozhnosti pracivnykiv ta orghanizaciji. [Staff development as a factor in the competitiveness of employees and organizations]. *Ekonomika. Upravlinnja. Innovaciji – Economy. Management. Innovation*. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2009_2_10.pdf (data zvernennja 07.11.2021 r.).

9. Brych V.Ja., Ghughul O.Ja. (2009). Teoretychni aspekty rozvytku personalu. [Theoretical aspects of staff development]. *Visnyk Khmelnytskogo nacionaljnogho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*. 5. 2. 13–16. [in Ukrainian].
10. Cherchyk L.M. (2010). Rozvytok personalu ta jogho rolj u zabezpechnni konkurentospromozhnosti pidpryjemstva. [Personnel development and its role in ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Ekonomichni nauky. Serija «Ekonomika ta menedzhment». Zb. nauk. pracj – Economic sciences. Economics and Management Series. Coll. Science. Work*. 7 (26). 3. 307–316. [in Ukrainian].
11. Vasylyjuk S. V. (2010). Rozvytok personalu pidpryjemstv v konteksti zabezpechnnja socialjno-ekonomichnoji efektyvnosti jikh dijaljnosti. [Development of personnel of enterprises in the context of ensuring socio-economic efficiency of their activities]. *Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho ghirnychogho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*. 4. 100-104. [in Ukrainian].
12. Plughina Ju.A. (2014). Rozvytok personalu pidpryjemstva: pidkhody, sutnistj, modeli. [Enterprise personnel development: approaches, essence, models]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Transport Economics and Industry*. 42. 323–327. [in Ukrainian].
13. Encyklopedija dlja fakhivciv socialjnoji sfery. [Encyclopedia for social professionals]. (2013). Kyjiv, Simferopolj: Universum. 536. [in Ukrainian].
14. Morozov O. F., Ghonchar, V. O. (2017). Systema upravlinnja rozvytkom personalu pidpryjemstva. [Management system of personnel development of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5372> (data zvernennja 07.11.2021).
15. Ghughul O. Ja. (2011). Upravlinnja rozvytkom personalu na zasadakh konsaltinghu. [Management of personnel development on the basis of consulting]. Avtoreferat. 08.00.04. Ternopilj. 21. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2022 р.

РОЗДІЛ V

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 338.28:330.34:339.138

Yuliia Horiashchenko,
Doctor of Science (Economics), Associate Professor,
University of Customs and Finance,
The Department of Marketing,
Dnipro, ORCID ID: 0000-0001-7020-1412,
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-67-75>

MARKETING SUPPORT OF BUSINESS, CONSUMER AND STATE INTERACTION

This article develops the theoretical basis of the study of the marketing environment of the enterprise, in particular, the interaction of business, consumers (users, customers) and the state with the help of marketing tools. The need to find common rational solutions of the main economic actors – business, consumers and the state – to increase the pace of innovative transformations that meet national interests and aimed at economic development at all levels of government through the widespread use of marketing tools. Emphasis was placed on the urgent need for business cooperation with all economic actors in view of the rapid development of digital technologies, pandemic sentiment in society and the need for cohesion. It is shown that the purpose of cooperation is mutually beneficial cooperation and the formation of a strong ecosystem of the country. The peculiarities and the main tasks of innovative marketing at the enterprise are singled out and analyzed. The parameters of evaluating the effectiveness of entrepreneurial activity of the marketing sector with the help of financial and non-financial indicators of BSC are determined.

Key words: marketing, business, consumer, IT, enterprises, innovations, state.

Горященко Юлия,
доктор экономических наук, доцент,
Университет таможенного дела и финансов,
кафедра маркетинга,
г. Днипро

МАРКЕТИНГОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ БИЗНЕСА, ПОТРЕБИТЕЛЕЙ И ГОСУДАРСТВА

В статье обозначена необходимость поиска совместных рациональных решений главных экономических актеров – бизнеса, потребителей и государства – по наращиванию темпов инновационных преобразований, отвечающих общегосударственным интересам и направленных на развитие экономики на всех уровнях управления посредством широкого использования маркетинговых инструментов. Показано, что целью взаимодействия является взаимовыгодное сотрудничество, а также формирование сильной экосистемы страны. Показано, что целью взаимодействия является взаимовыгодное сотрудничество и формирование сильной экосистемы страны. Выделены особенности и проанализированы основные задачи инновационного маркетинга на предприятии. Определены параметры оценки эффективности предпринимательской деятельности сектора маркетинга с помощью финансовых и нефинансовых показателей BSC.

Ключевые слова: маркетинг, бизнес, потребитель, IT, предприятия, инновации, государство.

Горященко Юлія,
доктор економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів,
кафедра маркетингу,
м. Дніпро, ORCID ID 0000-0001-7020-1412,
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com

МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БІЗНЕСУ, СПОЖИВАЧІВ ТА ДЕРЖАВИ

У даній статті розвинуто теоретичний базис дослідження маркетингового середовища підприємства, зокрема, взаємодії бізнесу, споживачів (користувачів, клієнтів) та держави за допомогою маркетингових інструментів. Позначено необхідність пошуку спільних раціональних рішень головних економічних акторів – бізнесу, споживачів та держави – щодо нарощування темпів інноваційних перетворень, що відповідають загальнодержавним інтересам та спрямовані на розвиток економіки на всіх рівнях управління за допомогою широкого використання маркетингових засобів. Наголошено на гострій необхідності співпраці бізнесу з усіма економічними акторами з огляду на бурхливий розвиток цифрових технологій, пандемічні настрої у суспільстві та потребу у згуртованості. Показано, що метою взаємодії є взаємовигідне співробітництво та формування сильної екосистеми країни. Виокремлено особливості та проаналізовано основні задачі інноваційного маркетингу на підприємстві. Визначено параметри оцінювання ефективності підприємницької діяльності сектору маркетингу за допомогою фінансових та нефінансових показників BSC.

Ключові слова: маркетинг, бізнес, споживач, ІТ, підприємства, інновації, держава.

Introduction. In today's economic environment, the issue of partnership is very important, as economic actors are increasingly distancing themselves, simplifying the exchange of information through computerization and robotics, losing trust in each other. To solve this problem, the process of systematic and purposeful formation of the enterprise development program related to the production and demand of competitive products can be used.

Analysis of recent research and publications. Philip Kotler became interested in one of the first problems of marketing development in the aspect of territorial development by means of close cooperation with the participation of the main economic actors in his work «Marketing Places Europe: How to Attract Investments, Industries, Residents and Visitors to Cities, Communities, Regions and Nations in Europe» [1]. Among the representatives of domestic scientists who have devoted their work to the problems of creating clusters of enterprises, research institutions and institutions of higher education, state institutes as the main actors of the innovation ecosystem should be distinguished such scientists as O.I. Amosha, V.P. Antonyuk, N.Yu. Gladinets, S.O. Yermak, A.I. Zemlyankin, N.T. Rud and others. However, today there is a lack of systematic research on the interaction of business and government in terms of development of marketing technologies and the use of modern marketing tools.

Selection of previously unsolved parts of the overall problem. The unfortunate fact is that as the digital divide grows, Ukraine, as a developing country, is threatened by growing technological backwardness. First, this applies to information technology used by business and government institutions. Therefore, it is extremely important to develop practical recommendations for establishing the interaction of these economic actors through modern marketing support, which is based on innovative technologies.

Results of research. The main factor in the interaction of business and government today is really information and communication technologies and, above all, digital and innovative marketing.

Information and communication technologies have become a part of our lives. Having chosen freedom of relations and participatory democracy as the basic principles of the functioning of the society of the future, for the first time representatives of the theory of post-industrialism led by D. Bell introduced the computer (as an intermediate link) into the process of «interaction social information, the huge volume of which is growing almost exponentially due to the expansion of social ties» [2]. Developing this idea, A. Touraine argued: «the complexity and high density of interactions, the growing exchange within the social whole create the conditions for the birth of the so-called «programmed society» [3].

The stage of forming the idea of the information society began in the late 60's – early 70's of the 20th century. The most representative concepts of that time were the concepts of the information society (D. Lyon, I. Masuda), the «third wave» (E. Toffler) and the theory of technotronic society (Z. Bzhezynskyi). The term «information society» was introduced by Japanese scientist Y. Hayashi, the basic principles are described by experts of Japanese organizations in reports to the government (confirming the consolidation of government with the public and business): Economic Planning Agency – «Japanese Information Society: Topics and Approaches»; Japan Computer Usage Development Institute (JACUDI) – «Information Society Plan»; Council on the structure of industry – «Outlines of policies to promote the informatization of Japanese society» [4].

According to D. Bell, the main characteristics of the information society are service economics, the central role of theoretical knowledge, development of new intellectual technology, future orientation and technology management, the power of educated professionals, increasing the role of women in employment, modern economy as information economy [2]. Interesting and relevant is the opinion of scientists S. Nora and A. Mink, who determine the main factors in the development of the information society, education and information [5, p. 135]. Accordingly, education is the foundation and information is the source of management decisions.

Entering the digital age, modern civilization is experiencing the comprehensive effects of new information realities. Information and innovation are becoming the only factors in the further socio-economic development of purposeful systems, the effectiveness of which is hoped for by all actors. Information, along with science, innovative forms and methods of organizing modern production, are becoming traditional productive forces, rising to the same level as the means of production and labor.

Modern society is based on such important technical innovations as the global information and communication system, the operation of which has defined a critical new information regime and changed the conditions for education, cultural exchange and interaction, science, business, erasing spatial, language barriers and forming a single information space.

Innovative technical and technological knowledge of new generations of knowledge-intensive technologies in the process of creating products is able to master and implement knowledge-intensive industry. As mentioned above, ICT has been identified as one of the priority areas of scientific, technological and innovation cooperation between Ukraine and EU member states. ICT is the branch, discipline, sphere of activity full of intelligible processes.

Scientists who have deeply studied innovation processes have always given the ICT industry a special place in research, among them P. Drucker, who noted, «The science-intensive industry excites the imagination»; it is talked about and written about in the media. It sets the vision of entrepreneurship and innovation, as well as promotes their acceptance in society» [6, p. 17]. Continuing his opinion, the scientist noted: «knowledge-intensive industry... is what in Latin is called *ratio cognoscendi*, the reason why we perceive and understand the phenomenon, rather than explaining its origin and the reason for its existence» [6, p. 17-18].

For the period up to 2027, the priority thematic areas of scientific, technological and innovative cooperation between Ukraine and EU member states are cybersecurity, modern information and communication technologies, digital and cloud technologies (Internet, virtual reality, augmented reality, machine learning, artificial intelligence, additive technologies (three-dimensional printing), creative industries, etc. [7].

The importance of ICTs cannot be overstated, as they are primarily shaped by the knowledge economy (via satellite and cellular, digital radio and television, the Internet, e-government and democracy, etc.). From the point of view of innovative approach, ICT development is an organizational scientific-technical-technological and socio-economic process of meeting the information needs of business, government and the public, and the ICT market is the foundation of information-innovation society.

It is critical for Ukraine's economy to start developing high-tech industries, some of which are included by the Cabinet of Ministers of Ukraine in the types of economic activities that belong to the creative industries. These include the publication of books, newspapers, magazines and periodicals, new media and

ICT: software, so-called digital technologies in art (3D printing; AR / VR, mixed reality), video games, etc. [7].

The gradual development of the ICT industry in Ukraine has been reflected in the development of the network economy. Thus, every year Ukraine strengthens its position in the ranking of the network readiness index and the index of information and communication technology development and in 2020 took 64th and 79th place, respectively, ahead of 69 and 97 countries respectively. The dynamics and forecast value of the number of ICT enterprises in Ukraine are shown in Fig. 1.

Visualization of the current state and prospects of ICT business development is possible using the methods of statistical and marketing analysis, as the development of information and communication technologies is a factor in compliance with marketing and business growth. The main components of marketing analysis are the analysis of the market, consumers, competitors, and the study of goods, pricing policy, the system of demand formation and sales promotion, advertising. This type of analysis is conducted to justify the commercial viability of the project, assess the feasibility of a product in the selected market and obtain a level of income that would cover project costs and meet the interests of investors [9].

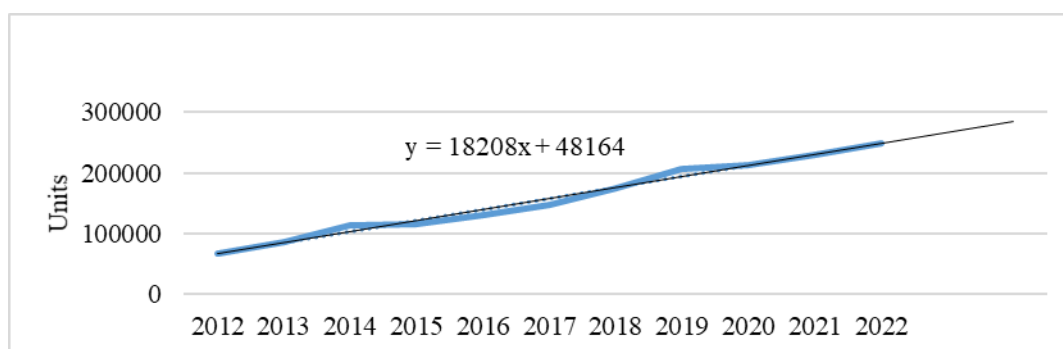

Fig. 1. Forecast of growth in the number of ICT enterprises in Ukraine

Source: built by the author according to the data [8].

Of the 1,500 head offices of IT companies in Ukraine (1,680 locations) (as of 2017), the largest share of companies with the following business models was observed:

– IT services, software development (hosting, maintenance, training, individual software solutions) – 26.8%;

– Retail services for companies (hardware, software and services, layout) – 10.1%;

– Retail services for individuals – 9.5%.

The following business models of IT companies were least observed in Ukraine:

– Web agency – 0.6%;

– IT infrastructure integrator – 2.4% and other ICT-related activities – 2.4%.

The presence of Ukrainian IT companies in the international market makes Ukraine competitive in the global economy, at least in Eastern Europe. According to estimates given in the document «Export Strategy for the Information Technology Sector for 2019-2023» [10], the share of the IT industry in Ukraine's GDP is about 3.4% (while world production of ICT products and services is estimated at 6.5% of world GDP). However, the share of ICT exports of goods in the overall structure of exports of goods is negligible and does not exceed 1%.

Digital marketing uses business models that coincide with traditional ones, in the context of the Internet it is: B2B – business companies that cooperate with each other; B2C – business of direct sales to the final consumer; C2C – business between individuals or consumers. Starting in 2020, B2B sales worldwide reached 6.7 trillion. USD USA, gradually outgrow B2C [11].

Intensive technology development makes it possible to use digital marketing strategies in online and offline environments. The above digital channels are able to ensure effective business under specific conditions, including easy access of all business participants to the resource, active consumer involvement in brand interaction, interactivity, lack of territorial restrictions in the implementation of marketing ideas,

Internet and mobile , the ability to quickly assess business activities and event management in real time [12]. Without the use of digital marketing tools, a business can only create a minimally viable product or service.

To establish a business by means of marketing communications and tools it is necessary:

- offer consumers (users, customers) relevant products and services, which is reflected in search results;
- to optimize search engines in order to advertise the company in free search results with high-quality relevant content;
- use Google Search Console to increase traffic to site;
- use a viral marketing mechanism;
- use all digital marketing tools to expand the IT industry market and increase its visibility in the world (branding and promotions abroad);
- rationally apply Web analytics, which analyzes the behavior of site visitors – from the first visit to the stage when they become regular customers, in order to evaluate search, teaser, media advertising, social media marketing, e-mail advertising;
- actively use media advertising, the principles of which are similar to billboards [13].

The main rules and postulates of digital marketing, which should take into account future and modern entrepreneurs, according to D.V. Yatsyuk, there are the following:

- 1) The success of digital marketing is that it involves the constant involvement of people in the communication process. The transition from television (language) media to address channels requires thoughtful thinking, which in particular means the perception of the audience as a set of people. In addition, in the conditions of domination of the main characteristic value of the modern period – hyperconnectivity – the success of digital marketing is determined for many years due to the close connection between man, man-machine and machine-machine;
- 2) Consumers and buyers should take an active part as participants in the business process – in the role of disseminators of information and commentators;
- 3) Determine which set of channels works best;
- 4) Content is becoming increasingly independent of the specific methods and distribution restrictions associated with the types of devices supported. Quality and relevant content is needed to ensure the continued interest of consumers;
- 5) Much of the content is created by consumers themselves. The role of marketers is to encourage and encourage consumers to create content in accordance with the general policy of the enterprise;
- 6) Correspondence with participants should be carried out only with their consent and on the basis of the stated preferences of each of them;
- 7) Entrepreneurs need to understand the meaning of a wide range of new media options, many of which involve a system of indicators based on the principle of payment for the result [14].

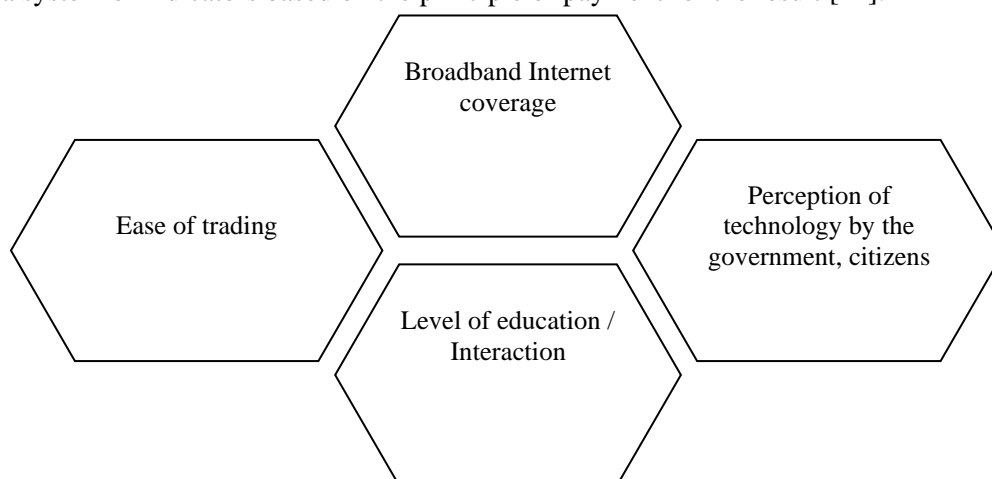

Fig. 2. Key factors in creating a favorable business ecosystem for the development of the information technology sector

Source: grouped by author by data [15]

The main factors of creating a favorable business ecosystem for the development of the IT sector are identified in the «Export Strategy for the Information Technology Sector for 2019-2023» [10] – simplicity of domestic and international trade operations, perception of technology by the government and / or citizens, coverage of broadband Internet and the level of education (interaction) (Fig. 2).

In our opinion, the growing demand for higher IT education, trainings, courses, webinars, seminars, etc. indicates that society sees them as a tool to overcome the crisis, as well as the fact that there is a rapid diffusion of innovation in education. It is in universities that it is possible to develop innovation in enterprise management.

The implementation of innovation strategies at the macro level is very important in the partnership interaction of business, consumers and the state, which provides a reference point at the meso and micro levels. According to the innovation policy, each country has key and secondary innovation strategies. General innovation strategies of Ukraine and some foreign countries are given in Table 1.

The development of an innovation strategy is preceded by a strategic analysis, which includes:

1. Creation (adjustment) of mission, goals, objectives; analysis of the internal environment (study of the strengths and weaknesses of the enterprise, as well as its capabilities and potential threats from the market and market participants through SNW and SWOT-analysis);
2. Research of potential opportunities of the enterprise at work in the foreign market by means of PEST, SPACE, PIMS and GAP analysis; study of the regulatory framework;
3. Study of supply and demand for innovation;
4. Evaluation of the activities of competitors in the market;
5. Determining the most effective way to penetrate the foreign market. Strategic planning. Development of innovation strategy and strategic map of innovation development.

The main steps towards the interaction of business and the state with a developed ICT infrastructure should be clearly constructed algorithms for the application of various methods to improve the innovative development of enterprises. In particular:

1. It is necessary to monitor public spending on research and development.
2. Establish public sector feedback from business and universities through communications and marketing research.
3. Find ways to solve problems of intellectual property and tax incentives for research.
4. Make decisions on the problems of training research staff. In particular, it is necessary to create regional, state and international university associations.

Table 1

Innovative strategies of some countries of the world

Country	The name of the strategy	Goal, main tasks
Czech Republic	Innovation Strategy of the Czech Republic 2019–2030	become one of Europe's innovation leaders by 2030; support for venture investment, search for new forms of financial instruments (tax support for research)
Brazil	National Strategy for Science, Technology and Innovation (ENCTI)	reducing the cost of investing in innovation, increasing the number of scientists and researchers (Oswaldo Cruz Foundation (Fiocruz), Adolfo Luzzu Institute, Bhutan Institute) (conducting epidemiological research on COVID-19)
Ukraine	Strategy for the development of innovation in the period up to 2030	«development of the national innovation ecosystem to ensure rapid and high-quality transformation of creative ideas into innovative products and services, increase the level of innovation of the national economy, which creates favorable conditions for innovation, increase the number of implemented developments, increase economic returns, attract investment in innovation activity» [16]

Source: systematized by the author according to the data [16].

5. Identify priority areas, such as: support for eco-innovation; promoting the development of clean technologies; good health and well-being (Sustainable Development Goals №3); improving the quality of higher education and ensuring its close connection with science, promoting the formation of education and science cities in the country (task 4.4. Sustainable Development Goals №4), etc.

6. Create centers of competence in industrial structures; corporate innovation centers.

Considering the strategic map of the Balanced Scorecard (BSC) as a conceptual model for managing innovative development of enterprises, which is able in uncertainty to generate decisions on choosing the best options for innovative development based on the interactivity of proposed measures to compare results with primary and secondary goals and objectives, namely the marketing sector, which is closely linked to the financial, investment and stakeholder sectors. Therefore, the main features of innovative marketing in the enterprise are the solution of such tasks as:

- Determination of the competitive position of the enterprise (strategic business unit);
- Analysis of the strengths of the enterprise from the standpoint of functioning in related industries;
- Analysis of international innovation hubs;
- Assessment of market niches that should show significant growth in the near future;
- Speed of innovative changes of competitors;
- Marketing assessment of innovation potential;
- Benchmarking.

According to the tasks, financial and non-financial indicators can measure the effectiveness of entrepreneurial activity, such as:

- The share of the enterprise in the (profile) market;
- Profitability of marketing costs;
- Assessment of the level of competitiveness of the enterprise;
- SWOT, BCG, Shell / DPM, HOFER / SCHENDEL, LOTS, SPACE, GAP, PIMS, PEST-analysis and other types of strategic and current analysis.

The main purpose of marketing innovation is to meet social needs, for innovative enterprises - recognition of the enterprise in the relevant innovation market, the cumulative effect of structural and qualitative changes in innovation management, long-term economic growth through a combination of intellectual resources and information, expansion and equality of innovation, consistency with the Sustainable Development Goals, emphasis on innovation as the most important aspect of business, etc.

Timely measures for Ukrainian enterprises should be the use of marketing tools, in particular innovation marketing:

- strategizing as a specific process of collective long-term work with a strategically meaningful perspective in business;
- project control as a process in which the project manager determines whether the goal and objectives are achieved, identifies the causes of destabilization of the work process and justifies management decisions;
- improving the marketing complex as a process of applying modern tools and methods used by business to achieve its market goals;
- study of investment conditions, behavioral models of competitors and consumers, indices of investor satisfaction, etc.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the development of ICT is the basis of the architecture of the digital economy, along with digitalization, e-commerce, telecommunications, Internet platforms, hardware and software. At the same time, the digital economy is an environment for the development of innovative entrepreneurship and its strategic landmark. Problems of introducing innovative marketing as a tool for effective interaction between business, consumers and the state are timely, but most of them remain unresolved, as the vast majority of domestic enterprises suffer from lack of financial resources and inefficient marketing management system. Ukrainian business urgently needs to use and establish innovative marketing that can generate and identify demand to best meet the demands of users, consumers and customers, monitor innovation and investment projects, evaluate patterns of behavior of competitors, carefully research the business space, and the state to act as a guarantor of these processes.

The purpose of further research is to study the marketing activities of local governments on the path to sustainable economic development.

Sources and literature

1. Kotler Philip Marketing Places Europe: How to Attract Investments, Industries, Residents and Visitors to Cities, Communities, Regions and Nations in Europe : Ft Pr; 2nd edition. 1999. – 314 p.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. Москва : Academia. 1999. 956 с. URL : <http://lib.rus.ec/b/113139>.
3. Touraine d'Alain La Société post-industrielle : naissance d'une société. 1969. URL: https://www.persee.fr/doc/pop_0032-4663_1970_num_25_3_14676.
4. Горященко Ю.Г. Соціально-економічний розвиток регіонів України та його інформаційне забезпечення : монографія. Дніпропетровськ : ДДФА, 2014. 191 с.
5. Nora S., Minc A. The Computerisation of Society. A Report to the President of France. London : Cambridge, 1980. 186 p.
6. Drucker P.F. Innovation and Entrepreneurship / Publisher Harper Business, 2006. 288 p.
7. Підоричева І.Ю. Україна у науково-технологічному та інноваційному просторах Європейського Союзу: проблеми, позитивні зрушення та напрями інтеграції. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 36–52.
8. Державна служба статистики України / Держстат України, 2021. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
9. Митяй О.В. Проектний аналіз: навч. посібник. Київ, 2011. 311 с.
10. Крос-секторальна експортна стратегія 2019-2023. Інновації для експорту – Дослідження. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.
11. Онтологія бізнес-моделей. URL : http://www.hec.unil.ch/aosterwa/PhD/Osterwalder_PhD_BM Ontology.pdf.
12. Голик В.С. Эффективность интернет-маркетинга в бизнесе, Минск : Дикта, 2008. 196 с.
13. Основи цифрового маркетингу. URL : <https://learndigital.withgoogle.com/digitalgarage/course/> digital-marketing.
14. Horiashchenko Y. Decomposition of management processes innovative development of enterprises in the conditions of the digital economy. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. № 2(26). С. 102–107.
15. World Bank open data. The World Bank Group, 2020. URL: <https://data.worldbank.org/>.
16. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

References:

1. Kotler Philip (1999). Marketing Places Europe: How to Attract Investments, Industries, Residents and Visitors to Cities, Communities, Regions and Nations in Europe : Ft Pr; 2nd edition, 314.
2. Bell D. (1999). Gryadushchee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya [The Coming Post-Industrial Society]. Available at: <http://lib.rus.ec/b/113139>. [in Russian].
3. Touraine d'Alain (1969). La Société post-industrielle : naissance d'une société. Available at: https://www.persee.fr/doc/pop_0032-4663_1970_num_25_3_14676.
4. Horiashchenko Yu. H. (2014). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainy ta yoho informatsiine zabezpechennia [Socio-economic development of the regions of Ukraine and its information support] : monohrafiia. Dnipropetrovsk : DDFA, 191 [in Ukrainian].
5. Nora S., Minc A. (1980). The Computerisation of Society. A Report to the President of France. London : Cambridge, 186.
6. Drucker P. F. (2006). Innovation and Entrepreneurship. Publisher Harper Business, 288.
7. Pidorycheva I. Iu. (2020). Ukraina u naukovo-tekhnologichnomu ta innovatsiinomu prostorakh Yevropeiskoho Soiuzu: problemy, pozytyvni zrushennia ta napriamy intehratsii [Ukraine in the scientific-technological and innovation spaces of the European Union: problems, positive changes and directions of integration]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, 2(60), 36–52 [in Ukrainian].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (2021). Available at: <http://ukrstat.gov.ua/>.
9. Mytiai O. V. (2011). Proektnyi analiz [Project analysis]: Kyiv, 311 [in Ukrainian].

10. Kros-sektoralna eksportna stratehiia 2019-2023. Innovatsii dlia eksportu – Doslidzhennia. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy [Cross-sectoral export strategy 2019-2023. Innovation for Export - Research. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Available at: www.me.gov.ua.
11. Ontolohiia biznes-modelei [Ontology of business models]. Available at: http://www.hec.unil.ch/aosterwa/PhD/Osterwalder_PhD_BM. Ontology. pdf. [in Ukrainian].
12. Golik V. S. (2008). Effektivnost' internet-marketinga v biznese [The effectiveness of Internet marketing in business], Minsk: Dikta, 196 [in Russian].
13. Osnovy tsyfrovoho marketynhu [Fundamentals of digital marketing]. Available at: <https://learndigital.withgoogle.com/digitalgarage/course/> digital-marketing. [in Ukrainian].
14. Horiashchenko Y. (2021). Decomposition of management processes innovative development of enterprises in the conditions of the digital economy. *Economics Journal of the Lesya Ukrainka Volyn National University*, 2(26), 102–107.
15. World Bank open data. The World Bank Group (2020). Available at: <https://data.worldbank.org/>.
16. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku [Strategy for the development of innovation in the period up to 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2022 р.

УДК338.47

Ривак Наталія,
кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник відділу проблем реального сектору економіки регіонів
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
Львів; ORCID ID 0000-0002-6717-5265
e-mail: ryvakn@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-76-86>

СВІТОВІ ТРЕНДИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

У статті проаналізовано світові тенденції технологічної трансформації машинобудівних компаній. Досліджено інноваційні процеси, такі як пов'язане виробництво, прогнозне обслуговування та новаторські моделі обслуговування, які дедалі частіше використовуються у машинобудуванні. Досліджено використання сучасних цифрових технологій для запобігання ризикам втрати актуальності на ринку сучасної промисловості. Проаналізовано вплив пандемії Covid-19 на впровадження нових технологій в машинобудуванні. На основі проведеного дослідження автором обґрунтовано доцільність прийняття необхідності деглобалізації в машинобудуванні як нової норми; оптимізації існуючих виробничих потужностей, автоматизації та залучення передових цифрових технологій для налагодження робочих процесів; імплементації передових технологій в машинобудуванні, таких як штучний інтелект, інтернет речей, 3D-друк тощо; підвищення кваліфікаційного рівня працівників машинобудування.

Ключові слова: машинобудування, автоматизація, штучний інтелект, Індустрія 4.0, Четверта промислова революція.

Ривак Наталія,
кандидат економічних наук,
младший научный сотрудник отдела проблем реального сектора экономики регионов
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН Украины»,
г. Львов

МИРОВЫЕ ТРЕНДЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

В статье проанализированы мировые тенденции технологической трансформации машиностроительных компаний. Исследованы инновационные процессы, такие как связанное производство, прогнозное обслуживание и новаторские модели обслуживания, все чаще используемые в машиностроении. Исследовано использование современных цифровых технологий для предотвращения риска потери актуальности на рынке современной промышленности. Проанализировано влияние пандемии Covid-19 на внедрение новых технологий в машиностроении. На основе проведенного исследования автор обосновал целесообразность принятия необходимости деглобализации в машиностроении как новой нормы; оптимизации существующих производственных мощностей, автоматизации и привлечения передовых цифровых технологий для налаживания рабочих процессов; имплементации передовых технологий в машиностроении, таких как искусственный интеллект, интернет вещей, 3D-печать и т.п.; повышение квалификационного уровня работников машиностроения.

Ключевые слова: машиностроение, автоматизация, искусственный интеллект, Индустрия 4.0, Четвертая промышленная революция.

Ryvak Nataliya,
PhD in Economics,
Junior researcher of the Department of problems of the regions' economy real sector
The National Academy of Sciences of Ukraine
State Institution "Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine"
Lviv

WORLD TRENDS IN TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF THE MACHINE-BUILDING INDUSTRY

The article analyzes the world trends of technological transformation of machine-building companies. Innovative processes, such as related production, forecasting services and innovative service models, which are increasingly used in mechanical engineering, have been studied. The use of modern digital technologies in mechanical engineering for preventing the risks of losing relevance in the market of modern industry has been studied. The impact of the Covid-19 pandemic on the introduction of new technologies by major players in the global mechanical engineering market has been analyzed. Technological innovations have created new business models and opportunities for mechanical engineering companies. Communication and analytics allow you to create a wide range of applications for industrial technology. Although the basic principles of mechanical engineering, such as thermodynamics, fluid mechanics and machine design, still remain in force, the latest technologies are contributing to the rapid development of composites, mechatronics and nanotechnology. These new subject areas, which are the result of modern achievements, have become a prerequisite for the development of new and promising industries, including artificial intelligence and biomechatronics. The growing demand for increased production efficiency while minimizing operating costs has led to demand for new and innovative technologies. The author analyzed the pace of introduction of new technologies in the production of mechanical engineering in the world based on the number of patents filed in the field of mechanical engineering in accordance with current patent classifications. The analysis allows to clearly understand which technological trends are most common in the world market of mechanical engineering. Based on the study of the introduction of new technologies in mechanical engineering and global trends in the industry, the author substantiates the feasibility of accepting the need for deglobalization in mechanical engineering as a new norm; optimization of existing production facilities, automation and attraction of advanced digital technologies for the establishment of work processes; implementation of advanced technologies in mechanical engineering, such as artificial intelligence, Internet of Things, nanoengineering, advanced data analytics, automation of robotic processes, blockchain, robotics, cloud computing, virtual and augmented reality, 3D printing, drones, 5G, etc.; raising the qualification level of mechanical engineering workers.

Keywords: mechanical engineering, automation, artificial intelligence, Industry 4.0, the Fourth Industrial Revolution

Постановка проблеми та її значення. Машинобудівний сектор є одним із найбільших за розміром і конкурентоспроможністю серед усіх секторів промисловості. В сучасному світі спостерігаємо стрімкий розвиток і зміни в галузі світового машинобудування, зумовлені технологічними інноваціями, новими бізнес процесами, правилами та вимогами до функціонування окремих галузей машинобудування, пандемією Covid-19 та низкою інших факторів. Оцифрування, складні нові продукти, зростаюча потреба у висококваліфікованому персоналі становлять потенційні можливості і водночас бар'єри зростання для машинобудівних компаній. Все частіше в машинобудуванні використовуються інноваційні процеси, такі як пов'язане виробництво, прогнозне обслуговування та новаторські моделі обслуговування. Використання сучасних цифрових технологій в машинобудуванні стає необхідністю, яка запобігає ризикам втрати актуальності на ринку сучасної промисловості. Світовий ринок промисловості керується технологічними інноваціями в машинобудуванні та досягненнями в управлінні процесами. Основні гравці світового ринку машинобудування збільшують зусилля з метою нарощення високотехнологічного обладнання із залученням найновіших досягнень технологічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку машинобудування є предметом досліджень науковців. Так, у [1] і [2] проаналізовано тенденції розвитку світового ринку машинобудування в розрізі регіонів. У [3] встановлено оцінку впливу пандемії Covid-19 на поточний

стан підприємств машинобудування. Технологічні інновації в машинобудуванні і темпи впровадження нових технологій у виробництво машинобудування в світі проаналізовано в [4]. Темпи впровадження нових технологій у виробництво машинобудування в світі проаналізовано на основі кількості поданих патентів у [5]. Особливості і перспективи використання штучного інтелекту в машинобудуванні для підтримки виробничого ланцюга створення вартості досліджено в [6].

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз стану і тенденцій розвитку галузі машинобудування у світі крізь призму її технологічної трансформації. Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні завдання: проведено хронологічний і структурний аналіз світового ринку машинобудування в розрізі регіонів; визначено основні сучасні технології та інноваційні процеси в машинобудуванні необхідні для збереження актуальності на ринку сучасної промисловості; запропоновано рекомендації виробникам машинобудування щодо технологічної трансформації для досягнення вищої інноваційності, економічної ефективності та конкурентоспроможності.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Впродовж багатьох десятиліть виробники машинобудування із США та Європейського Союзу (ЄС) домінували на ринку світового машинобудування. Однак, як видно на рисунку 1, сьогодні ця тенденція змінюється і зростає частка ряду азіатських гравців ринку машинобудування.

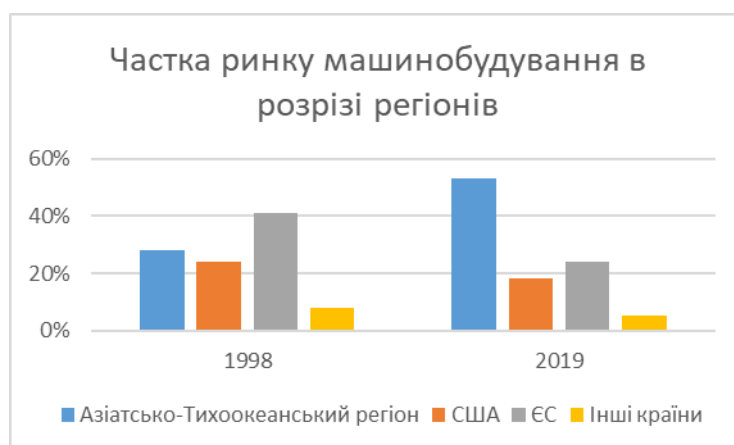

Рис.1 Частка ринку машинобудування в розрізі регіонів (%)

Джерело: побудовано за даними [1]

Основними конкурентами на світовому ринку машинобудування є Китай (ключовий гравець на азіатському ринку), Німеччина, США, Японія та Італія. У 2020 році частка китайського ринку зросла до 29 %, Китай, Німеччина та Японія були трійкою лідерів виробників машинобудування у всьому світі, а продукція машинобудування США (4 млрд. євро) та Італії (4,7 млрд. євро) становила 7 % та 8 % світової частки відповідно [2].

Машинобудування забезпечує виробництво необхідних продуктів і технологій для інших галузей промисловості. Світовий ринок промисловості керується технологічними інноваціями в машинобудуванні та досягненнями в управлінні процесами. Основні гравці світового ринку машинобудування збільшують зусилля з метою нарощення високотехнологічного обладнання із залученням найновіших досягнень технологічного прогресу.

Сектор промислового машинобудування сильно постраждав від спалаху Covid-19. Водночас Covid-19 виявив, що машинобудівні компанії потребують цифрових процесів з високим ступенем автономності для забезпечення безперервного виробництва під час кризи. Цифрові моделі співпраці стали нормою для команд, які працюють дистанційно. Склади з повною автоматизацією зберегли високу продуктивність праці на всіх рівнях. Відтак компаніям машинобудування слід продовжувати глибше освоювати і впроваджувати цифрові процеси. Ширше використання розширеної аналітики та

великих даних мають високий потенціал для оптимізації управління ризиками і в епоху після пандемії.

Опитування “Передові технології в промисловості”, проведене у листопаді 2020 року досліджувало впровадження нових технологій в машинобудуванні основними гравцями ринку. Одне з питань цього дослідження адресувало оцінку поточного стану машинобудівної компанії внаслідок пандемії COVID-19 (рис. 2).

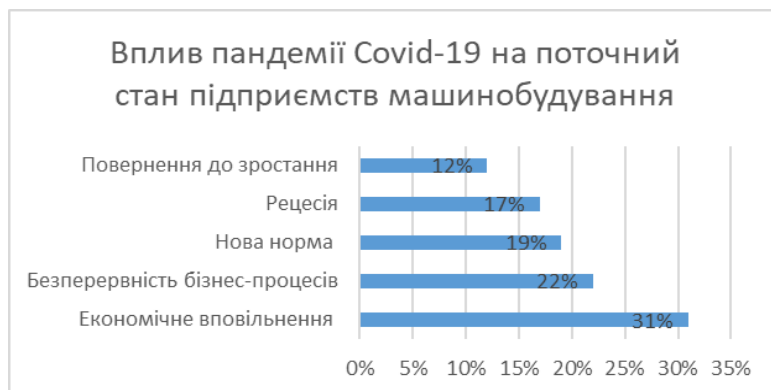

Рис.2 Вплив пандемії Covid-19 на поточний стан підприємств машинобудування (%)

Джерело: побудовано за даними [3]

Понад 30% респондентів вказали на сповільнення доходу та впровадження режиму оптимізації витрат. 22% усіх компаній у відповідь на кризу зосередились на забезпеченні безперервності виробництва та бізнес-процесів. Близько 19% компаній оцінили свій стан як пристосування до нової норми, в якій вони намагаються ширше впроваджувати передові технології і процеси оцифрування. 17% компаній зосереджені на підвищенні стійкості бізнесу у зв'язку з очікуваним тривалим зниженням доходів. Ще 12 % опитаних компаній відповіли, що рівень їх передкризових доходів повертається і вони планують більш агресивне інвестування.

Машинобудівні компанії сьогодні знаходяться в епіцентрі технологічної трансформації. Машинобудівна промисловість створює індивідуальні цифрові можливості та інтелектуально поєднані продукти. Все частіше в машинобудуванні використовуються інноваційні процеси, такі як пов'язане виробництво, прогнозне обслуговування та новаторські моделі обслуговування. Використання сучасних цифрових технологій в машинобудуванні стає необхідністю, яка запобігає ризикам втрати актуальності на ринку сучасної промисловості.

Технологічні інновації створили нові бізнес моделі та можливості для компаній машинобудування. Зв'язок та аналітика дозволяють створювати широкий спектр додатків для промислової техніки. Наприклад, системи пакування стали надзвичайно розвиненими. Ці системи надають можливість компаніям контролювати виробництво, дистанційно керувати машинами через мобільні додатки або оптимізувати продуктивність машини через відповідні оновлення. Пакувальні системи також поступово розвиваються у напрямку забезпечення якості, повідомлення операторів про необхідність заміни зношених деталей або коригування процесу пакування на основі аналізу даних.

Хоча основні принципи машинобудування, такі як термодинаміка, механіка рідинних середовищ і конструкція машин, ще залишаються чинними, новітні технології сприяють стрімкому розвитку галузі композитів, мехатроніки та нанотехнологій. Ці нові предметні галузі, які є результатом сучасних досягнень, стали передумовою для розвитку нових та перспективних галузей, включаючи штучний інтелект та біомехатроніку. Зростання вимог до підвищення ефективності виробництва при мінімізації експлуатаційних витрат викликало попит на нові та інноваційні технології.

Темпи впровадження нових технологій у виробництво машинобудування в світі можна аналізувати на основі кількості поданих патентів в галузі машинобудування згідно з чинними

патентними класифікаціями. Варто зазначити, що окремі галузі машинобудування (електротехнічна промисловість, приладобудування, хімічне машинобудування) частіше використовують усі форми захисту прав інтелектуальної власності в порівнянні з іншими галузями. Все ж такий аналіз надає змогу наочно зрозуміти, які технологічні тренди є найбільш поширеними на світовому ринку машинобудування (рис. 3).

Статистика подання патентів компаніями машинобудування в розрізі регіонів, 2016-2018

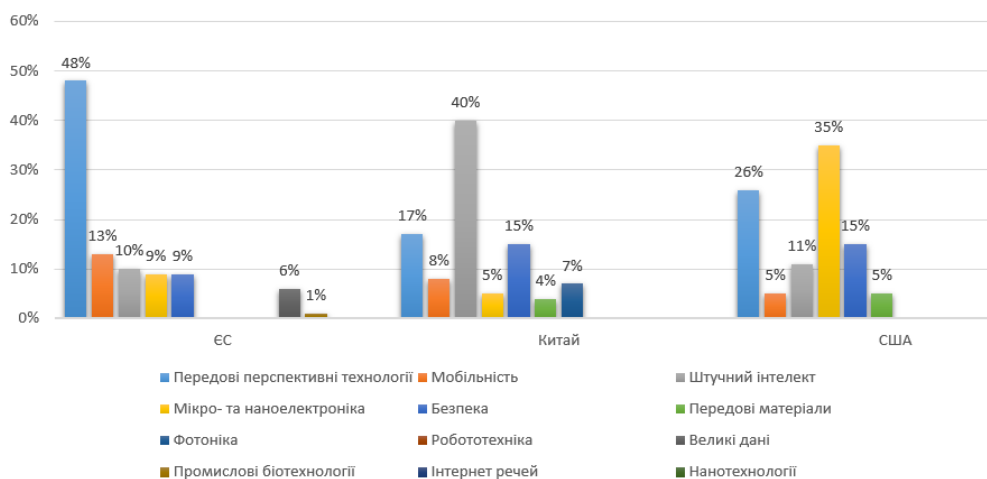

Рис.3 Статистика подання патентів компаніями машинобудування в розрізі регіонів, 2016-2018 роки (%)

Джерело: побудовано за даними [4]

Згідно із наведеним на рисунку 3 розподілом поданих патентів відповідно до використання окремих новітніх технологій передові перспективні технології залишаються технологічною сферою, де машинобудівні компанії ЄС патентують найбільше розробок (48 %), за нею слідує сфера мобільності (13 %) та штучного інтелекту (10 %). Китай займає лідируючу позицію в галузі штучного інтелекту. Майже 40 % усіх поданих китайськими машинобудівними компаніями патентів стосуються цієї сфери технологічних нововведень, далі йдуть передові перспективні технології (17 %) та безпека (15 %). 35% усіх поданих патентів на передові технології машинобудівними компаніями США між 2016 та 2018 роками можна віднести до сфери мікро- та наноелектроніки, за нею слідує сфера передових перспективних технологій (26%) та передових матеріалів (15%).

Розглянемо детальніше окремі перспективні тренди розвитку галузі машинобудування:

- Виробництво електричних транспортних засобів – транспортний сектор продовжує генерувати найбільшу частку викидів парникових газів у світі, відповідно зростання тиску на використання альтернативних джерел енергії сприяло розвитку електромобілів. Хоча інженери-механіки завжди були ключовими спеціалістами в автомобільній промисловості, їх роль стала як ніколи важливою зараз. Заміна традиційного двигуна внутрішнього згоряння на більш чисті системи з акумуляторною батареєю формує нові виклики щодо крутного моменту та втрати енергії, а також конструкції мехатроніки для підтримки нових електричних систем. Крім того, оскільки виробництво транспортних засобів стає все більш автоматизованим, інженери-механіки сьогодні залучені в центрі розробки робототехніки та конвеєрів.

- Наноінженерія – нанотехнологія відноситься до маніпуляцій з матеріалами на найменшому рівні. Ця швидко зростаюча галузь пропонує широкі можливості для розвитку машинобудування. В найближчі роки інженери-механіки будуть використовувати нанотехнології для виробництва міцніших композитних матеріалів, розробки і виробництва систем зберігання відновлюваної енергії, передових біомедичних пристроїв тощо.

- Біомехатроніка – зі швидким зростанням біомехатроніки розвиток робототехніки у машинобудуванні зробив ще один крок вперед. Це сфера, яка прагне об'єднати кузов і машину, передбачає проектування та тестування складних архітектур пристроїв, що імітують скелетно-м'язову конструкцію тіла. Інженери машинобудування будуть, в першу чергу, залучені до проектування механічних датчиків, контролерів та приводів для біомедичних пристроїв, що використовуються у протезуванні та мініатюрних медичних імплантатах. Окрім медичної галузі, також проводяться дослідження щодо використання біомехатроніки у військовій промисловості.

- Ширша всеохоплююча автономія – штучний інтелект визначить розвиток машинобудування в найближче десятиліття і продовжує розширювати свій вплив на програмне забезпечення, яке використовується в машинобудуванні. Програми генеративного проектування автоматично оптимізують системи проектування і розрахунку (САП або САПР), щоб вони найкраще відповідали функціональному призначенню деталі – включаючи те, як вона буде виготовлена. Постачальники програмного забезпечення розробляють системи штучного інтелекту, щоб консультувати інженерів щодо вибору матеріалів та відповідності встановленим нормам і стандартам. Тим часом програмне забезпечення для автоматизації робочих процесів дозволяє штучному інтелекту виконувати такі дії, як перевірка замовлень на зміну, управління кошторисами матеріалів та пошук можливостей стандартизації деталей серед кількох продуктів. Штучний інтелект в машинобудуванні дедалі частіше використовується для підтримки всього виробничого ланцюга створення вартості, що забезпечує детальну кількісну оцінку поточних ринкових даних і дозволяє ефективно вирішувати стратегічні завдання (рис.4). Також, штучний інтелект використовується в автономних системах. До них належать транспортні засоби та безпілотні літальні апарати, а також роботи – ті, що направляють деталі на фабриках і складах (колись можуть замінити конвеєрні стрічки), чи такі, які доставляють ліки та матеріали до лікарень. Наприклад, на заводах Siemens системи автоматично перевіряють плати, а центральні комп'ютери аналізують дані, щоб перевірити, чи машини відхиляються від специфікацій. Штучний інтелект робить можливим використання широкого асортименту складних продуктів, які автономно реагують на навколишнє середовище або надані команди.

Рис.4 Використання штучного інтелекту для покращення процесів у виробничому ланцюжку створення вартості (%)

Джерело: побудовано за даними [5]

- Використання онлайн-додатків у машинобудуванні – розширення використання онлайн-додатків у машинобудуванні відкриває цілий комплекс переваг і є важливим кроком в напрямку розвитку промисловості 4.0. Наприклад, дистанційні операції допомагають керувати пристроями з одного центрального центру управління та забезпечують підтримку та технічне обслуговування машин. Дані, отримані з машини можна використовувати для моніторингу та оптимізації. Однак, збільшення використання онлайн-зв'язків підвищує вразливість компаній машинобудування до

кібератак. Кібератаки можуть мати руйнівний вплив на виробництво машин а, отже, забезпечення кібербезпеки відіграє дедалі важливішу роль у забезпеченні безпеки машинобудівних компаній.

- Використання “великих даних” в машинобудуванні і зростання їх якості – термін "великі дані" сьогодні широко використовується, але більшість програм в машинобудуванні працюють на відносно невеликій базі і потоці даних, які обмежені машиною, заводом чи відгуками від застосування парку продуктів на місцях. Сьогодні спостерігаємо тенденцію до швидкої зміни ситуації завдяки зростаючому розповсюдженню вмонтованих датчиків Інтернету речей, які спрощують і полегшують збір інформації в режимі реального часу. Сприяє кількості і якості даних також розповсюдження бездротових мереж 5G, які обіцяють не тільки збільшити швидкість передачі даних у 5-100 разів, але й матимуть набагато менші показники затримки, ніж існуючі мережі 4G.

- Світ «ввімкни і працюй» – технологія, яка розроблена і призначена для швидкого визначення і конфігурування пристроїв в комп'ютері та інших технічних пристроях. Сьогодні такі технології, як штучний інтелект, інтернет речей, великі дані, 5G, автономні роботи та блокчейн – це все окремі рішення. Важливим завданням є забезпечити, щоб різноманітні датчики інтернету речей могли спілкуватися з виконавчою системою виробництва, яка, у свою чергу, може спілкуватися з пакетом аналізу даних у хмарних рішеннях. Це залишає виробникам у галузі машинобудування два варіанти: вони можуть або знайти постачальника програмного забезпечення, який упакує всі ці можливості разом (хоча це може поставити їх в залежність від єдиної монолітної і часто дорогої системи) або ж, якщо виробники хочуть поєднувати найкращі програми свого класу, вони повинні платити програмістам за інтеграцію пристроїв та програмного забезпечення, щоб формати даних були сумісними всередині системи. Ми спостерігаємо тенденцію до більшої стандартизації, підвищеної сумісності та більш швидкого розгортання програмного забезпечення. Ці зміни знизять витрати великих компаній на створення систем, що охоплюють усе їхнє підприємство, і дадуть можливість невеликим компаніям з меншими ресурсами впроваджувати широкий спектр технологій Індустрії 4.0.

- Зростання рівня складності продуктів машинобудування – сьогодні спостерігається зростання попиту на складніші продукти машинобудування, а сучасні інформаційні технології підтримують ці можливості. Найкращим прикладом цієї тенденції є автомобілі. Сучасні автомобілі оснащені цілим рядом споживчих функцій, таких як голосове керування з допомогою телефону, музичні системи чи інтернет-концентратори, новітні системи безпеки. Сучасні автомобілі регулярно беруть на себе гальмування, коли автомобіль починає заносити або він під'їжджає занадто близько до автомобіля перед ним. Вони попереджають водіїв, коли вони збиваються зі своєї смуги руху або якщо інший транспортний засіб знаходиться в їхній сліпій зоні. Деякі мають повністю автономну їзду по шосе, а інші можуть припаркуватися самостійно. Якщо вмонтовані системи вважають, що може статися аварія, вони можуть навіть пристебнути ремені безпеки та відрегулювати положення сидіння. Ця тенденція буде дедалі більше поширюватися на інші продукти – роботи, виробниче обладнання, споживчі товари машинобудування. Такі інтуїтивно зрозумілі системи здаються простими користувачам, але представляють серйозні виклики для інженерів. Ті, хто їх створює, повинні переконатися, що вони безпечні для всіх випадків використання, а потім знайти способи перевірити ці дедалі складніші продукти.

- Застосування концепції “цифрового двійника” в машинобудуванні – завдяки Індустрії 4.0 та технологічним нововведенням проектування та виробництво у машинобудуванні можна вдосконалити з допомогою використання концепції “цифрового двійника”. Ця концепція передбачає відображення фізичного активу на цифровій платформі та використання датчиків для моніторингу ефективності, стану та статусу активу в режимі реального часу. Концепція «цифрового двійника» покликана допомогти підприємствам швидше виявляти фізичні проблеми, точніше прогнозувати їх результати і виготовляти більш якісні продукти.

Промисловість сильно залежить від обладнання і в машинобудуванні важливо, щоб машини та обладнання працювали на повну потужність, будь-які несправності або поломки можуть вплинути на експлуатаційний результат та якість продукції. З допомогою концепції «цифрового двійника» виробники можуть адаптовувати дизайн та моніторити активи, а відтак передбачити, коли може знадобитися заміна будь-яких деталей. Вдалим прикладом використання цієї концепції в

машинобудуванні є виробництво вітрогенераторів WindGEMINI норвезькою компанією DNV GL. Цифровий двійник вітрогенератора аналізує значну кількість даних з метою генерування прогнозу аналітики та оцінки залишку ресурсу як вітрогенератора в цілому, так і його складових компонентів. Застосування даної концепції надає змогу операторам вітроелектростанцій приймати обґрунтовані рішення на базі отриманої інформації і оптимізувати кількість обладнання. Інформацію, отриману від цифрового двійника, можна використовувати для формування подальшої операційної стратегії виробництва вітрогенератора, змінюючи процес дизайну і вдосконалюючи його характеристики. Процес розробки може враховувати необхідність досягнення режиму оптимальної роботи, а цілі проектування можуть враховувати як окремі бажані показники, такі як кількість енергії, яка повинна бути захоплена за певний період часу, так і більш загальні показники у вигляді оптимізації загальної вартості енергії, згенерованої вітрогенератором протягом усього життєвого циклу турбіни.

Виробництво із застосуванням концепції “цифрового двійника” дозволяє виробникам машинобудування та спеціалістам на виробничих лініях отримувати швидкий зворотній зв’язок та інформацію про ергономіку компонента, а відтак можливість оперативного 3D-друку покращеної моделі в межах одного-двох днів. Відповідно виробники можуть миттєво реагувати на нові тенденції і виклики клієнтів, а також постійно впроваджувати інкрементні вдосконалення дизайну машин і компонентів на основі інформації, отриманої від цифрового двійника.

Зі зростанням конкуренції на світовому ринку машинобудування, особливо зі сторони компаній азіатського регіону, які можуть виробляти продукцію за значно нижчою вартістю, виробникам Великобританії, ЄС, США та інших країн важливо швидко виводити продукцію на ринок. Концепція “цифрового двійника” здатна суттєво скоротити час виходу на ринок і одночасно допомогти врахувати у виробництві конкретні вимоги клієнтів і досягнути конкурентної переваги. Прогнозований обсяг ринку машинобудування із застосуванням концепції “цифрового двійника” становить 26 млрд. дол. США до 2025 року [6].

- Зростання потреби у стійких системах – складні багатокomпонентні системи і процеси є часто нестійкими за своєю суттю. Чим більша складність в системі, тим більша ймовірність того, що щось піде не так. Це однаково стосується глобальних ланцюгів поставок, заводських комплексів, телекомунікаційних систем та електричної мережі, яка теж дедалі більше ускладнюється, оскільки підтримує такі переривчасті джерела зеленої енергії, як сонячна енергія та вітер.

- Постійна потреба у навчанні і розвитку інженерів – інженери машинобудування традиційно несуть персональну відповідальність за проекти, над якими вони працюють. Сьогодні з розвитком новітніх технологій і складності продуктів інженерам все частіше доводиться працювати у багатопрофільних командах. Так, інженери-механіки повинні співпрацювати з інженерами-електриками та інженерами-електроніками, щоб додати вбудовані можливості, дизайнерами – для оптимізації дизайну виробництва, фахівцями з закупівель та маркетингу – для забезпечення відповідності продукту ціні, обслуговуванню та функціональним цілям. З одного боку, досягається більш демократичний і ефективний дизайн, а з іншого боку інженери відчувають менше особистої відповідальності.

Все це відбувається на тлі пост-рецесії у багатьох країнах, де розвивається машинобудування. Під час рецесії компанії скоротили штат працівників, а багато компаній перенесли інженерні роботи до менш витратних країн за кордоном. В майбутньому корпорації, ймовірно, продовжать оснащувати своїх інженерів програмними засобами на основі штучного інтелекту та іншими передовими технологіями для досягнення вищої продуктивності праці.

Виробникам машинобудування варто врахувати зазначені автором тенденції розвитку галузі з метою досягнення вищої інноваційності, економічної ефективності та конкурентоспроможності. Зокрема, доцільно розглянути наступні рекомендації:

1. Прийняття необхідності деглобалізації як нової норми – потенційне нарощення торгових конфліктів між регіонами світу, підвищення тарифів, обмеження на ринках праці та відповідне подальше збільшення витрат не вимагає повної локалізації виробництва, але диктує необхідність перегляду компаніями-основними гравцями на світовому ринку машинобудування своїх глобалізованих, дуже взаємопов’язаних ланцюгів поставок. Крім того, надзвичайна ситуація із

пандемією COVID-19 виявила серйозні наслідки зривів цих глобалізованих ланцюгів поставок. Відтак, основним виробникам машинобудування доцільно:

- розглянути постачальників з інших країн, окрім основних партнерів, таких як Китай чи Мексика, з якими умови ведення бізнесу стають складнішими і витратнішими. Доцільно розглянути можливості співпраці із Малайзією, Індонезією, Індією, Таїландом, Польщею, Словаччиною, Угорщиною та іншими країнами;

- оптимізувати існуючі виробничі потужності – автоматизація та залучення передових цифрових технологій для налагодження робочих процесів сприяють нарощенню потужності, досягненню менших витрат на одиницю продукції та вищої конкурентоспроможності;

- проаналізувати доцільність існуючого географічного розміщення виробничих потужностей, ланцюгів поставок, торгових союзів і стратегічних партнерств для досягнення вищої регіональної, технічної та кваліфікаційної гнучкості.

2. Прискорення впровадження здобутків Четвертої промислової революції – імплементація передових технологій в машинобудуванні, таких як штучний інтелект, інтернет речей, наноінженерія, передова аналітика даних, автоматизація роботизованих процесів, блокчейн, робототехніка, хмарні обчислення, віртуальна та доповнена реальність, 3D –друк, безпілотники, 5G тощо є особливо актуальною. Певне відставання виробників машинобудування на шляху до впровадження цих технологій зумовлене високою вартістю переоснащення, перекваліфікації, оцифрування процесів та підсилюється стрімким розвитком все нових технологій. Основним виробникам машинобудування доцільно:

- впроваджувати нові технології та цифрові можливості зверху від менеджменту до команд;

- переймати досвід і кращі практики від компаній, які займаються розробкою програмного забезпечення. Варто пробувати керувати пілотними проектами у машинобудуванні подібно до того, як керують проектами виробники програмного забезпечення, інкрементно додаючи окремі впровадження з метою покращення якості продукції, зниження витрат та забезпечення кращої безпеки. Згодом такі пілотні проекти можна масштабувати в рамках усієї компанії;

- розширювати використання передових технологій і оцифрування за межі традиційних інформаційних систем. Застосування в операційній діяльності нових концепцій, наприклад “цифрового двійника”, дозволить створювати реплікації матеріальних активів з метою вдосконалення продуктивності активів і покращення прогнозного планового обслуговування на основі поточних даних.

3. Підвищення кваліфікаційного рівня працівників машинобудування – компаніям-виробникам машинобудування доцільно дещо змістити фокус рекрутингу персоналу для включення інженерів з більшим технологічним досвідом, наприклад, у сфері програмного забезпечення та Інтернету речей, порівняно з механічним та електротехнічними навиками. Зростає попит на інженерів, які не лише володіють сучасними поширеними технологіями, але й готові навчатися і розвиватися впродовж усього період роботи відповідно до принципів Четвертої інформаційної революції. Дефіцит висококваліфікованих кадрів в галузі машинобудування залишиться проблемою після пандемії та кризи, відповідно провідним виробникам галузі потрібно буде підвищувати кваліфікацію своєї робочої сили. Відтак основним гравцям на світовому ринку машинобудування доцільно:

- наймати більше програмістів та ІТ інженерів, які мають досвід роботи із Інтернетом речей, наукою про дані, а також підвищувати кваліфікацію наявних працівників у сфері програмного забезпечення та цифрових навичок. Такі лідери машинобудування, як Siemens, Bosch та Lockheed Martin використовують комбінацію автоматизації та навчання, щоб подолати розрив у кваліфікації із виробничими та ринковими потребами. Використання нових технологій та оцифрування не замінюють необхідності людської праці, а зумовлюють потребу в працівниках з навиками роботи із новими технологіями. Відповідно компаніям машинобудування потрібно постійно підвищувати кваліфікацію своїх кадрів для роботи з передовими технологіями, такими як системи на основі штучного інтелекту, робототехніки, підключених пристроїв для збору та аналізу даних на місцях тощо;

- впроваджувати передові технології та інноваційні процеси для зміни робочого місця і власного уявлення інженерів машинобудування про свої виробничі обов'язки та ролі – з більшою кількістю автоматизованих завдань працівники отримають додаткову мотивацію для розвитку технологічних навичок і вмінь їх поєднувати з інноваціями і вирішенням робочих завдань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Машинобудівні компанії сьогодні знаходяться в епіцентрі технологічної трансформації. Спостерігаються стрімкі зміни на світовому ринку машинобудування, зумовлені інтенсивним технологічним прогресом галузі, появою нових технологій та інноваційних процесів, бізнес процесів, правил та вимог до функціонування окремих галузей машинобудування, пандемією Covid-19 тощо. Зростає частка ряду азіатських гравців ринку машинобудування. Виробникам машинобудування варто врахувати зазначені автором тенденції розвитку галузі з метою досягнення вищої інноваційності, економічної ефективності та конкурентоспроможності. Зокрема, доцільно впроваджувати наступні рекомендації: приймати і планувати необхідність деглобалізації як нової норми; оптимізувати існуючі виробничі потужності, автоматизувати та залучати передові цифрові технології для налагодження робочих процесів; прискорювати впровадження технологічних інновацій та інноваційних процесів; проаналізувати доцільність існуючого географічного розміщення виробничих потужностей, ланцюгів поставок, торгових союзів і стратегічних партнерств для досягнення вищої регіональної, технічної та кваліфікаційної гнучкості; підвищувати кваліфікаційний рівень працівників машинобудування. Водночас науковцям і практикам варто продовжувати дослідження процесу розробки та впровадження нових технологій у машинобудуванні, адже використання сучасних технологій стає необхідністю, яка запобігає ризикам втрати актуальності на ринку сучасної промисловості.

Джерела та література

1. Shauchuk P., Izsak K. Technological trends in the machinery industry. 2021. European Commission Sectoral Watch, Brussels. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/reports/sectoral-watch/technological-trends-machinery-industry>.
2. Mazareanu E. Leading countries in machine tool production by market share 2020. 2021. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/264213/leading-countries-in-machine-tool-production-based-on-market-share/#:~:text=China%2C%20Germany%20and%20Japan%20were,global%20machine%20tool%20production%20r%20espectively>.
3. Advanced Technologies for Industry Survey. 2020. European Commission. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/>.
4. Pullmann L. Advanced Technologies for Industry – Product Watch. 2021. European Commission Sectoral Watch, Brussels, p.28. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-07/Advanced%20Manufacturing%20and%20Robotics%20for%20ICT%20Manufacturing.pdf>
5. Adoption of Artificial Intelligence in Industrial Machinery. 2020. Prepared by FutureBridge. Retrieved from <https://www.futurebridge.com/blog/artificial-intelligence-in-industrial-machinery/>
6. McEachran R., Rossi B. Future of Industrial Machinery Manufacturing. 2020. Autodesk, p.16. Retrieved from <dm-raconteur-whitepaper-industrial-machinery-manufacturing-en.pdf> (cadstudio.cz).

References

1. Palina Shauchuk, Kincsö Izsak (2021). Technological trends in the machinery industry. European Commission Sectoral Watch, Brussels, p.27. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/reports/sectoral-watch/technological-trends-machinery-industry> [in English].
2. Mazareanu E. (2021). Leading countries in machine tool production by market share 2020. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/264213/leading-countries-in-machine-tool-production-based-on-market-share/#:~:text=China%2C%20Germany%20and%20Japan%20were,global%20machine%20tool%20production%20r%20espectively> [in English].
3. Advanced Technologies for Industry Survey (2020). European Commission. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/> [in English].

4. Liliya Pullmann (2021). Advanced Technologies for Industry – Product Watch European Commission Sectoral Watch, Brussels, p.28. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-07/Advanced%20Manufacturing%20and%20Robotics%20for%20ICT%20Manufacturing.pdf> [in English]
5. Adoption of Artificial Intelligence in Industrial Machinery (2020). Prepared by FutureBridge. Retrieved from <https://www.futurebridge.com/blog/artificial-intelligence-in-industrial-machinery/> [in English].
6. Rich McEachran, Ben Rossi (2020). Future of Industrial Machinery Manufacturing. Autodesk, p.16. Retrieved from [dm-raconteur-whitepaper-industrial-machinery-manufacturing-en.pdf](#) (cadstudio.cz) [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2022 р.

УДК 658.586

Сак Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра підприємництва і маркетингу,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-7202-3426,
email : sak.tatiana@vnu.edu.ua

Івашко Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0003-2950-0474,
email : Ivashko.Olena@vnu.edu.ua

Грицюк Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Кафедра менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-9024-6092,
email : natalia.hrytsiuk@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-01-87-96>

РОЛЬ АКСЕЛЕРАТОРІВ СТАРТАПІВ У РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті досліджено теоретичні засади та окреслені практичні особливості діяльності акселераторів стартапів, визначено їх роль у розвитку інноваційного підприємництва в Україні. В роботі складено рейтинг країн за кількістю стартапів та визначено місце України в світових позиціях. Розглянуті основні акселераційні програми підтримки стартапів в Україні, напрями їх діяльності, функції, проблеми функціонування.

Наведені результати опитувань серед потенційних молодих підприємців-новаторів щодо доцільності створення акселераторів у Волинській області, що показали доцільність та перспективність даного виду діяльності в регіоні. Сформовані пропозиції щодо активізації стартап руху в Україні.

Ключові слова: акселератор, стартап, інноваційне підприємництво, екосистема стартапів, функції акселераторів, рейтинг.

Сак Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра предпринимательства и маркетинга,
г. Луцк

Ивашко Елена,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов,
г. Луцк

Грицюк Наталья,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
Кафедра менеджмента и администрирования,
г. Луцк

РОЛЬ АКСЕЛЕРАТОРОВ СТАРТАПОВ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы теоретические основы и очерчены практические особенности деятельности акселераторов стартапов, определена их роль в развитии инновационного предпринимательства в Украине. В работе составлен рейтинг стран по количеству стартапов и определен место Украины в мировых позициях. Рассмотрены основные акселерационные программы поддержки стартапов в Украине, направления их деятельности, функции, проблемы функционирования.

Приведены результаты опросов потенциальных молодых предпринимателей-новаторов относительно целесообразности создания акселераторов в Волынской области, которые показали целесообразность и перспективность данного вида деятельности в регионе. Сформированы предложения по активизации стартап движения в Украине.

Ключевые слова: акселератор, стартап, инновационное предпринимательство, экосистема стартапов, функции акселераторов, рейтинг.

**Sak Tetiana,
PhD, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Entrepreneurship and Marketing,
Lutsk**

**Ivashko Olena,
PhD, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk**

**Hrytsiuk Natalia,
PhD, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Management and Administration,
Lutsk**

THE ROLE OF STARTUP ACCELERATORS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

The development of innovative entrepreneurship requires effective cooperation between experts, experienced entrepreneurs and young scientific and technological innovators by organizing them into accelerators. In Ukraine, the activity of accelerating innovative business projects is in its infancy and needs in-depth research.

Accelerator provides an opportunity to get acquainted with the world's best business practices, attracts funding for investment projects, search and selection of assets for investment, as well as building and implementing a strategy for investing in innovative projects or startups. The functions of startup accelerators include the following: financial and economic; consulting; educational; legal; organizational; marketing; commercial.

With the annual growth of the number of startups in Ukraine, efficiency and share in global innovation development is insufficient. Ukraine in the Startup Ranking in 2021 ranks 40th among 205 countries with 331 startups. To intensify the startup movement in Ukraine, it is necessary to provide young people with opportunities to gain knowledge, learn from the experience of successful entrepreneurs and practitioners. The strategic goal is to create an effective infrastructure for the development of startups.

The practice of accelerating innovative business projects in Ukraine is in its infancy. The world experience of stimulating innovative entrepreneurship through the activities of incubators, startup schools, accelerators at universities is developing.

The results of surveys among potential young entrepreneurs-innovators on the feasibility of creating accelerators in the Volyn region are presented. 75% of respondents indicated that they need consulting assistance during the implementation of the startup and are willing to pay a certain percentage of future income for training and mentoring of the project. The survey showed the feasibility of accelerators of startups in the region.

Proposals have been made to intensify the startup movement in Ukraine, including the need to teach the basics of startup development and promotion, provide mentoring and the opportunity to communicate with potential investors, successful startups, interested partners.

Key words: accelerator, startup, innovative entrepreneurship, startup ecosystem, accelerator functions, rating.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні стикається з рядом проблем на шляху свого становлення, серед основних – навчити молодих підприємців справлятися з хаосом та невизначеністю комерціалізації стартапів. Передача та набуття досвіду молоді в галузі науки та технологій від провідних експертів галузі допоможе уникнути ряду помилок і швидше перетворити ідею на успішне підприємство.

Зарубіжна практика демонструє ефективну співпрацю між експертами, досвідченими підприємцями та молодими науково-технічним новаторами за допомогою організації їх у акселератори. Важливою опцією є не лише навчання, але й поєднання з доступом до капіталу, що заохочує підприємців впевнено застосовувати свої навички для створення новітніх підприємств.

В Україні діяльність акселерації інноваційних підприємницьких проєктів знаходиться на етапі становлення та потребує поглиблених досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку інноваційного підприємництва присвятили свої наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжних вчені, зокрема С. Бланк, Ф. Котлер, М. Портер, Дж. Данінг, Й. Шумпетер, та ін.

Сьогодні питання розвитку стартапів досліджують не тільки вчені, а й інвестори. Зокрема, серед вітчизняних вчених варто виділити праці В. Геєця, Є. Крикавського, О. Кузьміна та багатьох інших.

Незважаючи на той факт, що як вітчизняні, так і зарубіжні науковці провели багато досліджень стосовно розвитку стартапів як форми інноваційного підприємництва, ця проблематика і далі залишається актуальною та не до кінця розкритою.

Мета статті полягає у встановленні доцільності впровадження різного роду акселераційних програм з метою активізації підприємницької діяльності в регіоні.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Акселератор – це організація, що дає можливість ознайомитися з найкращими світовими бізнес-практиками та займається залученням фінансування в інвестиційні проєкти, пошуком і підбором активів для інвестування, а також побудовою і реалізацією стратегії інвестування в інноваційні проєкти чи стартапи. Крім цього акселератори допомагають створити міцні та активні мережі молодих підприємців у галузі науки та технологій у всьому світі, співпрацюють із зацікавленими сторонами в підприємницькій екосистемі для посилення місцевої фінансової підтримки стартапів.

Кінцева мета акселератора – стимулювати місцеву підприємницьку діяльність та забезпечити учасникам розвивати свої навички та масштабувати свій бізнес як у своїй країні, так і на глобальні ринки.

Серед основних завдань акселераторів:

- стартап-тренінги для молодих підприємців, що дозволяють робити менше помилок на початковій стадії реалізації бізнес-проєкту;
- навчання та розробка бізнес-планів;
- інвестиційний маркетинг для стартап-проєктів;
- майданчик для інвесторів та інвестиційні стратегії, допомагає підібрати інвестиційно-привабливий проєкт;
- інвестиційний радник з супроводу угод злиття та поглинання, залучення капіталу в її інвестиційні проєкти, супровід іноземних інвесторів в Україні;
- інформаційна підтримка для прямих інвестицій і венчурного капіталу;
- залучення приватного капіталу, синдикативне інвестування; залучення капіталу як у формі участі в капіталі, так і боргового фінансування [2].

В практиці зарубіжних країн бізнес-акселератори займають особливе місце в інноваційній інфраструктурі країни, сприяючи активізації та розвитку інноваційної підприємницької діяльності.

При щорічному рості кількості стартапів в Україні, ефективність та частка в світовому інноваційному розвитку є недостатньою (рис. 1).

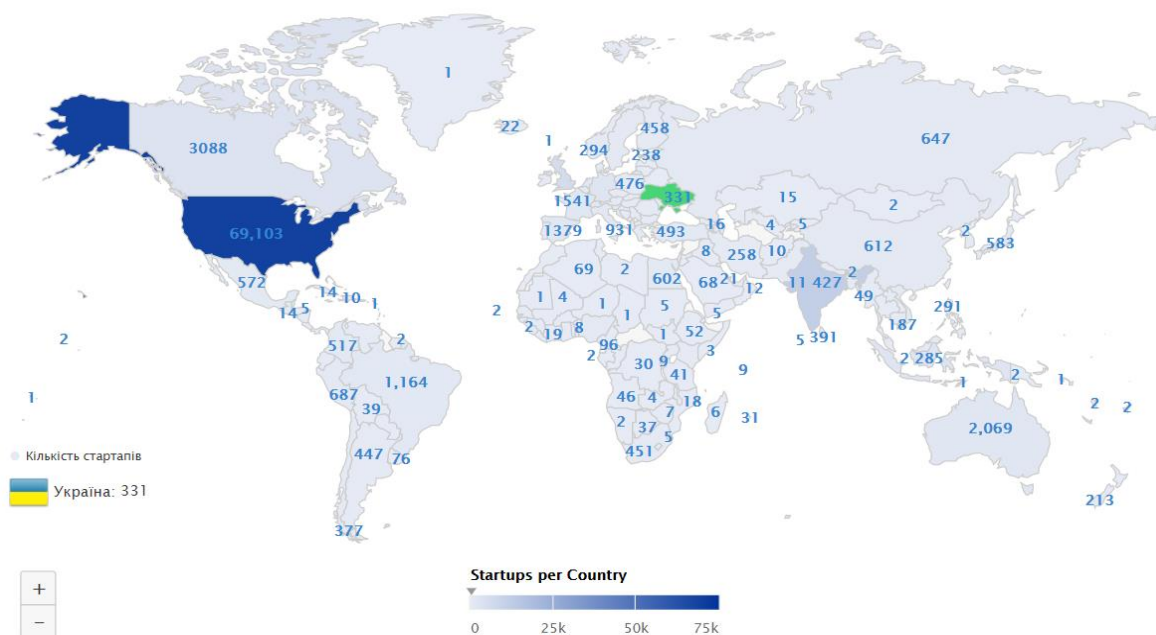

Рис. 1. Кількість стартапів за країнами світу на 01.09.2021 р.

Джерело: складено за даними Startup Ranking [3]

Сервіс Startup Ranking на основі аналізу кількості стартапів у 205 країнах світу розробив відповідний рейтинг. Перше місце в рейтингу займає США – 69 103 стартапів, друге місце у Індії – 11 427 стартапів і третє у Великобританії з 5 934 стартапами. Україна у Startup Ranking у 2021 році посідає 40 місце серед 205 країн з 331 стартапом (табл. 1).

Україна випередила такі країни, як Австрія (307 стартапів), Угорщина (305 стартапів), Кенія (300 стартапів) та інші.

Таблиця 1

Рейтинг країн за кількістю стартапів

Місце країни в рейтингу	Країни	Кількість стартапів
1	Сполучені Штати Америки	69 103
2	Індія	11 427
3	Сполучене Королівство Великої Британії	5 934
4	Канада	3 088
5	Індонезія	2 285
6	Німеччина	2 238
7	Австралія	2 069
8	Франція	1 541
9	Іспанія	1 379
10	Бразилія	1 164
...		
37	Португалія	373

38	Гонконг САР Китай	368
39	Південна Корея	334
40	Україна	331
41	Австрія	307
42	Угорщина	305
43	Кенія	300

Джерело: складено за даними Startup Ranking [3]

Для активізації стартап руху в Україні необхідно забезпечити молодь можливостям отримати знання, перейняти досвід успішних підприємців, практиків. Стратегічним завданням є створення дієвої інфраструктури для розвитку стартапів. Молодь, що має креативні ідеї, потрібно навчати основам розробки стартапів та їх просування, забезпечувати менторство та можливість спілкуватися з потенційними інвесторами, успішними стартаперами, зацікавленими партнерами – тобто залучати до співпраці з акселераторами.

Одночасно з діяльністю акселераторів до екосистеми стартапів відносять:

Крауфандингові фонди – це приватні фонди, мета яких сприяти створенню суспільства економічно незалежних осіб, які є активними інвесторами.

«Бізнес-ангели» – приватні неформальні інвестори, що вкладають засоби в маловідомі молоді компанії, як правило, без застави, в очікуванні зростання їх вартості [5].

Інкубатори – організаційні форми взаємодії науки і підприємництва, що забезпечують сприятливі умови для ефективної діяльності новоутворених малих інноваційних фірм, які реалізують цікаві наукові ідеї. Основне призначення – допомога підприємцям трансформувати бізнес-ідеї в масштабні та стійкі підприємства.

Веб-служби – це платформи хмарних послуг, які пропонують обчислювальну потужність, зберігання баз даних, зберігання вмісту та інші функції, які допомагають бізнесу масштабуватися та розвиватися.

Університети та Інститути – це основа стійкої екосистеми для стартапів, місце генерації ідей серед студентства. Також до інфраструктурного забезпечення інноваційного розвитку відноситься соціальне навчальне середовище в Інтернеті, яке співпрацює з провідними навчальними закладами та корпораціями, щоб запропонувати спільні онлайн-курси на основі успішного досвіду.

Інститути венчурного капіталу – забезпечують навчання нових учасників галузі венчурного капіталу, відображають поточний стан венчурного ринку та найновіші професійні стандарти, методи та інструменти, які використовуються практикуючими фахівцями венчурної галузі.

Державні органи влади – забезпечують формування та підтримку інноваційного розвитку, сприяють забезпеченню стабільності та науково-технічного прогресу у суспільстві [1].

Практика акселерації інноваційних підприємницьких проектів в Україні знаходиться на етапі становлення. Набуває розвитку світовий досвід стимулювання інноваційного підприємництва через діяльність інкубаторів, стартап-шкіл, акселераторів при університетах. В Україні до таких програм підтримки інновацій та стартапів варто віднести бізнес-інкубатор Sikorsky Challenge при КПІ ім. Ігоря Сікорського, Tech StartUp School НУ «Львівська політехніка», мережа академічних стартап-інкубаторів YEP та інші, детальна характеристика яких наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Основні програми підтримки стартапів в Україні

Елемент екосистеми стартапів	Локація (засновник) / офіційний сайт	Місія	Програми, напрями діяльності
Всеукраїнська Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge Україна» (SCU)	КПІ ім. Ігоря Сікорського, м. Київ / https://www.sikorskychallenge.com/	Розвивати і підтримувати середовище, де зароджуються нові ідеї та інноваційні технології, створюються стартап-компанії та малі високотехнологічні підприємства, які виводять нові високотехнологічні продукти й сервіси на локальні, національні та глобальні ринки	Мережа Стартап шкіл «Sikorsky Challenge». Інноваційний холдинг Sikorsky Challenge.

Tech StartUp School	НУ «Львівська політехніка», м. Львів / https://tsus.lpnu.ua	Створення комфортного інноваційного середовища для продукування та реалізації креативних ідей та успішних start up-ів, щоб допомогти новаторам під керівництвом бізнес-тренерів та менторів пройти шлях від ідеї start up-у до побудови бізнес-моделі, пошуку інвестицій та комерціалізації інноваційного проекту.	Creative Spark. Краудфандингова платформа «StartEra». Акселераційна програма.
Мережа академічних стартап-інкубаторів YEP!	Міністерство цифрової трансформації, м. Київ / http://www.yepworld.org	Ми створюємо екосистему молодіжного підприємництва в Східній Європі, яка надає можливості молоді для персонального та професійного розвитку.	Підприємницький університет YEP! CLUB STARTUP CAMPUS YEP! ACCELERATOR
Інноваційний парк UNIT.City	м. Київ / https://unit.city	Створювати інноваційне середовище та креативну атмосферу для роботи, життя та творчості з метою розвитку нових технологій та підприємництва	Закритий клуб компаній резидентів. Програми та сервіси для стартапів та зростаючого бізнесу. Тематичні зустрічі.
1991 Data Incubator	м. Київ / http://1991.vc	Інкубаційні програми 1991 допомагають стартапам порозумітися з бізнесом та держсектором для створення спільних проектів, базованих на даних.	Навчання та менторство. Допомога у фандрейзингу. PR-супровід.
iHUB	м. Київ, м. Львів, м. Вінниця / https://ihub.world/	iHUB не просто ком'юніті – це сім'я, де Ви можете приєднатись до найталановитіших підприємців та стартапів або знайти собі партнерів, клієнтів, співробітників та навіть інвесторів	Майстер-класи, воркшопи, хакатони, зустрічі з інвесторами, пітчінги
Startup Depot	м. Львів / https://startupdepot.lviv.ua/	Працюй мегапродуктивно, а ми потурбуємось про усе інше!	Школа для стартаперів-початківців. Школа маркетингу для спеціалістів з IT сфери. Акселераційна програма для стартапів на ранній стадії.
Radar Tech	м. Київ / https://radartech.com.ua/	Ми допомагаємо стартапам, корпораціям та екосистемам визначити їхній шлях зростання та впровадження інновацій.	Забезпечення поінформованості. Програми акселерації: АКСЕЛЕРАТОР ТЕЛЕКОМ 1.0; 2.0. АКСЕЛЕРАТОР ФІНТЕХ АГРО АКСЕЛЕРАТОР 1,0; 2.0 Хакатони. Фінансування.
Greencubator	м. Київ / https://greencubator.info/	Наблизити стійке майбутнє до людей вже сьогодні	Кліматичні Інноваційні Ваучери. ClimateLaunchpad –

			найбільше у світі змагання бізнес ідей у сфері чистих технологій. TeslaCamp – табір енергетичних інновацій. Хакатони.

Джерело: складено за даними [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14]

Розглянуті акселератори надають командам стартапів підтримку технічного, юридичного, організаційного, фінансового і економічного характеру. Частина з них пропонують зручні офісні приміщення, консультації, тренінги, юридичний і бухгалтерський супровід, менторство, інформаційну, логістичну і PR-підтримку. Більшість інституцій розміщені в містах Київ та Львів.

Бізнес-акселератори можуть організовувати спеціальне навчання, що включає цикл лекцій, семінарів, тренінгів, майстер-класів і ділових ігор, спрямованих на формування у команди стартапу спеціальні знання, уміння та навички. У рамках навчання особлива увага приділяється найбільш важливим з точки зору потенційних інвесторів аспектам – побудові бізнес-моделі, фінансовому плану і маркетинговій стратегії, а також юридичній грамотності у рамках захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Отже, до функцій акселераторів стартапів можна віднести наступні: фінансово-економічна; консалтингова; навчальна; юридична; організаційна; маркетингова; комерційна (рис. 2).

Залучення інвестицій для реалізації стартап-проектів і запуску успішних стартап-компаній потребує збільшення кількості та дієвості бізнес-акселераторів.

Дослідження серед потенційних молодих підприємців новаторів, віком від 18 до 23 років у м. Луцьку, щодо доцільності створення акселераторів у Волинській області показав наступні результати:

Рис. 2. Функції акселераторів стартапів

Джерело: складено авторами

1. Підприємцем бажають стати 60 % опитаних (рис. 3).
2. 50 % опитаних уже мають бізнес-ідею (рис. 4).
3. 80 % опитаних знають що таке стартап і чим він відрізняється від звичайного бізнесу (рис. 5).
4. 100 % учасникам опитування цікаво вивчати як реалізовувалися успішні світові стартап-проекти (рис. 6).
5. 85 % опитаних будуть працювати над реалізацією свого стартап-проекту та втілювати його в життя після вивчення теорії (рис.7).
6. 75 % відповіли, що потрібна допомога та менторський супровід упродовж реалізації проекту (рис. 8).
7. 75 % опитаних готові платити відсоток від майбутнього прибутку за навчання та менторський супровід проекту (рис. 9).
8. Більшість учасників опитування готові платити за дієву акселерацію проекту 5 % від майбутнього прибутку підприємства. (рис. 10).

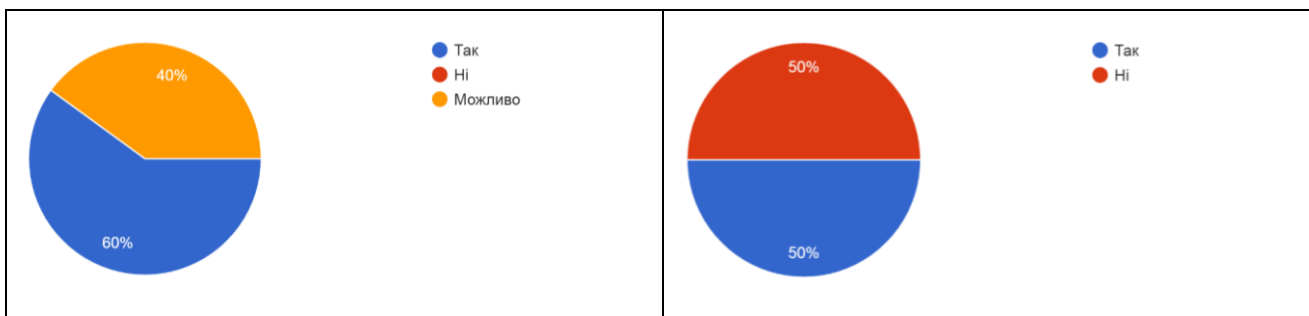

Рис. 3. Чи хочете Ви стати підприємцем?

Рис. 4. Чи маєте Ви бізнес-ідею?

Рис. 5. Чи знаєте що таке стартап і чим він відрізняється від звичайного бізнесу?

Рис. 6. Чи цікаво Вам вивчати як реалізовувати успішні стартап-проекти?

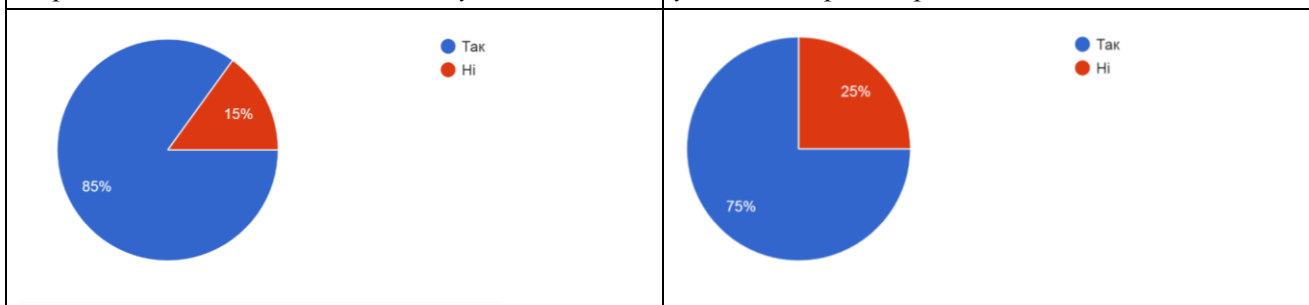

Рис. 7. Чи будете Ви працювати над реалізацією свого стартап-проекту та втілювати його в життя після вивчення теорії?

Рис. 8. Чи потрібна Вам допомога та менторський супровід упродовж реалізації проекту?

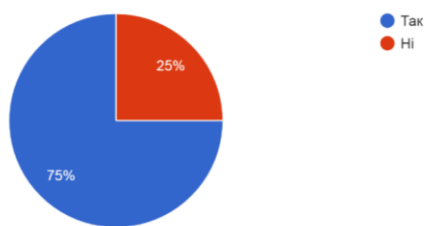

Рис. 9. Чи готові Ви платити відсоток від майбутнього прибутку за навчання та менторський супровід проєкту?

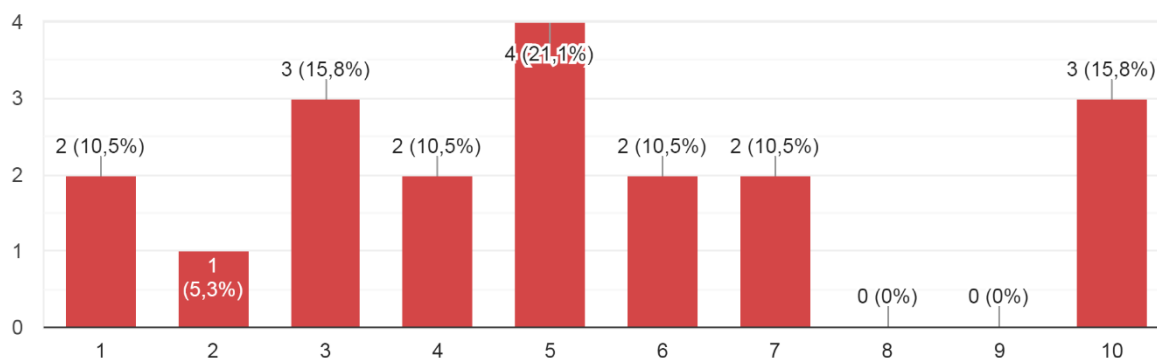

Рис. 10. Який відсоток майбутнього прибутку Ви готові платити за дієву акселерацію проєкту?

Таким чином, наведені результати опитувань серед потенційних молодих підприємців-новаторів щодо доцільності створення акселераторів у Волинській області показали, що 75% опитаних потрібна консультативна допомога упродовж реалізації стартапу та готові платити певний відсоток від майбутнього прибутку за навчання та менторський супровід проєкту. Проведене опитування показало доцільність діяльності акселераторів стартапів у Волинському регіоні.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження, можна сформулювати пропозиції щодо активізації стартап руху в Україні серед яких доцільно виокремити необхідність навчати основам розробки стартапів та їх просування, забезпечувати менторство та можливість спілкуватися з потенційними інвесторами, успішними стартаперами та зацікавленими партнерами. Все це дасть в майбутньому синергетичний ефект поживлення підприємницької діяльності як в державі цілому, так і в регіоні зокрема.

Список використаних джерел

1. GIST community. URL: <https://www.gistnetwork.org/va> (дата звернення 17.09.2021).
2. InVenture Investment Group community. URL: <https://inventure.ua/uk/pro-kompaniyu-inventure-investment-group/> (дата звернення 17.09.2021).
3. Startup Ranking. URL: <https://www.startupranking.com/countries> (дата звернення 20.09.2021)
4. Баб'ячок Р.І., Кульчицький І.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні - проблеми, перешкоди і можливості. 2018. 28 с.
5. Бізнес-ангели. Особливості діяльності бізнес-ангелів. Бізнес-ангели в Україні. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/business-angels/> (дата звернення 20.08.2021).
6. Офіційний сайт Всеукраїнської Інноваційної екосистеми «Sikorsky Challenge Україна» (SCU). URL: <https://www.sikorskychallenge.com/> (дата звернення 20.08.2021) (дата звернення 10.10.2021).
7. Офіційний сайт Tech StartUp School. URL: <https://tsus.lpnu.ua> (дата звернення 10.10.2021).
8. Офіційний сайт мережі академічних стартап-інкубаторів YEP! URL: <http://www.yepworld.org/ua/about/> (дата звернення 10.10.2021).
9. Офіційний сайт Інноваційного парку UNIT.City. URL: <https://unit.city> (дата звернення 10.10.2021).
10. Офіційний сайт 1991 Data Incubator. URL: <http://1991.vc> (дата звернення 12.10.2021).

11. Офіційний сайт iHUB. URL: <https://ihub.world/> (дата звернення 13.10.2021).
12. Офіційний сайт Startup Depot. URL: <https://startupdepot.lviv.ua/> (дата звернення 13.10.2021).
13. Офіційний сайт Radar Tech. URL: <https://radartech.com.ua/> (дата звернення 13.10.2021).
14. Офіційний сайт Greencubator. URL: <https://greencubator.info/> (дата звернення 13.10.2021).

References

1. GIST community. URL: <https://www.gistnetwork.org/va> (data zvernennia 17.09.2021).
2. InVenture Investment Group community. URL: <https://inventure.ua/uk/pro-kompaniyu-inventure-investment-group/> (data zvernennia 17.09.2021).
3. Startup Ranking. URL: <https://www.startupranking.com/countries> (data zvernennia 20.09.2021)
4. Babiachok R.I., Kulchytskyi I.I. Osnovni tendentsii rozvytku startapiv v Ukraini - problemy, pereshkody i mozhlyvosti. 2018. 28 s.
5. Biznes-anhely. Osoblyvosti diialnosti biznes-anheliv. Biznes-anhely v Ukraini. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/business-angels/> (data zvernennia 20.08.2021).
6. Ofitsiinyi sait Vseukrainskoi Innovatsiinoi ekosystemy «Sikorsky Challenge Ukraina» (SCU). URL: <https://www.sikorskychallenge.com/> (data zvernennia 20.08.2021) (data zvernennia 10.10.2021).
7. Ofitsiinyi sait Tech StartUp School. URL: <https://tsus.lpnu.ua> (data zvernennia 10.10.2021).
8. Ofitsiinyi sait merezhi akademichnykh startap-inkubatoriv YEP! URL: <http://www.yepworld.org/ua/about/> (data zvernennia 10.10.2021).
9. Ofitsiinyi sait Innovatsiinoho parku UNIT.City. URL: <https://unit.city> (data zvernennia 10.10.2021).
10. Ofitsiinyi sait 1991 Data Incubator. URL: <http://1991.vc> (data zvernennia 12.10.2021).
11. Ofitsiinyi sait iHUB. URL: <https://ihub.world/> (data zvernennia 13.10.2021).
12. Ofitsiinyi sait Startup Depot. URL: <https://startupdepot.lviv.ua/> (data zvernennia 13.10.2021).
13. Ofitsiinyi sait Radar Tech. URL: <https://radartech.com.ua/> (data zvernennia 13.10.2021).
14. Ofitsiinyi sait Greencubator. URL: <https://greencubator.info/> (data zvernennia 13.10.2021).

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022 р.

Рецензії, хроніки, персоналії

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

До публікації приймаються статті, які відповідають наступним вимогам.

Стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

Стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вчитана автором та відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць.

Робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому журналі.

До друку приймаються тільки статті з оригінальним авторським текстом, запозичення в обсязі не більше 10 %, що повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела.

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх включення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування:

Усі матеріали, які подані для публікації в журналі «Економічний часопис ВНУ імені Лесі Українки» проходять процедуру **рецензування** у кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (з повторною рецензією або без неї), відмовити у публікації через значні недоліки матеріалів (з правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що стаття прийнята до друку, автору повідомляються реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ Ліворуч – УДК (кегль 12).
- ✓ Починаючи з наступного рядка праворуч метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською та англійською мовами та складаються з частин:

відомості про автора (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт, ORCID ID 0000-0000-0000-0000, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0); якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується в такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті (мовою статті)** (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний; інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **анотація українською** (або мовою статті), від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова українською** (або мовою статті) 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані російською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, імя, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок).

✓ Через рядок **назва статті російською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **анотація російською**, від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова російською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані англійською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті англійською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний); інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **розширена анотація англійською мовою** (Abstract), яка повинна бути інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою: не менше 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має уявляти собою стислий виклад статті, її реферування, (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт) і повинна складатися з таких структурних частин:

- introduction (вступ);
- the purpose of the article (мета статті);
- results (результати);
- conclusions (висновки);

✓ Через рядок - **ключові слова англійською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

Якщо мова статті англійська (польська, російська), то анотація мовою статті від 80 до 100 слів, а анотація українською мовою подається обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвища автора й назви статті.

✓ Через рядок – **основний текст статті**, який повинен вміщати в себе такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті орієнтовно від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів). Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 2,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт основного тексту – Times New Roman, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,0; відступ першого рядка – 0,75 см.

✓ Через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок **перелік використаної літератури** (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 см) складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8-15 джерел) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоцитування), але не більше ніж 20 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті.

✓ Через рядок після списку літератури – **References**, (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - список кириличних джерел у транслітерованому вигляді (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт); із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кириличних джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Назва і зміст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегль 11, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Наприклад: *Джерело: Власна розробка автора*). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт “Times New Roman”, 9 кегль, звичайний.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури повинні бути розшифровані при першому вживанні.

Дотримання вимог є обов'язковим! Відповідальність за зміст статті несе автор!

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Вартість публікації обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить **750** гривень (з врахуванням вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 200 грн). Вартість статті обсягом понад 25000 знаків (без пробілів) формується з розрахунку **750 грн. + 60 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

При потребі автору (авторам) статті друкованого примірника журналу, здійснюється відповідна доплата в сумі **200** грн. за кожен примірник.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «*Степанюк_стаття*»).

До статті окремим файлом («*Авт.довідка_Степанюк*») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія при потребі надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . **E-mail** _____

Наукове видання

**Економічний часопис
Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 1 (29)

2022

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.vnu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Волинського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Шопена 12, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.